

A ZSIDÓ TUDOMÁNYOK

Fejezetek a klasszikus forrásokból

VII. kötet

– A zsidó őszi Nagyünnepek –

האוניברסיטה הפתוחה ללימודי יהדות בהונגריה

ZSIDÓ TUDOMÁNYOK SZABADEGYETEME

BUDAPEST, 2009

Szerkesztette
Oberlander Baruch rabbi
és
Köves Slomó rabbi

© Chabad Lubavics Alapítvány, 2009
Második, javított kiadás

Supported by the **L. A. Pincus Fund for Jewish Education in Diaspora**, Israel
A **L. A. Pincus Fund** (Izrael) támogatásával

Kiadja: CVT-aLapok Bt.
Felelős kiadó: dr. Klár András

יוצא לאור על-ידי האוניברסיטה הפתוחה ללימודי יהדות בהונגריה
A Zsidó Tudományok Szabadegyeteme kiadványa
The Open University of Judaic Studies in Hungary
1052 Budapest, Károly krt. 20.
Telefon/fax: (36 1) 268-0183
E-mail: info@zsido.com
Internet: www.zsido.com

ISBN 963 7533 32 X

Tartalom

Előszó.....	5
Elul hó:	
<i>Chászid filozófia: Snéur Zálmán rabbi</i>	
Az Örökkévaló szeretetének elérése és megtartása	7
„Határtalan szeretettel” – A lubavicsi rebbe felhívása magyar jesiva növendékekhez 1937-ben	14
Ros Hásáná – A zsidó újév:	
<i>Biblia: A harsonariadás emléke</i>	16
<i>Biblia: Sámuel könyve – Hanna imája</i>	17
<i>Maimonidész: Az újhold megszentelésének szabályai</i>	
1. fejezet: A zsidó naptár alapjai	20
2. fejezet: Az újhold megszentelése	22
3. fejezet: A tanúskodás.....	24
5. fejezet: Az újhold meghatározása és a ma használt naptár	26
<i>Chászid filozófia – A lubavicsi rebbe:</i>	
Sírás a kapuban.....	31
Mi is ros hásáná?	32
<i>Ros hásáná: Az ember teremtése</i>	35
Hanna fohása: a zsidó imák példaképe.....	37
<i>Beszámoló: Ros Hásáná a pokolban, Auschwitz, 1944.....</i>	41
Jom kipur – Az engesztelés napja	
<i>Biblia: Az engesztelés napja</i>	47
A Jom Kipuri szentélyi szolgálat	48
Jónás könyve	51
<i>Zsidó liturgia: Kol nidré – A fogadalmak imája</i>	55
<i>Zsidó liturgia: Ál chét – A bűnök felsorolása zsidó módra.....</i>	57
<i>Maimonidész: A megtérés szabályai</i>	
1. fejezet: A bűnbánat engesztelő hatása	65
2. fejezet: Melyik az igazi megtérés?	67

3. fejezet: Érdemek és bűnök mérlege.....	71
4. fejezet: A bűnre való késztetés.....	75
<i>Chászid filozófia – A lubavicsi rebbe:</i>	
Egyszerű és szép	79
Mi is jom kipur?	80
A rossz átalakítása	83
Másnaposság Jom Kipur után	87
<i>Beszámoló: Sorba álltam mézeskalácsért...</i>	
– Félelmetes Napok a New York-i Lubavicsban.....	91
Szukkot – A sátrak ünnepe	
Biblia: A sátrak ünnepe.....	95
Misna: Szukká traktátusa.....	99
<i>Chászid filozófia – A lubavicsi rebbe:</i>	
A szukkot: otthonos viszony az istenséggel.....	105
Az ünnepi csokor – Népünk egysége	109
Szimchát Tóra – A Tóra örömnépe	
<i>Maimonidész: A tfilin, a mezuzá és a Tóra-tekercs szabályai</i>	
7. fejezet: A Tóratekercs.....	114
9. fejezet: Hogyan készül a Tóratekercs.....	119
10. fejezet: A kóser Tóra tekercs.....	123
<i>Gondolatok, kérdések és válaszok a Tóráról:</i>	
Az élő Tóra	127
Minden, amit tudni akart a Tóráról... ..	129
A technológia a Tóra szolgálatában	131
<i>Chászid filozófia – A lubavicsi rebbe:</i>	
A határokat nem ismerő öröm	134
Ünnepi törvények és szokások	
<i>Rabbi Slomo Ganzfried: A Sulchán Áruch kivonata.....</i>	138
Források	181
Bemutatkozás	183
Jegyzetek.....	184

Előszó

Ez a könyv a hetedik kötet a *Zsidó Tudományok* tankönyv sorozatából. Ebben a terjedelmes anyagban a Talmudból, Maimonidész munkáiból, a zsidó filozófia és misztika műveiből válogattunk és fordítottunk. Az eddigi szemeszterek tanmenetéhez igazodva ez a tankönyv is főleg egy kiválasztott alapvető fogalomkör köré épül. A mostani szemeszter és tankönyv az Őszi Nagyünnepek témakörét dolgozza fel, összegyűjtve egyedülálló forrásokat a Bibliától kezdve egészen a kabbalisztikus forrásokig.

Sorozatunk egyedülálló a magyar-nyelvű szakirodalomban például azért, mert olyan Talmud-fordítás, amely a Talmud valódi, vitázó jellegét jól tükrözi, kizárólag itt jelenik meg. Továbbá az itt közétett anyag, és a Szabadegyetem tanrendje abban is egyedülálló, hogy az egyik oldalról nagyon mély és közvetlen bepillantást nyújt a zsidó tudományokba, ugyanakkor olyan emberek számára is érthető, akiknek semmiféle előismeretük sincsen.

A fordítások nagy része a héber, jiddis vagy arámi eredetiből készült, alkalmanként korábbi magyar vagy angol fordítások felhasználásával. A könyv anyaga illusztrációkkal van kiegészítve, ezzel is segítve a könnyebb érthetőséget. Célkitűzésünk, hogy ebben a szemeszterben tanulmányozzuk az itt összegyűjtött anyag túlnyomó részét.

Az alapos, esetleges félreértéseket, tévhiteket tisztázó ismeretek elsajátítása érdekében, a magas szintű stúdiumok mellett olyan, beszélgetéseket is tervezünk, melyeken mindenki felteheti a témával kapcsolatos kérdéseit. El szeretnénk kerülni az olyan órákat, melyeken a társaság nagy része egyáltalán nem, vagy csak alig-alig érti, hogyan kapcsolódnak egymáshoz az egymást követő gondolatok, ezért minden felmerülő kérdést jobb helyben tisztázni, mint órákkal, vagy napokkal később. Természetesen az órák, és a szemeszter után is van mód kérdések feltevésére, vagy akár nem tárgyalt témák megbeszélésére is.

Talán a *Kabbalával* foglalkozó előadás anyaga az, ami a leginkább eltér minden eddig tárgyalt ismerettől – ez az előadás nagy koncentrációt igényel majd.

Az előző évek felnőttoktatási programjaiból, és a Szabadegyetem szemeszterein szerzett tapasztalatokból merítve megpróbáljuk a lehető

leghatékonyabban, legsikeresebben kihasználni ezt a négy hetet. Ehhez a Ti segítségeteket is várjuk! Magatok számára is érdekesebbé, hatékonyabbá tudjátok tenni ezt a szemesztert, ha folyamatosan elmondjátok véleményeteket a beszélgetésekről, a tanult anyagról, annak nehézségéről stb., akár még az ebédről is.

A tankönyv végén található a szemeszter naptára, az egyes előadások időpontja mellett jelzi azok témáját is. Arra kérünk benneteket, hogy saját magatok teszteléseként az átvett anyag valamelyik kiválasztott témájáról írjatok egy háromoldalas összefoglaló esszét, amit majd személyes beszélgetés keretében adtok át nekünk a szemeszter végén.

Itt szeretnénk köszönetet mondani dr. Klár András úrnak, akinek hosszú évek óta tartó támogatása nélkül sem ez a könyv, sem a Zsidó Tudományok korábbi kötetei nem jelenhettek volna meg. Legyen beírva és bepecsételve egy sikeres és boldog új évre! *Ámén.*

Hatékony, jó tanulást kívánunk!

Köves Slomó

Elul: Chászid filozófia

Az Örökkévaló szeretetének elérése és megtartása

Áni lödodi vödodi li, 5557

Az alábbi kabbalisztikus gondolatmenet kivonata annak a hosszabb terjedelmű *máámárnak* (chászid filozófiai diskurzus), amely a nagyünnepeket megelőző *Elul* hónap jelentőségéről, illetve az ember és Isten közötti szeretettel teljes kapcsolat kifejlesztéséről és megtartásáról szól. Ezt, a chászid filozófia egyik közismert művét, 1797-ben, Snéur Zálmán rabbi (1745–1812), az első lubavicsi rebbe fejtette ki. Később a diskurzus RSZ *Likuté Torá* című könyvében látott napvilágot. Az alcímek és lábjegyzetek a szerkesztő és a fordító munkái.

Megjegyezzük, hogy az itt közölt szöveg csupán saját szinopszis, minek következtében természetesen hibákat is tartalmazhat. Mi több, az eredeti héber nyelvű szöveg – amely sokkal közvetlenebbül adja át Snéur Zálmán rabbi, az Álder Rebbe tanításait – jóval többet is tartalmaz annál, mint aminek a felvázolására e helyt lehetőség nyílt. Így a kellő hébertudással rendelkezők számára ez a kivonat semmiképpen sem helyettesítheti az eredeti máámárt.

Elul: az isteni szerelem ápolásának hava

Írva van¹: אֲנִי לְדוּדִי וְדוּדִי לִי „Én szerelmesemé vagyok, és szerelmem az enyém.” Az e verset alkotó négy héber szó kezdőbetűit összeolvasva az „*elul*” szót kapjuk, amely az őszi nagyünnepeket közvetlenül megelőző zsidó hónap neve; s ez arra a tényre utal, hogy ebben a hónapban a zsidó nép különösen szoros kapcsolatot élvez az Örökkévalóval; hasonló ez a kapcsolat ahhoz, mint amely két szeretőt köt egymáshoz.

E mögött az az elgondolás rejlik, hogy *Elul* hava különösen kedvező időszak számunkra, zsidók számára ahhoz, hogy megpróbáljunk közelebb kerülni Istenhez. Ezt leginkább akkor valósíthatjuk meg, ha ma-

¹ *Énekek éneke* 6:3.

gunkhoz ragadjuk a kezdeményezést a Vele való kapcsolatunkban, ha ápoljuk Iránta érzett szeretetünket, és ha intenzíven dolgozunk saját spirituális fejlődésünkön; mert így az *Elul* hónapot követő nagyünnepi időszakban Isten, azáltal, hogy kinyilatkoztatja a világegyetem feletti egyeduralmát, reagálni fog kezdeményezésünkre. Ez a felfokozott intenzitású ráeszmélés arra, hogy Isten kizárólagos Ura az egész teremtnak, korábban nem érzett félelemmel vegyes tiszteletre és szeretetre ihlet bennünket az Örökkévaló iránt, és olyan fokú meghittségbe kerülünk Vele, amely állapotot akár az egész elkövetkező év tartamára fenntarthatjuk, megőrizhetjük magunkban. Idézett bibliai versünk – amelyben a beszélő a zsidó nép, Isten pedig a mi jelképes „szerelmesünk” – két része éppen erre a kölcsönös viszonyra utal: „Én szerelmesemé vagyok” – mi, zsidók, mivel vágyakozunk a „szerelmesünk” meghitt közelségére, megtesszük felé az első lépést; és csupán ezt követi a „és szerelmesem az enyém” – azaz Isten viszonozza gesztusunkat azáltal, hogy megújítja felettünk gyakorolt uralmát, királyságát.

Az embernek kell kezdeményeznie

Ez az az eszményi mód, ahogyan egy zsidónak Istenhez viszonyulnia illik – mindig nekünk kell kezdeményeznünk (ezt szakkifejezéssel „alulról való felkeltésnek” hívják), s ez Istent viszonzásra ösztönzi („felülről való felkeltés”); sose arra várjunk, hogy először Isten ihlessen meg bennünket.

A Király a mezőn van

Annak pedig, hogy *Elul* hava olyan különlegesen kedvező időpont az Istennel való kapcsolunk fejlesztésére, az az oka, hogy ebben a hónapban az „isteni könyörületesség tizenhárom ismérve”² feltűnő intenzitással

² Ez az a tizenhárom ismerv, amelyet Isten kinyilatkoztatott Mózesnek, amikor az megbocsátásért könyörgött hozzá a zsidók számára, akik az aranyborjú imádásával a bálványimádás bűnébe estek (lásd *2Mózes* 34:6.). Isten Mózes elé tárta, hogy e tizenhárom ismerv felidézésével miképpen ébreszthető fel Isten könyörületessége, hasonlóan ahhoz, ahogyan az ember megbántott barátját igyekszik megbocsátásra ösztönözni oly módon, hogy emlékezteti őt könyörületességének jól ismert vonásaira.

Ez a tizenhárom ismerv a következő versben jelenik meg:

יְהוָה יְהוָה, אֵל רַחוּם וְחַנּוּן אָרְךְ אֲפַיִם, וְרַב חֶסֶד וְאֶמֶת. נִצֵּר חֶסֶד לְאֵלִפִּים, נִשָּׂא עֵינַי וְפָשַׁע וְחַטָּאתָהּ; וְנִקְהָה...

sugárzik. A könyörületesség tizenhárom ismérve a spiritualitás igen fenséges szintje – ez Istennek magának, mondhatni, természetéből fakadó része –, amely jom kipurkor megnyilvánul, s az, hogy ez *Elul* havában is érzékelhető, azt mutatja, hogy Isten ekkor valóban „szívére veszi” a zsidók könyörgéseit.

„*Hásém, Hásém* (Az Örökkévaló, az Örökkévaló) irgalmas és kegyelmes Isten, türelmesen elnéző, nagy a kegyelemben és az igazságban. Megőrzi a kegyelmet ezredízig, megbocsátja a bűnt, az elpártolást és a vétket, és megtisztítja [azokat, akik megbánják bűneiket].” (2Mózes 34:6-7.)

Négy véleményt ismerünk a tizenhárom ismérv pontos sorrendjét illetően (lásd a lubavicsi rebbe levelezését: *Igrot Kodes*, II., 369–370. l.):

Az első értelmezés: Az *Ári* álláspontja (*Éc chájim, Sáár árich ánpin*, 11. fej., *Pri éc chájim, Sáár háSzlichot*, 4. fej.) – az Ő nézete a legáltalánosabban elfogadott vélemény a kabbalisztikus irodalomban:

Hásém, Hásém (mind a tizenhárom ismérv gyökere); 1. *Él*: Mindenható; 2. *Ráchum*: irgalmas; 3. *Vöchánun*: és kegyelmes; 4. *Erech*: türelmesen; 5. *Ápájim*: elnéző; 6. *Vöráv cheszed*: nagy a kegyelemben; 7. *Veemet*: és az igazságban; 8. *Nocér cheszed*: megőrzi a kegyelmet; 9. *Lááláfim*: ezredízig; 10. *Noszé ávon*: megbocsátja a bűnt; 11. *Vápesá*: az elpártolást; 12. *Vöchátáá*: a vétket; 13. *Vönáké*: és megtisztítja.

A második értelmezés: *Rábénu Tám* álláspontja a *Toszáfo*tban (*Ros hásaná* 17b.):

1. *Hásém*; 2. *Hásém*; 3. *Él*: Mindenható; 4. *Ráchum*: irgalmas; 5. *Vöchánun*: és kegyelmes; 6. *Erech ápájim*: türelmesen elnéző; 7. *Vöráv cheszed*: nagy a kegyelemben; 8. *Veemet*: és az igazságban; 9. *Nocér cheszed lááláfim*: megőrzi a kegyelmet ezredízig; 10. *Noszé ávon*: megbocsátja a bűnt; 11. *Vápesá*: az elpártolást; 12. *Vöchátáá*: a vétket; 13. *Vönáké*: és megtisztítja.

A harmadik értelmezés: Niszim Gáon rabbi véleménye (*Toszáfo*t, uo.):

1. *Hásém*; 2. *Él*: Mindenható; 3. *Ráchum*: irgalmas; 4. *Vöchánun*: és kegyelmes; 5. *Erech ápájim*: türelmesen elnéző; 6. *Vöráv cheszed*: nagy a kegyelemben; 7. *Veemet*: és az igazságban; 8. *Nocér cheszed*: megőrzi a kegyelmet; 9. *Lááláfim*: ezredízig; 10. *Noszé ávon*: megbocsátja a bűnt; 11. *Vápesá*: az elpártolást; 12. *Vöchátáá*: a vétket; 13. *Vönáké*: és megtisztítja.

A negyedik értelmezés: A *Széfer chászidim* álláspontja (250. rész):

1. *Ráchum*: irgalmas; 2. *Vöchánun*: és kegyelmes; 3. *Erech ápájim*: türelmesen elnéző; 4. *Vöráv cheszed*: nagy a kegyelemben; 5. *Veemet*: és az igazságban; 6. *Nocer cheszed lááláfim*: megőrzi a kegyelmet ezredízig; 7. *Noszé ávon*: megbocsátja a bűnt; 8. *Vápesá*: az elpártolást; 9. *Vöchátáá*: a vétket; 10. *Vönáké*: és megtisztítja; [az utolsó három egy későbbi versből van: 2Mózes 34:10.] 11. *Vöszáláchtá láávonénu*: és bocsásd meg a bűneinket; 12. *Ulchátáténu*: és vétkeinket; 13. *Uncháltánu*: és végy birtokodba minket.

Ez talán szemléletesebbé tehető egy példa segítségével. Elul havában Istent királyhoz hasonlítjuk, aki hosszabb utazást követően visszatérően van fővárosába és alattvalói, ezt tudván, kisereglenek a várost övező mezőkre, hogy felsorakozzanak az út mentén, ahol a király majd elhalad. Ekkor a király mosolyogva fogad mindenkit, és kedves ábrázattal fordul mindenki felé (és nem csupán a nemesekre és a magas rangú tisztviselőkre tekint jóindulattal, hanem az egyszerű földművesekre is). Ezután, amikor a városba visszatér, mindenki tovább kíséri őt oda. Miután azonban belépett a palotába (a király itt már fejedelmibb magatartást vesz fel – felségjogát újfent kinyilatkoztatja), már csupán a legmagasabb rangú polgárokat hajlandó fogadni, és azokat is csak előzetes bejelentkezést követően. Akárcsak a király a palotába való visszatértét követően, Isten az engesztelés napján törvényt ül, és ekkor a tizenhárom ismerv kiaknázása révén megbocsát a zsidóknak, ám elul havában ugyanezek az ismérvek spirituális rangtól függetlenül minden egyes zsidó számára hozzáférhetők.

A szeretet kölcsönös viszonzása

Miért érdemelhetjük ki ezt a csodálatos kinyilatkoztatást?

A könyörületesség tizenhárom ismervében rejlő nagyszerű isteni revelációban akkor részesül az ember, amikor akaratát először szívből jövő őszinteséggel Istennek szenteli. Az embernek addig kell elmélkednie Isten leírhatatlan nagyságán, és ehhez képest a maga totális jelentéktelenségén, amíg igazán rá nem ébred arra, hogy azok a csip-csup, anyagi természetű vágyak, amelyeket magában dajkál, tökéletesen értéktelenek, és ekkor rádöbben, hogy az egyetlen dolog, amely után érdemes vágyódni, az maga Isten, akiért az ember – Isten ments, de – még akár az életét is hajlandó lenne feláldozni. Amikor Isten azt látja, hogy egy zsidó a legtökéletesebb mértékben átadja önmagát Neki, Ő ezt hasonlóan viszonzozza, azaz engedélyezi az illető számára, hogy a fentebb említett nagyszerű reveláció – mondhatni Önnönmaga egy aprócska, ám emberi mérték szerint mégis roppant töredékének – részesévé váljon.

Izraelnek nem lehetetlen

Ne gondoljuk azt, hogy ezt a szintet lehetetlen elérni, mert ennek éppen az ellenkezője igaz: a képesség, hogy önmagunkat teljesen Istennek szenteljük, minden egyes zsidó lélek elidegeníthetetlen képessége. S csakugyan, már maga a szó, hogy „Izrael” (héberül „Jisráél”, és a zsidó népre utal) is olyan embert jelent, akiben maga Isten a legdominánsabb

elem: י-ש-ר-אֵל „JI-SZÁR-ÉL”, azaz benne „Él” (Isten egyik neve) a „szár” (vezető, uralkodó).

A lelkünkben rejlő isteni iránt érzett száanalom

Valójában azonban sokan vannak, akik még nem érték el ezt a szintet; sőt, ami azt illeti, éppen ellenkezőleg, talán (Isten ments) éppen saját anyagi jellegű vágyaikat helyezték előtérbe, és valami módon vétkeztek az Örökkévaló ellen. Ám ezekben az emberekben is ott ragyog az isteni fény – az ugyanis kiolthatatlan – csak mintha elveszett volna, olyannyira feloldódott a személyiségben, ezért vissza kell szerezni, újra meg kell gyújtani. Az ilyen helyzetre adott tanácsnak fogható fel a következő bibliai vers³: „És onnan fogod keresni az Örökkévalót, a te Istenedet.” Mivel Isten mindenütt jelenlevő, az „itt” szó mindig Rá vonatkozik, az „ott” szó pedig néha a szentség ellentétére való utalásként használatos. A mi kontextusunkban ez a szó olyan cselekedetekre, szavakra és gondolatokra utal, amelyekkel egy személy valószínűleg nem isteni (hanem ellenkezőleg, istentelen, bűnös) célokat szolgált. Annak, aki újra rá akar találni az isteni szikrára, amelyet „elvesztett”, – a vers jelképes fogalmazásával élve – *onnan* kell keresnie: nem helyénvaló cselekedeteinek, szavainak és gondolatainak vidékéről. *Onnan* kell keresnie a választ, minden aprócska dolgot gondosan megvizsgálva, és felfogva, átérezve vétkének rettenetes mivoltát. Amikor az ember ráébred saját zsidó lelkének magasztos természetére és arra, hogy az elkövetett bűn milyen messzire távolította el Istentől, akkor szörnyen megbánja, hogy vétkezett, és ténylegesen száanalmat és részvétet érez saját szegény, szerencsétlen lelke iránt. Ez a száanalom a kulcs annak az Isten iránti elidegeníthetetlen szeretetnek az újra megtalálásához, amit az illető „elveszített”, ugyanis amikor valakiben száanalom ébred saját lelke iránt, akkor ezt az embert Isten is meg fogja szánni, és hozzá fog járulni ahhoz, hogy ebben az emberben újra felragyogjon az Isten iránti, eladdig rejtőző szeretet.

(Ez rendkívül hasznos elképzelés az Istenhez való közelítés szempontjából, és a következő vers is erre utal⁴: „Jákobhoz, aki megváltotta Ábrahámot.” Mint az közismert, ősatyáink mindegyikéhez, Ábrahámhoz, Izsákhöz és Jákobhoz is egy-egy kifejezetten rá jellemző isteni érzületet társítunk: Ábrahámhoz az istenszeretetet, Izsákhöz az istenfélelmet, Jákobhoz pedig a száanalom, a részvét érzését. Amint arra a vers a „Jákob” és „Ábrahám” szavakkal utal, a száanalom – vagyis a száanalom, amelyet

³ 5Mózes 4:29.

⁴ Jesájá 29:22.

az ember a saját lelke iránt érez, amikor elgondolkodik azon, hogy elkövetett bűnei eredményeképpen a lelke milyen mélyre süllyedt, mennyire lealjasodott – hathatós eszköz az ember számára Istennel való kapcsolatának elmélyítéséhez, mivel a szájalom még a mélyen eltemetett istenszeretetet is képes „megváltani”, „visszaszerezni” – vagyis előhozni, újra fellobbantani – amint azt fentebb már kifejtettük.)

És mi van azzal, aki megpróbál ugyan belegondolni, milyen mélyre süllyedt a lelke bűnei miatt, mégsem látszik képesnek szájalmat érezni saját lelke iránt? Már maga ez a körülmény is szájalmat kell, hogy ébresszen ebben az emberben, hiszen ezek szerint a lelke olyan állapotba került, mint egy amputált végtag, amelynek meglétét már egyáltalán nem érezzük. A szájalomnak azonban olyan ereje van, hogy amennyiben ez a gondolat végül mégiscsak részvétet ébreszt az illetőben, még lelkének „amputált tagja” is „visszakapcsolódik” hozzá.

A fellángolás érzésének hosszú távú megtartása

Van még egy dolog, amelyet szem előtt kell tartanunk. Még ha valaki meg is vizsgálja cselekedeteit a fentebb ismertetett módon, és rá is talál magában elveszítettnek hitt istenszeretetére – a felszínre hozván, hogy megtapasztalja azt, mint cselekedeteinek indítékát –, az ennek eredményeképpen feltároló isteni nem fogja tartósan körülvenni az illetőt, ha az nem gondoskodik megfelelő környezetről, valamiről, amiben, úgymond, tarthatja azt. Arról is gondoskodni kell, hogy az inspiráció, amelyért az illető olyan keményen megdolgozott, ne váljon szép lassan – visszatérően a mindennapi élet megszokott kerékvágásába – semmivé.

Ez a „tároló edény”, amely megtartja és megőrzi az emberben az isteni ihletet, nem más, mint maga a Tóra, amint maga is mondja⁵: „...megkeresem, akit lelkemből szeretek... Megragadtam, nem is engedem el, míg be nem vezetem anyám házába, szülőmnek szobájába.” A zsidó filozófia magyarázata szerint az „anyám háza” és a „szülőmnek szobája” héber kifejezések az Írott Tanra (a Szentírás) és a Szóbeli Tanra (a zsidó tudomány egész korpusza, amely hagyományosan a Szentírásból lett kifejtve) utal. Mindez azért van így, mert a háznak vagy szobának a feladata az, hogy körülvegyen, körülzárjon, hogy tartalmazza – szélesebb illetve leszűkítettebb értelemben – azt, ami benne van, a mi kontextusunkban pedig ezek a kifejezések misztikus utalások arra a módra, ahogyan a tóratanulás és a micvák megtartása maguk is „edényekként” viselkednek, amelyek minden egyes zsidóban „tartalmazzák, tárolják” Isten fényét. A

⁵ *Énekek éneke* 3:2-4.

tanulás valamint az Írott és a Szóbeli Tan gyakorlása, megtartása révén az ember gondoskodik arról, hogy az az isteniség, amelyet sikerült felszínre hozni magában, vele is marad; s mi több, ennek révén képes lesz a spirituális fejlődésre, képes lesz arra, hogy egyre magasabb és magasabb szinteket valósítson meg Istennel való kapcsolatában.

Elul: „Határtalan szeretettel”

**A lubavicsi rebbe, Jozsef Jichák Schnéursohn, felhívása
magyar jesiva növendékekhez 1937-ben, a *Zsidó Újság* által
(szerkesztője Groszberg Jenő ortodox rabbi)**

Érdekes felhívást kaptunk. A feladó Jozsef Jichák Schnéursohn, lubavicsi rebbe (címe: Otwock, Prusa 6, Polen), akit tudvalevőleg kiutasított a szovjet zsarnokság, mert a kormánytilalom ellenére jesivát tartott fenn és Tórát tanított. Most Lengyelországban lakik és igyekszik ősenek, Reb Snéur Zálmán Ladier-nek, az ún. „Ráv”-nak, chászidikus rendszerét terjeszteni.

A rebbének, Bécsben lévén, alkalma volt magyarországi rendszerű jesivát járt ifjakkal összejönnie. Viselkedésük és gondolatviláguk annyira megtetszett neki, hogy a közelgő ünnepek alkalmára felhívást bocsátott ki a magyar és szlovák jesivák fiatalságához. A szózat szívhezszóló szavakkal beszél arról, hogy:

„Elul hónap az előkészítés hónapja, hogy méltóan fogadhassuk az új esztendőt, amely váljon számunkra testi és lelki szempontból áldássá.” A rebbe közli családi tradícióként a Báál Sém egyik Tóra-magyarázatát, amelyet elul újhordjának megáldásánál mondott. „*Lülé hiszmaamónü, ki ató sávnü ze páámójim*”, „Ha nem késlekedünk már kétszer is visszatérünk volna” (1Mózes 43:10.). Ezt a verset úgy magyarázta, hogy az első szót mely „elul” betűit tartalmazza, célzásnak vette elul hónapjára és így fordította: „Ha elulban időt szánunk rá, hogy megcsináljuk a lélek számvetését, akkor kétszeresen tértünk meg”. Mert a Ros Hásáná jelenti az egyetemleges megtérést, amikor Isten világuralmát magunkra vállaljuk, a Jom Kipur pedig jelenti az egyéni megtérést, s ezen kétszeres megtérés függ a lelki számvetéstől, amit az ember csinál elul havában.

Majd azokhoz a növendékekhez fordul, akik chászid-családból származnak, vagy akik ennek a rendszernek a tanát el akarják sajátítani. Ezeknek a következőket ajánlja:

„Elul és tisri hónapokban ketten-hárman álljanak össze, tanuljanak a chászidizmusra vonatkozó fejtegetést és állapítsanak meg pontos időszakt az átismétlésre. Erev Ros Hásáná minchája előtti egy órával, egész az ünnep kimeneteléig, a szabad időben állandóan mondjanak T’hillimet (Zsoltárokat), hogy egyáltalában ne juthassanak profán beszélgetéshez. Ne dohányozzanak az ünnep napjain. Erre a két napra szervezzék meg az állandó, éjjel-nappali T’hillim-mondást, lehetőleg tíz-tíz tagból álló cso-

port recitálja azt két vagy három órát fölváltva, úgy hogy ez a láncolat az egész ünnepen meg ne szakadjon.”

„A jesivák növendékei, az erkölcsi világrend oszlopai, egyesüljenek, együttes erővel tanuljanak, és mindegyik igyekezzék a gyakorlati életben működő hozzátartozóit és ismerőseit arra indítani, hogy a mindennapi Tóratanulásra valamennyi időt szakítsanak.”

A buzdító felhívás így végeződik:

„Kívánok szeretett és drága növendékek, nektek, szüleiteknek, testvéreiteknek és családotoknak jó és kellemes évet testiekből és szellemeikben. Barátotok, aki megáld benneteket, határtalan szeretettel:”

József Jichák (Schnéursohn).

(Zsidó Újság, 1937. szeptember 5., erev Ros Hásáná)

Ros hásaná: Biblia

A harsonariadás emléke

3Mózes 23. fejezet

23. És szólt az Örökkévaló Mózeshez, mondván: **24.** Szólj Izrael fiához, mondván: A hetedik hónapban, a hónap elsején legyen számotokra szombati nyugalom, a harsonariadás emléke, szent gyülekezés. **25.** Semmi szolgai munkát ne végezzetek és áldozatok tűzáldozatot az Örökkévalónak.

4Mózes 29. fejezet

1. A hetedik hónapban, a hónap elsején szent gyülekezés legyen nálatok; semmi szolgai munkát ne végezzetek, a harsonariadás napja legyen az nektek. **2.** És készítsetek égőáldozatot kellemes illatul az Örökkévalónak: egy fiatal tulkot, egy kost, hét egyéves juhot, épeket. **3.** És ételáldozatuk gyanánt lánglisztet, elegyítve olajjal, három tizedet a tulokhoz, két tizedet a koshoz; **4.** és egy tizedet egy juhhoz, a hét juhhoz. **5.** És egy kecskebakot vétekáldozatnak, hogy engesztelést szerezzen értetek. **6.** Az újhoid égőáldozatán és annak ételáldozatán kívül, meg az állandó égőáldozaton és ételáldozatán kívül, és italáldozatukat rendeletük szerint, kellemes illatul, tűzáldozat az Örökkévalónak.

Ros hájáná: Biblia

Sámuel könyve: Hanna imája

1. fejezet

Zarándoklat Silóba

1. Volt egy ember az Efrájim hegységbeli Rámátájim Cofimból, Elkáná ben Jöochám ben Elihu ben Tochu ben Cuf volt a neve, efráti volt. 2. Két felesége volt: az egyiket Hannának, a másikat Pninának hívták. Pninának voltak gyermekei, Hannának meg nem volt gyermeke. 3. Ez az ember évről évre felzarándokolt városából Silóba, hogy ott leboruljon a Seregek Ura előtt és áldozzon neki. Éli két fia, Chofni és Pinchász voltak ott akkor az Örökkévaló papjai.

4. Mikor eljött a nap, hogy Elkáná áldozatot hozzon, feleségének, Pninának és összes fiának és lányának részt adott belőle. 5. Hannának azonban kétszeres adagot adott, mert Hannát szerette, bár az Örökkévaló elzárta annak méhét. 6. Vetélytársa viszont igen bosszantotta őt, hogy felbőszítse, amiért az Örökkévaló elzárta a méhét. 7. Így tett évről évre, valahányszor [Elkáná] elzarándokolt az Örökkévaló házába, így bosszantotta, az meg csak sírt és nem evett. 8. Férje, Elkáná meg így szólt hozzá: „Hanna, miért sírsz és miért nem eszel? Miért oly keserű a szíved? Nem vagyok én jobb neked tíz gyermeknél is?”

Az ima

9. Miután ettek és ittak Silóban, Hanna felkelt, Éli a pap meg épp ott ült székén az Örökkévaló hajlékának ajtófélfájánál. 10. [Hannának] tele volt a szíve keserőséggel, elkezdett imádkozni az Örökkévalóhoz és keservesen sírt. 11. Aztán fogadalmat tett, mondván: „Seregek Ura, ha meglátod szolgálód nyomorúságát, megemlékezel rólam és nem feledkezel meg szolgálódról, fiúgyermeket adván szolgálódnak – akkor az Örökkévalónak adom egész életére és borotva nem fogja érni a fejét!”

12. Minthogy annyit imádkozott az Örökkévaló előtt, Éli figyelte a száját, 13. Hanna meg csak magában beszélt, ajkai mozogtak, de hangja nem hallatszott, Éli ittasnak vélte 14. és így szólt hozzá: „Meddig részesedsz még? Ideje hogy kijózanodj a bor hatása alól!” 15. Hanna meg így válaszolt néki: „Nem, uram, szomorú szívű asszony vagyok én, de

nem ittam bort és szeszes italt, csak a szívemet öntöttem ki az Örökkévaló előtt. **16.** Ne nézd szolgálódat alávaló asszonynak, hiszen nagy bánatomban és szomorúságomban beszéltem mostanáig.” **17.** Akkor Éli így szólt hozzá: „Menj békességgel, és Izrael Istene teljesítse kérésedet, amit kértél tőle!” **18.** Ő meg így válaszolt: „Bárcsak tetszést lelne szolgálója az Ő szemében!” Ezzel utjára indult az asszony, evett és már nem volt olyan [szomorú] az arca.

Sámuel születése és felajánlása

19. Kora reggel felkerekedtek, leborultak az Örökkévaló előtt, azután visszaindultak s meg is érkeztek házukba, Rámába. Miután Elkáná feleségével, Hannával hált, az Örökkévaló megemlékezett róla, **20.** és idő fordultával Hanna teherbe esett és fiút szült, kit Sámuelnek nevezett el: „Hiszen az Örökkévalótól kértem őt!”

21. Mikor aztán elzarándokolt az az ember, Elkáná és egész háza népe, hogy bemutassa az évi vágóáldozatot az Örökkévaló előtt és teljesítse fogadalmát, **22.** Hanna nem ment vele, mert azt mondta férjének: „Előbb elválasztjuk a gyermeket, azután elviszem, hogy megjelenjen az Örökkévaló színe előtt, és akkor ott marad majd örökre.” **23.** Férje, Elkáná meg azt mondta neki: „Tégy úgy, ahogy jónak látod, maradj itt, míg elválasztod, csak tartsa meg ígéretét az Örökkévaló!” Így az asszony otthon ült és szoptatta fiát, míg elválasztotta.

24. Mikor aztán elválasztotta, felvitte magával, meg három bikával, egy *éfa* liszttel és egy tömlő borral, hogy elvigye az Örökkévaló házába, Silóba, bár a gyermek még kicsi volt. **25.** Levágták a bikát és elvitték a gyereket Élihez. **26.** [Hanna] így szólt: „Kérlek, uram, életedre mondom, uram, én vagyok az az asszony, aki itt állt melletted és imádkozott az Örökkévalóhoz! **27.** Ezért a gyermekért imádkoztam, és az Örökkévaló megadta kívánságomat, amit kértem tőle. **28.** Ezért én is odaadom az Örökkévalónak, hogy egész életére az Örökkévalóé legyen.” Ezután leborult az Örökkévaló előtt.

2. fejezet

Hanna hálaimája

1. Akkor Hanna a következő imát mondta:

„Ujjong szívem az Örökkévaló előtt,

Mert emelte becsületemet az Örökkévaló.

Most már szóhoz juthatok ellenségeimmel szemben,

Mert örvendhetek segítségednek.

2. Nincs oly szent, mint az Örökkévaló,

Hisz nincs is más rajtad kívül,

Nincs oly szirt, mint a mi Istenünk.

3. Ne legyetek oly fennhéjázók,

Gögös szó ne jöjjön ki szájatokon,

Mert Isten tudja mit tesz,

Maga szabja meg tetteit!

4. A hősök íjai szétzúzódnak,

Az elesetteket pedig erő övezi.

5. A jóllakottak kenyérért szegődnek,

Az éhezők nem éheznek többé.

Míg a magtalan hetet szült,

A sok gyermekes anya szomorkodik.

6. Az Örökkévaló öl és éltet,

Sírba visz és feltámaszt.

7. Az Örökkévaló tesz szegénnyé és gazdaggá,

Lealáz és fel is emel.

8. Felemeli a porból a szegényt,

A szemétből kiemeli a nincstelent.

Hogy a nemesek közé ültesse,

És díszhelyet juttasson neki.

Mert az Örökkévalóé a föld oszlopai,

Rájuk helyezte a mindenséget.

9. Vigyáz hívei lépteire,

A gonoszok meg a sötétbe vesznek,

Mert nem a maga erejével győz az ember.

10. Az Örökkévaló – összetörnek ellenfelei,

Az égből dörög rájuk.

Az Örökkévaló ítélkezik az egész földön,

Hogy királyát hatalomra emelje,

És felkentjének tiszteletét magasra emelje.

Maimonidész, Mose ben Máimon, a Rámbám:

Széfer Zmánim: A idők könyve

Hilchot Kidus Háchodes – Az újhold megszentelésének szabályai

1. fejezet

A zsidó naptár alapjai

A holdhónapok, és a napév

1. §. Az év hónapjai holdhónapok, miként írva van⁶: „Ez az újhold égőáldozata újholdanként az év hónapjai szerint”, illetve⁷ „E hónap nektek a hónapok kezdete.” Ez utóbbi verssel kapcsolatban Bölcsseink azt mondták: A Szent, áldott legyen, Mózesnek prófétai látomásában mutatott egy képet, és azt mondta: „Mikor ilyen a hold, akkor szenteld meg!”

Az éveket azonban napévekben számoljuk, mint az Írás⁸ utal rá: „Őrizd meg a kalászerés hónapját [és tartsd meg a Peszáchot...],”

2. §. Mennyivel hosszabb a napév, mint a holdév? Körülbelül tizenegy nappal. Ezért, amikor e többletnapok összege eléri a harmincat (vagy annál kicsit többet vagy kevesebbet), egy további hónapot iktatunk be, miáltal az ilyen év tizenhárom hónapot számlál. Ezt nevezik szökőévnnek.

Nem lehet ugyanis, hogy egy évnek tizenkét hónapja és néhány napja legyen, mint az Írás⁹ utal rá: „...az év hónapjai szerint.” Ezt a verset Bölcsseink így kommentálták: „Az évnek hónapjait számoljuk, de nem napjait.”

3. §. A Hold minden hónapban két napig – illetve valamivel kevesebb vagy hosszabb ideig – rejtve van és nem látható: a hónap végén körülbelül egy nappal a Nappal való egy vonalba állása előtt, és egy nappal

⁶ 4Mózes 28:14.

⁷ 2Mózes 12:2.

⁸ 5Mózes 16:1.

⁹ 4Mózes 28:14.

a Nappal való egy vonalba állása után, és csak ez után tűnik fel este nyugaton.

Az első este, amikor a Hold előtűnik rejtettségéből, és nyugaton láthatóvá válik, az a hónap kezdete. Onnantól huszonkilenc napot számlálunk. Ha a Hold a harmincadik nap előestéjén látható, akkor a harmincadik nap lesz a következő hónap *Ros Chodese* – újholdja. Ha a Hold ekkor még nem látható, akkor a harmincegyedik nap lesz a *Ros Chodes*, és a harmincadik nap még az előző hónaphoz tartozik. A harmincegyedik este nem szükséges a Hold megpillantására hagyatkozni: ugyanis akár látszik, akár nem az új hónap aznap este megkezdődik, mivel harminc napnál hosszabb holdhónap nincs.

4. §. Amikor egy hónapban huszonkilenc nap van, mert a Hold látható a harmincadik napon, azt a hónapot *chászér*-nek – hiányosnak nevezik. Ha a Hold nem látható, és az előző hónap harmincnapos, akkor azt a hónapot *möubár*-nak, vagy *málé*-nek – teljesnek nevezik.

Mikor a Hold a harmincadik nap előestéjén látható, akkor ezt mondjuk: „a Hold idejében látszik”. Amikor pedig a Hold csak a harmincegyedik nap előestéjén látható, de a harmincadikon nem, akkor azt úgy nevezük: „a Hold a teljesség estjén látszik”.

A bíróság feladata

5. §. A hetenkénti szombattal ellentétben a *Ros Chodes*nek a Hold megpillantására alapozott megállapítását nem végezheti el bárki. A szombat esetében mindenki számol hat napot, és a hetediken pihen.

Az új hónap megszentelése ezzel szemben, a bíróság hatáskörébe tartozik. [Az új hónap addig nem kezdődik el], amíg a bíróság meg nem szenteli, és ez az a nap, amelyen megerősítik, hogy a *Ros Chodes* valóban *Ros Chodes*. Erre utal a vers¹⁰ is, miszerint „E hónap nektek [a hónapok kezdete],, azaz az új hónappal kapcsolatos tanúságtétel rád bízatik.

6. §. A Legfőbb Bíróság a csillagok helyét és pályáját ismerő csillagászokéhoz hasonló módszerrel végzi a számításokat. Gondos vizsgálódással megállapítják, hogy elméletileg látni lehet-e majd a megfelelő időben, azaz a harmincadik napon a Holdat, vagy sem.

Ha úgy ítélik meg, hogy ez lehetséges, akkor a harmincadik napon összeülnek, és egész nap várják a tanúkat. Ha jelentkeznek tanúk, akkor a bíróság a törvénynek megfelelően megvizsgálja a tanúvallomásukat, meggyőződik az állítások valós voltáról, és megszenteli az új hónapot.

¹⁰ 2Mózes 12:2.

Ha nem látják a Holdat, és nem jelentkeznek tanúk, akkor kitöltik a harmincadik napot, s ezáltal teljessé teszik a hónapot.

Ha a bírák a számításaik alapján megállapítják, hogy a Hold nem lesz látható, akkor nem ülnek össze a harmincadik napon, és nem várnak tanúkra. Ha pedig mégis jelentkeznek tanúk, a bírák tudják, hogy azok hamis tanúk, vagy felhők álltak össze szemük előtt Holdnak tetsző formára, de az igazából nem a Hold volt.

7. §. A Tóra egyik tevőleges parancsa előírja a bíróságnak, hogy számítsa ki és határozza meg, hogy látható lesz-e a Hold vagy sem; hallgassa ki a tanúkat, mielőtt megszenteli a hónapot; küldjön szét hírvivőket tudatva általuk a néppel, melyik nap a *Ros Chodes*, hogy az emberek tudják, melyik napokon ünnepeljék az ünnepeket, mint arra az Írás¹¹ utal: „Amelyeket hirdessetek, mint szent gyülekezéseket”, illetve¹² „Őrizd meg ezt a törvényt a maga időszakában évről évre.”

8. §. A hónapok és a szökőévek kiszámítása és kihirdetése csak Izrael földjén szokás, ahogy írva van¹³: „Mert Cionból ered a tanítás, és az Örökkévaló igéje Jeruzsálemből.”

Ha egy nagy bölcs, akit Izraelben avattak, úgy költözik a diaszpórába, hogy nem hagy magával egy szintű rabbit Izraelben, akkor a diaszpórában végezhet számításokat, megállapíthatja a havi naptárt, és kihirdetheti a szökőévet. Ha azonban tudomására jut, hogy hozzá hasonló tudású bölcs bukkant fel Izraelben – természetesen, ha nála még bölcsőbb –, akkor nem szabad neki a diaszpórában megállapítania a havi naptárt és kihirdetnie a szökőévet. Ha vét e szabály ellen, és mégis meghirdeti a naptárt, cselekedetei nem érvényesek.

2. fejezet

Az újhold megszentelése

...7. §. Mi az az eljárás, amelynek alkalmazásával a Hold megpillantásával kapcsolatos tanúvallomás elfogadható? Mindenkinek, aki látta a Holdat és alkalmas tanúskodásra, jelentkeznie kell a bíróságnál. A bírák beviszik mindnyájukat egy bizonyos helyre, és nagy lakomát rendeznek nekik, hogy rendszeresen jelentkezzenek tanúk. Először az elsőként érkező két tanút hallgatják ki a korábban említett kérdések szerint. Előbb a magasabb tekintélyűt hívják be egy külön helyiségbe, és neki teszik föl eze-

¹¹ 3Mózes 23:2.

¹² 2Mózes 13:10.

¹³ Jesájá 2:3.

ket a kérdéseket. Ha a tanúvallomása pontos és megfelel a bíróság által kiszámított időpontnak, akkor behívják a társát is. Ha ő is hasonlóképpen tanúskodik, akkor a tanúvallomásuk hiteles.

Ezután a többi tanúpárnak már csak általános kérdéseket tesznek föl. Az ő tanúskodásukra igazából nincs szükség, csak azért kérdezik ki őket, nehogy kedvüket veszítve távozzanak, hanem szívesen jöjjenek máskor is.

8. §. Utána – mármint az után, hogy a tanúk vallomása hitelesnek bizonyult – a bíróság feje bejelenti: „Szentestített”, amire mindenki azt mondja: „Szentestített. Szentestített.”

Az új hónap szentestítéséhez legalább három bíró kell. Hasonlóképpen a Hold pozíciójával kapcsolatos számításokat is három bírónak kell elvégeznie.

Az újhold csak akkor szentestítetik, ha megfelelő időben látják. Továbbá: a hold csak nappal szentestíthető. Ha este szentestítették, az nem érvényes. Továbbá: még ha a bíróság és az egész zsidó nép látta is a Holdat, de a bíróság a harmincegyedik nap előestéjéig nem jelentette ki, hogy „Szentestített”, vagy ha a tanúvallomások egybevetése után, a harmincegyedik nap előestéje előtt a bíróság nem tudta kijelenteni, hogy „Szentestített”, akkor ez után már nem szentestíthető, és a hónap teljes: tehát annak ellenére, hogy látták a Holdat a harmincadik napon, a harmincegyedik nap lesz a *Ros Chodes*. Az új hónap megszentelésére ugyanis nem a Hold megpillantása a mérvadó, hanem a bíróság kijelentése: „Megszentestített.”

9. §. Ha a bíróság a huszonkilencedik napon, mielőtt még a harmincadik nap első csillaga megjelenik az égen, a saját szemével látja az új Holdat, akkor kijelentheti: „Megszentestített, megszentestített”, mivel még nappal van.

Ha a bírák a harmincadik nap előestéjén, az után látják meg a Holdat, hogy már két csillag megjelent, akkor a következő eljáráshoz kell folyamodniuk. Reggel két másik bíró csatlakozik a három bíró valamelyikéhez, és bíróságot alakít. A másik két eredeti bíró ekkor tanúvallomást tesz ez előtt a háromtagú bíróság előtt, amely ezután megszenteli az új hónapot...

3. fejezet

A tanúskodás

A szombat megszegése

1. §. Mikor tanúk látják az újhóldat, és egy éjjel-nappali útnál kevesebb van közöttük és azon hely között, ahol a bíróság ülésezni szokott, akkor el kell menniük a bíróságra tanúskodni. Ha nagyobb a távolság közöttük, nem kell megtenniük az utat, mert a harmincadik nap utáni tanúskodás amúgy sem érvényes, mivel akkor már teljes a hónap.

2. §. A tanúknak, akik látják az újhóldat, még szombaton is el kell menniük a bíróságra tanúskodni, mivel írva van¹⁴: „Ezek az Örökkévaló ünnepnapjai, amelyeket hirdessetek meg idejükből.” És valahányszor a Tóra az „idejükből” kifejezést használja, a szombati tilalmak feloldhatók.

A szombati tilalmak tehát csak a *Niszan* hónap újhóldja és *Tisré* hónap újhóldja érdekében hághatók át, hogy a megfelelő időben lehessen megtartani e hónapok ünnepeit. A Szentély idején a *Ros Chodeskor* bemutatandó *muszáf* áldozat miatt minden egyes újhóld érdekében megszüntették a szombati tilalmakat, mivel ez az áldozat mindig hatálytalanítja azokat.

3. §. Ha a bíróság nem ismeri a tanúkat, akkor, ahogy az újhóldat megpillantóknak meg kell szegniük a szombatot a tanúskodás érdekében, ugyanúgy az ő szavahihetőségüket igazoló tanúknak is meg kell szegniük azt, és el kell kísérniük őket.

Még ha csak egyetlen tanú van is, aki tanúskodni tud a tanúkról, akkor is meg kell szegnie a szombatot, és el kell kísérnie őket, mert fennáll annak a lehetősége, hogy találkoznak valakivel, aki vele együtt tanúskodni tud majd.

Betegség esetén

4. §. Ha a tanú, aki péntek este megpillantotta a Holdat, beteg, akkor számárta kell ültetni, [és fel kell szállítani a Legfőbb Bíróságra], még akkor is, ha ágyhoz van kötve.

Ha útközben támadástól lehet tartani, a tanúk viselhetnek fegyvert. Ha hosszú az út a bíróságig, vihetnek magukkal élelmet.

¹⁴ 3Mózes 23:5.

Még ha a Hold nagy is és mindenki számára látható, akkor se mondják „ahogy én láttam, ugyanúgy látták mások is, tehát nem kell megszegnem a szombat törvényeit”, hanem minden olyan embernek, aki látta az újholdat, és alkalmas tanúnak, és egy éjszaka és egy nap megtehető útnyira vagy annál közelebb van, kötelessége megszegni a szombat törvényeit, és el kell mennie tanúskodni...

A tábortüzek és a hírnökök

8. §. Eredetileg, amikor a bíróság megszentelte az újholdat, tábortüzeket gyújtottak a hegycsúcsokon, hogy így értesítsék a távolabb lakókat. Mikor azonban a szamaritánusok aljasul kezdtek viselkedni, és a népet megzavarandó nem a megfelelő időpontokban gyújtottak tábortüzeket, a Bölcsék azt vezették be, hogy futárok útján értesítették a népet.

Ezek a futárok azonban már nem szeghetik meg útjukban sem az ünnepeket, sem a Jom Kipurt, azt pedig mondanunk sem kell, hogy nem szeghetik meg a szombatot sem. Mivel csupán az újhold megszenteléséért, de nem a kihirdetéséért lehet a szombatot megszegni.

9. §. Hat olyan hónap van, amelyek előtt futárokat küldenek ki, hogy értesítsék a népet. *Niszán* előtt a *Peszách* miatt. *Áv* előtt a *böjt* miatt (*Tisá Böáv*). *Elul* előtt a *Ros Hásáná*, az újév miatt – azaz hogy készenlétben várhassák *Elul* harmincadik napját. Ha tudomásukra jut, hogy a Főbíróság megszentelte a harmincadik napot, akkor csak aznap ünnepelnek. Ha nem jut tudomásukra, akkor a harmincadik és a harmincegyedik nap is ünnep (*Ros Hásáná*), míg a *Tisré* hírnökei meg nem érkeznek.

Tisré előtt az ünnepek miatt. *Kiszlév* előtt a *Chánuká* miatt. *Ádár* előtt a *Purim* miatt. Amíg a *Bét Hámikdás* állt, *Ijár* hónapra is küldtek ki hírnököket, a „*Kis Peszách*” miatt.

10. §. A *Niszán* és a *Tisré* hónapot jelentő hírvivők csak az után indultak útnak, hogy fölkel a Nap, és hallották, hogy a bíróság kihirdette: „Megszenteltetett” [még akkor is, ha előző este világosan látszott is a Hold]. Ha azonban a bíróság a huszonkilencedik nap végén megszentelte a Holdat, ami, mint magyaráztuk lehetséges, és a futárok hallották, hogy a bíróság megszenteltnek nyilvánította, már aznap este útnak indulhattak.

Ezzel szemben a többi hónapokat bejelentő futárok a Hold megpillantása után még aznap este elindulhattak. Noha a bíróság nem szentesítette az új hónapot, mivel látták az újholdat, ezért útra kelhettek, mert biztosak lehettek benne, hogy a bíróság másnap szentesíti az új hónapot.

Hol egy, s hol két napos az ünnep?

11. §. Bárhol ahova a hírvivők megérkeztek az ünnepek megtartása előtt, az ünnepeket a Tóra előírásának megfelelően csak egy napig ülték. Távoli helyeken, ahová a futárok nem értek el időben, a kétség miatt két-napos ünnepeket tartottak, mivel nem tudták, melyik napon hirdette ki a Főbírótság az új hónapot.

12. §. Vannak helyek, ahová a *Niszánra* kiküldött futárok megérkeznek Peszách ünnepére, de a *Tisrére* kiküldöttek nem érkeznek meg Szukkot ünnepére. A törvény szerint az lenne eredetileg a helyes, ha ezeken a helyeken, mivel a futárok elértek hozzájuk és közölték velük, mikor van *Ros Chodes*, hogy egy napig ünnepeljék a Peszáchot, és – mivel a futárok nem értek oda – két napig a Szukkotot. Mindazonáltal, hogy ne legyen különbség az ünnepek között, a Bölcsék érvénybe léptettek egy szabályt, mely szerint mindazokon a helyeken, ahova nem érkeznek meg idejében *Tisré* hírnökei, minden ünnep két napig tartson. Ebbe még *Sávout* ünnepe is beletartozik. (Habár ez az ünnep nem a *Ros Chodestől*, hanem a Peszáchtól számított ómer-számlálástól függ.)

13. §. Hány nappal tudnak többet utazni *Niszán* hírnökei, mint *Tisré* hírnökei? Kettővel, mivel *Tisré* hírnökei nem utaznak *Tisré* első napján, mivel az ünnep (*Ros Hásáná*), és a tizediken sem, mert az *Jom Kipur*.

Hány futár szükséges?

14. §. Nem szükséges hogy a futárok ketten legyenek, hanem akár egyetlen ember állításának is hinni lehet. Sőt, ez nem csak a futárokra vonatkozik, hanem még ha egy utazó kereskedő jár is arra, és azt mondja: „Hallottam a bíróságtól, hogy az új hónap ezen és ezen a napon szentesített”, akkor el lehet hinni neki, és ennek megfelelően lehet megrendezni az ünnepeket.

Ennek az az oka, hogy a dolog végül is kiderül, következésképp egyetlen elfogadható tanú szava is elegendő...

5. fejezet

Az újhold meghatározása és a ma használt naptár

A Szánhedrin, és az utána következő korszak

1. §. Minden, amit eddig a *Ros Chodes*nek a Hold megpillantásával összefüggő megszenteléséről, illetve a tavasz beállta, vagyis a naptár szükség szerinti módosítása érdekében beiktatandó szökőév megállapítá-

sáról leírtunk, csakis az Izraelben székelő Szánhedrin hatásköre, vagy egy olyan, izraeli fennhatósággal rendelkező bírákból álló bíróságé, amelynek a Szánhedrin erre engedélyt adott.

Ennek az elvnek a gyökere a Mózesnek és Áronnak adott parancs¹⁵: „Ez a hónap... első legyen nektek az év hónapjai között.” A tanítóról tanítványra, a Mózesről, tanítónktól nemzedékek során át ránk szállt Szóbeli Hagyomány pedig így értelmezni ezt: Ez a tanúságtétel rád és azokra [a bölcsekre] bízott, akik utánad támadnak, és a te hivatalodban működnek.

Mikor azonban nincs Szánhedrin Izrael földjén, olyankor a hónapok napjait és a szökőéveket kizárólag a most használatos rögzített naptárból állapítjuk meg.

2. §. Ez pedig Mózesről fönt marad törvény: Amikor áll a Szánhedrin akkor a Hold megpillantására hagyatkozva; amikor pedig nem áll a Szánhedrin, akkor az általunk most is használt számítások alapján állapítják meg *Ros Chodes* napját, és ilyenkor nem szükséges a Holdat ténylegesen látni. E számítás használatakor lehet, hogy a *Ros Chodes*ként megállapított nap egybeesik a Hold megpillantásának napjával, de lehetnek olyan esetek is, amikor a *Ros Chodes* napja megelőzi vagy követi a megpillantás napját. Habár az, hogy *Ros Chodes* napja a Hold megpillantása utáni nap legyen, ez igen különleges eset, és csak az Izraelből nyugatra eső területeken lehetséges.

3. §. Mikor kezdte az egész zsidóság használni ezt a naptárt? A talmudi korszak végén, amikor Izrael földje romokban hevert, és nem maradt ott hivatalos bíróság. Azonban a Misna bölcseinek korában és a Gömára bölcseinek korában, egészen Ábájé és Rává idejéig, az Izraelben jóváhagyottra hagyatkoztak.

Hol egy- és hol kétnapos az ünnep?

4. §. Mikor a Szánhedrin működött, és a naptárt a Hold megpillantására alapozták, akkor Izraelben és hasonlóképpen az összes olyan helyen, ahová eljutottak a *Tisré* hírnökei, csak egynapos ünnepeket tartottak.

A távoli helyek lakói, akikhez nem jutottak el a *Tisré* hírnökei, a kétség miatt kétnapos ünnepeket tartottak, mivel nem tudták, hogy Izrael lakói melyik napot nyilvánították az új hónap kezdetének.

5. §. Korunkban, amikor már nem létezik Szánhedrin, és Izrael bírósága a rögzített naptár szerint állapítja meg a hónapokat, eredetileg a tör-

¹⁵ 2Mózes 12:2.

vény szerint úgy lenne helyes, hogy világszerte csak egynapos ünnepeket tartsanak, még a diaszpóra távoli régióiban élők is az Izraelben élőkhez hasonlóan, mivel mindnyájan ugyanarra a rögzített naptárra hagyatkoznak, és annak megfelelően tartják meg az ünnepeket. A Bölcsék mindazonáltal úgy rendelkeztek, hogy a diaszpórában élők tartsák meg őseik szokásait.

6. §. Azon települések lakosainak tehát, ahová *Tisré* hírnökei nem jutottak el abban a korban, amikor még a hírvivők küldése szokásban volt, ma ugyanúgy kétnapos ünnepeket kell tartaniuk, mint akkor, amikor még Izrael lakosai a Hold megpillantása alapján állapították meg a naptárt.

Izrael lakói pedig manapság is szokásukat megőrizve egy napig ünnepelnek, mivel sosem ünnepeltek két napig. Ilyenformán tehát az a szokás, miszerint a diaszpórában jelenleg megünnepeljük az ünnepek második napját, rabbinikus rendelet.

7. §. Még akkor is, amikor a naptár érvényesítése a Hold megpillantása alapján történt, a dolog kétségessége miatt Izrael lakóinak többsége is két napig ünnepelte a Ros Hásánát. Ugyanis nem tudták, melyik napot nyilvánította a bíróság a hónap első napjává, mert az ünnepen nem indultak hírnökök.

8. §. Mi több, még Jeruzsálemben, a bíróság székhelyén is sokszor előfordult, hogy két napig ünnepelték a Ros Hásánát. Ha ugyanis a harmincadik napon nem jelentkeztek tanúk, akkor azt a napot, amelyre az érkezésüket várták, ünnepként tartották, és a rá következő napot szintén.

Mivel tehát voltak esetek, amikor még akkor is két napig ünnepelték a Ros Hásánát, amikor a Hold megpillantása alapján szentelték meg a hónapot, bölcsseink elrendelték, hogy ma, mikor az ünnepek napját a rögzített naptár határozza meg, még Izrael lakói is mindig két napon ünnepeljék.

9. §. Az, hogy az ünnepek egy- vagy kétnaposak, nem kizárólag a földrajzi távolságtól függ. Miről van szó?

Ha egy település például öt napi vagy rövidebb útra volt Jeruzsálemtől, és ilyenformán biztosra lehet venni, hogy a hírvivők odaértek, nem követeljük meg, hogy az ott lakók csak egy napig ünnepeljenek, mert nem tudhatjuk biztosan, hogy a Legfőbb Bíróság hírnökei eljutottak oda vagy sem. Lehet, hogy nem is jártak futárok arra a helyre, mert akkoriban nem laktak ott zsidók. Ha viszont később, miután szokássá vált az ünnepeket a rögzített naptár szerint megtartani, zsidók telepedtek oda, akkor ott két napig kell ünnepelni.

De az is előfordulhatott, hogy nem értek oda a hírvivők, mert ostromzár volt az úton, mint a Misna idejében Jeruzsálem és Galilea között,

vagy esetleg a szamaritánusok nem engedték átutazni a területükön a hírnököket.

10. §. Ha a dolog kizárólag a földrajzi távolságtól függne, akkor Egyiptom összes lakója csak egynapos ünnepeket tartana, mert lehetséges, hogy a Tisré hírnökei elérték őket. Ugyanis Askelonon át legfeljebb nyolc nap alatt megjárható a Jeruzsálem és Egyiptom közötti távolság. Szíria legnagyobb részét illetően hasonló lenne a helyzet. Ezekből tehát levonhatjuk azt a tanulságot, hogy a dolog nem csak a földrajzi távolságtól függ.

11. §. Az ezzel a dologgal kapcsolatos elvek tehát a következőképpen összegezhetők: Ha Jeruzsálem és egy adott település tíznapi útnál távolabb fekszik egymástól, az utóbbi helyen lakóknak mindenképp két napig kell ünnepelni az ünnepeket, ahogy az régen is szokásuk volt, mivel biztos, hogy a Tisrére kiküldött hírnökök a Jeruzsálemtől csak tíznapi, vagy annál is kevesebb, járóföldnyi helyekre jutottak el.

Ezzel ellentétben a következő szabály érvényes azokra a helyekre, amelyek tíz vagy kevesebb napi útnál közelebb vannak Jeruzsálemhez, és így lehetséges, hogy a hírvivők elérték őket: megvizsgáljuk, hogy az ország másodszori meghódítása idején, azaz abban az időben, amikor a naptár megállapítása még a Hold megpillantásához igazodott, laktak-e zsidók az adott helyen – ilyen például Usá, Sefáram, Luz, Jávne, Nov, Tiberiás, stb. Az ilyen települések lakóinak csak egy napig kell ünnepelniük.

Ha a település pedig Szíria területéhez tartozik – ilyen például Tir, Damaszkusz, Áskelon stb., vagy más Izraelen kívüli terület, mint például Egyiptom, Ámon vagy Moáv –, akkor az ottaniaknak őseik szokásához kell tartaniuk magukat. Ha azok egy napig ünnepeltek, akkor nekik is egy napig kell. Ha két nap volt szokásban, akkor két napig kell ünnepelniük.

12. §. Ha egy település tíz vagy kevesebb napi útra fekszik Jeruzsálemtől, és Szíriához vagy a diaszpórához tartozik, és lakóinak nincs az előző nemzedéktől átvett szokásuk, akkor, ahogy általában szokás a világban, két napig kell ünnepelniük. Ugyanez a szabály érvényes az Izrael sivatagában újonnan épített városokra is, vagy ha a városnak csak korunkban vannak zsidó lakói¹⁶.

¹⁶ Maimonidész szerint e halacha alapján az Erec Izraelben élő zsidók leg többjének kétnapos ünnepeket kell tartaniuk. Az *Erec Cvi* című könyvben, amely azokat a szokásokat tartalmazza, amelyek az európai bevándorlás hullámai előtt uralkodtak Izraelben, azt írja, hogy az olyan városokban, mint például Rámlá, amelyeknek nincs a talmudi korra visszatekintő szokásuk, az ünnepeket két napig kell megülni.

Manapság egy ünnep második napjának megtartása mindig rabbinikus rendelkezés függvénye. Ez még az újév második napjának megünneplésére is érvényes, amelyet korunkban minden zsidó megtart.

13. §. Azok a számítások, amelyekhez manapság igazodunk – ki-ki a maga közösségében – annak érdekében, hogy megbizonyosodjunk, melyik nap a Ros Chodes és melyik nap az újév, nem a naptárt határozzák meg, és nem is hagyatkozunk ezekre a számításokra: Izrael lakóinak számításaihoz, és az ő naptárjukhoz igazodunk. Mivel nem határozhatók meg az évek és a hónapok Izrael területén kívül, s mi is csupán az izraeli számításokra hagyatkozunk.

Ezeket a számításokat pusztán az információ kedvéért végezzük el, mivel tudjuk, hogy Izrael lakói ugyanarra a naptárra hagyatkoznak. Számításaink célja tehát annak a napnak a meghatározása, amely napot Izrael lakói határoznak meg. Ugyanis az Erec Izrael lakói által meghatározott naptár határozza meg a Ros Chodes, vagy valamilyen ünnep napját, és nem a mi naptárszámításaink.

Az ilyen városok csak Izrael ismételt, újkori benépesítése után kezdték egyetlen napra lerövidíteni az ünnepeket. Ennek a gyakorlatnak a forrása a *Ritvá* (*Ros Hásáná* 16b.) kommentárja, aki azt állítja, hogy korunkban Izrael és a diaszpóra földrajzi meghatározása dönti el, hogy egy vagy két napig kell-e ünnepelni.

Hangsúlyozni kell, hogy még a *Ritvá* szerint is kétségbe vonható, hogy a Negev sivatag Beér Sevá alatti területeinek lakói csak egy napig ünnepeljenek-e, mivel azok a részek szintén kívül estek a talmudi kori Izrael határain.

Ros hásaná: Chászid filozófia

a lubavicsi rebbe, Menáchem Mendel Schneerson rabbi írásai alapján

Sírás a kapuban

A zsidó újév napját az imában *Jom HáZikáronnak*, az Emlékezés Napjának nevezzük. Ezen a napon az Örökkévaló eldönti, hogy az emberek közül ki kapjon hosszú életet, egészséget, boldogságot és hasonló jókat. Ezt kérjük imáinkban ezen az ünnepen, és ezt jelképezik a hagyományos ételek, például a mézbe mártott édes alma.

Ros Hásánával kapcsolatban a legemlékezetesebb bibliai előírás a sófárfűvés. Vallási kötelesség az ünnep második napján, a templomban a sófár, a koskürt hangját hallgatni.

Ennek a micvának a jelentőségét magyarázza a Báál Sém Tov, a chászidizmus alapítója szép példabeszédében:

Volt egyszer egy király, aki fontosnak tartotta, hogy fia ne csak az udvari életet ismerje. Ezért egy kis faluba küldte, hogy más környezetben nevelkedjék. A herceg egy idő múlva elkezdett vágyódni a szülői ház után, és hazaindult.

Elérkezett a királyi palotához, de az örök nem ismerték meg, és nem akarták beengedni, az egyszerű öltözékű, falusias beszédű fiút.

A fiatalember érvelt, rimánkodott, követelte, hogy engedjék be. Végül annyira elkeseredett, hogy sírva fakadt. A király a palota mélyéről meghallotta a sírást. Fülelt, fülelt, végül ráismert a fia hangjára. A kapuhoz sietett, és kinyitotta szeretett fia előtt.

A herceg mi vagyunk, a zsidó nép. Sokan vannak köztünk, akik egész évben elfeledkeznek a zsidó szokásokról, életmódról. Újév napján azonban valamennyien itt állunk a kapuban. Amikor megszólal a sófár – ez az egyszerű, szavak nélküli sírás –, a Király meghallja, megismer bennünket, mert lelkünkben zsidók maradtunk: most már a múlt nem számít, az a fontos, hogy a jövő jó legyen.

Sírjunk hát mindannyian, hogy a Király beengedjen minket a palotába! Ezután biztosak lehetünk abban, hogy az új esztendő szerencsét és boldogságot hoz.

Ezért kívánjuk egymásnak a hagyományos héber jókívánsággal Ros Hásáná előestéjén: *lösáná tová tikátév vötéchtém!*

Mi is *ros hásáná*?

A Szent Nyelv elnevezéseiben semmi sem esetleges: már a nevet alkotó betűk is jelzik a megnevezett dolog legfontosabb vonásait. Az Újév héber neve, *Ros Hásáná*, szó szerinti jelentése nem „az év kezdete”, hanem „az év feje”. Vagyis Újév napja úgy viszonyul az év többi napjához, mint a fej a többi testrészhez.

A fej és a többi testrész viszonyának három szintjét ismerhetjük fel:

- (a) Az agy a test egészének, illetve egyes szerveinek működését irányítja.
- (b) Egyedül az agyban van valamennyi szerv életerejének központja, hiszen a test különböző szervei mind az agy egy-egy részéhez kapcsolódnak.
- (c) Az agy képessége a legnagyobb emberi tulajdonság, a gondolkodás.

Ros Hásáná napját e három fizikai funkció szellemi megfelelője jellemzi:

(a) *Ros Hásáná* napján tesz fogadalmat a zsidó, hogy még inkább jeleskedik a Tóra egészének betartásában, hiszen az ezen a napon tett fogadalmak meghatározzák az Örökkévaló szolgálatát az egész elkövetkező évben.

(b) *Ros Hásáná* napján veszi kezdetét a *Tesuvá* tíz napja (amit általában „bűnbánat”-nak fordítanak, holott pontos fordítása „visszatérés”). Mivel egyedül a *tesuvá* foglalja magába az összes *micvát*, ezért az őszinte *tesuvá* megbocsátást nyer a *micvák* betartásának korábbi hiányosságaiért.

(c) Végül *Ros Hásáná* talán legfontosabb jellemzője az ember és az Örökkévaló közötti teljes, lehető legnagyobb kapcsolat. Bölcsseink szerint¹⁷ *Ros Hásáná* napján az Örökkévaló arra kéri az embert, hogy „fogadj el Uralkodóul magad felett”, s ezért *Ros Hásáná* egyik vezérfohásza az Örökkévaló uralmának elismerése. Ez köti össze az embert magával Istennel.

¹⁷ Talmud, *Ros Hásáná* 16a.

A kapcsolat három szintje

Ros Hájáná e három eleme az Örökkévalóhoz fűződő kapcsolat három szintjéhez kötődik.

(a) Az első kapcsolatot a Tóra betartása jelenti. Mivel az Örökkévaló akarata a Tórában és a *micvák*ban jelenik meg, a *micvák* betartása annyit jelent, mint hogy gondolatainkat, szavainkat és tetteinket Hozzá kapcsoljuk.

(b) Van azonban ennél alapvetőbb kapocs is. Igaz ugyan, hogy a *micvák* betartása köteleket hoz létre közöttünk és az Örökkévaló között, e kapcsolat azonban csak akkor jön létre, ha az egyén maga kívánja, hogy – Isten parancsainak betartása révén – kapcsolódjon az Örökkévalóhoz. A *tesuvá* azonban olyan kapcsolatot vesz igénybe, amely a *micvák*tól függetlenül, állandóan létezik a zsidó és az Örökkévaló között.

Mindannyian kapcsolódunk az Örökkévalóhoz, ám ez az alapvető kapocs nem tetteinken alapul. Éppen ez a kapocs teszi lehetővé, hogy még az az ember is, aki a *micvák* elhanyagolása miatt képtelen más, erősebb kapcsolatot teremteni az Örökkévalóval, az is érezhesse úgy, hogy vissza akar térni Hozzá. Amikor *tesuvát* gyakorolva az Örökkévalóhoz fordulunk, ezt a megbonthatatlan kapcsolatot használjuk ki, ami ilyenkor érezhetővé válik.

(c) Ám az embert az Örökkévalóhoz fűző alapvető kapcsolat ellenére van távolság az ember és az Örökkévaló között. Éppen ennek a távolságnak az érzése az, ami felkelti vágyunkat, hogy *tesuvát* gyakoroljunk. A visszatéréssel, a *micvák* megtartásával csökkenthetjük ezt a távolságot. Továbbá, amikor *Ros Hájáná* napján elfogadjuk az Örökkévalót Uralkodónknak, még közelebb kerülhetünk Hozzá.

Az örökkévaló uralmának elfogadása

Bölcseink tanítása szerint¹⁸ az Örökkévaló így szól az emberhez: „Fogadd el uralmam, és fogadd el törvényeimet [a *micvákat*]”. Az Örökkévalóhoz fűződő, s a *micvák* megtartásán alapuló kapcsolat csak akkor jöhet létre, ha elfogadtuk uralmát. Még a *tesuvá* is csak az után lehetséges, hogy elfogadtuk az Örökkévaló uralmát, hiszen a *tesuvá* lényege a múlt cselekedeteinek megbánása és az a szilárd elhatározás, hogy a jövőben teljesítjük az Örökkévaló akaratát – ez pedig feltételezi, hogy elfogadjuk uralkodónkként.

¹⁸ *Möchiltá*, *Smot* 20:3.

Ros Hásáná napján az Örökkévalóhoz fűződő kapcsolatunk lényegére összpontosítunk: uralmának elfogadására, hiszen ez képezi a *micvák* betartásának és a *tesuvának* az alapját.

A valódi én

Az Örökkévalóhoz fűződő kapcsolatunk miért uralmának elfogadásával válik kézzelfoghatóvá? A válasz annak felismerésében rejlik, hogy egyéniségünk kaleidoszkópja mögött rejtőzik lényünk legfontosabb alkotóeleme, isteni lelkünk, amely „valósággal része az Örökkévalónak”¹⁹. Valós lényünket nem a szabad önkifejezés, nem a „légy önmagad” elv mutatja meg igazán, hanem az Örökkévaló uralmának elfogadása az ami-ben kifejezésre juthatnak valódi képességeink. Azzal, hogy felfedjük az Örökkévalóhoz fűződő kapcsolatunk lényegét, saját magunk legfontosabb vonását tárjuk fel – azt a központi elemet, amely leginkább kifejezi, kik is vagyunk valójában.

Éppen ezért, amikor arra kérjük az Örökkévalót, hogy „dicsőségedben uralkodj az egész világon”²⁰, e kérésnek mélyről fakadó vágyat kell kifejeznie, s nem lehet csupán könnyedén kiejtett szavak sorozata. Lé-tünk minden aspektusát – lényünk legrejtettebb valóját – az Örökkévalónak kell ajánlanunk.

Ha *Ros Hásáná* napján elfogadjuk az Örökkévalót a mi Uralkodónknak, az közelebb hozza uralmának végső megvalósulását a Megváltás Korában. Akkor „az Örökkévaló lesz az uralkodó az egész földön. Azon a napon az Örökkévaló lesz az egyetlen, és Neve az egyetlen”²¹. Bárha bekövetkezne a közeli jövőben!

¹⁹ *Tánjá*, 2. fejezet.

²⁰ *Izrael fohásza – A zsidó újév imarendje*, 43. oldal

²¹ *Uo.* 100. oldal

Ros hájáná: Az ember teremtése

„E napon jött létre a világ”

Ros Hájáná a világ teremtését idézi fel, miként az imában is elhangzik: „E napon jött létre a világ”²². Bölcseink szerint²³ a világ Elul hónap 25. napján teremtetett, ezért *Ros Hájáná* valójában a teremtés hatodik napja, az a nap, amikor az Örökkévaló megteremtette az embert.

Miért az ember, s nem az egész világ megteremtésére emlékezünk? Ez roppant furcsa, hiszen a világ teremtésének első napja mutatja az Örökkévaló mindenhatóságát, azt, hogy a semmiből hozott létre valamit. Csupán az Örökkévaló esszenciája – ami minden szempontból határtalan – képes létezőt teremteni az anyagtalan űrből.

Elul hónap 25. napját, a világ létezésének első napját, a Tóra *jom ehádnak* („egy nap”) nevezi és nem *jom risonnak* („első nap”). A Tóra így érzékelteti, hogy a teremtés első napján az Örökkévaló „egyedül volt saját világában”²⁴. Bár már létezett a teremtett világ, nem vált még külön Teremtőtől: a világ még egy volt az Örökkévalóval.

Az örökkévaló uralmának tudatos elfogadása

A teremtés első napjának minden különlegessége ellenére, *Ros Hájáná* felülmúlja Elul hónap 25. napját. Ennek oka, hogy az ember megteremtése újfajta, mélyebb kapcsolatot hozott létre a Teremtő és a teremtett világ között.

A fizikai és szellemi tartományokban élő valamennyi lény közül csupán az ember az, amelyik szabadon dönthet, hogy elfogadja-e az Örökkévaló uralmát. Csak az ember Istenhez fűződő viszonya tudatos döntés és a szabad akarat eredménye. Annak dacára, hogy a világegyetem valamennyi lényét az Örökkévaló teremtette, részükről e kapcsolat elfogadása nem tudatos. A többi teremtmény Istenhez fűződő kapcsolata csupán abból fakad, hogy az Ő teremtményei. A kapcsolat nem saját elhatározásuk eredménye.

Az ember megteremtésével az Örökkévaló létrehozta annak lehetőségét, hogy egysége önként ismertessen el, és akarata tudatosan fogadtasson el. A chászid gondolkodás az abszolút hatalom két fajtája – a zsarnokság és a királyság – példájával világítja meg az Örökkévaló ember-

²² Uo. 252. oldal

²³ Midrás *Vájikrá Rábá* 29:1.

²⁴ Rási magyarázata *IMózes* 1:5 mondathoz.

hez, illetve a többi teremtményhez fűződő kapcsolata közötti különbséget: A zsarnok alattvalói belegyezése nélkül uralkodik, pusztá hatalmánál fogva, míg a királyt alattvalói önként fogadhatják el, sőt még kívánhatják is egy jó király fennhatóságát.

Minden más teremtett lénnel ellentétben, az embernek van lehetősége arra, hogy elfogadja az Örökkévaló uralmát, vagy fellázadjon az ellen. Egyedül az embernek adatott meg az a képesség, hogy gondolkodjon, és elismerje az Örökkévaló egységét és ezért királyaként (és ne zsarnokaként) viszonyuljon hozzá.

Tegyük istent világunk részévé

Miért kell, hogy az emberek tudatosan ismerjék el az Örökkévaló uralmát? Az Örökkévaló szemszögéből nézve a világgal alkotott egysége a teremtés valamennyi formáját (így az embert is) magába foglalja. Halandók azonban alig-alig képesek az Örökkévaló egységét ebből a perspektívából felfogni. Akkor hát miért olyan jelentős, hogy emberek által vált elismerhetővé az Örökkévaló egysége, hogy e miatt újév napja a teremtés első napjáról a hatodikra került?

Bölcseink szerint²⁵ az Örökkévaló azért teremtette a világot, „mert hajlékra vágyott az Alanti Világban”. Ahhoz, hogy ez a vágy teljesen megvalósulhasson, nem csupán az szükségeltetett, hogy az isteni energia kiterjedjen ezekre az alanti tartományokra, hanem az is, hogy az alanti tartományokban tudatosuljon és elfogadásra találjon a isteniség léte. Csak ezáltal válhat tökéletessé az Örökkévaló hajléka az Alanti Világban.

Az ember megteremtése előtt, az isteniség és a világ ellentéteknek tűntek: a világ, saját szemszögéből, nem érezte az őt létre hozó isteniséget. Az ember megteremtése volt az, ami lehetővé tette, hogy egy teremtményben tudatosuljon az Örökkévaló léte.

Az Örökkévaló társa a teremtésben

Az ember nem csupán azért teremtetett, hogy saját életét az Örökkévaló egységének tudatában élje, hanem azért is, hogy lehetősége legyen az egész világban hirdetni az Örökkévaló egységét. Az első ember, Ádám, ezt a lehetőségét léte első napján a teremtés egészéhez intézett szavaival használta ki:²⁶ „Gyertek, hajtsunk térdet, boruljunk le alkotónk, az Örökkévaló előtt”.

Azáltal, hogy az Örökkévalóhoz fűződő magasabb–rendű kapcsolatunkat kiterjesztjük az egész világra, az Örökkévaló társaivá válunk a terem-

²⁵ *Midrás Tánchumá.*

²⁶ *Zsoltárok 95:6.*

tésben; és ezáltal egy elengedhetetlen elemmel – az Örökkévalóval való tudatos egységgel – járulunk hozzá a világ létezéséhez. Az Örökkévaló mindent átható egységének jellegzetesen emberi felfogása okozza, hogy *Ros Hásáná*, az ember teremtésének napja, felülmúlja Elul hónap 25. napját, hiszen az Örökkévalóval alkotható egység lehetősége, ami az ember megteremtésével jött létre, felülmúlja a teremtés valamennyi korábbi szintjét.

„Ahogyan a tengert víz borítja”

Az Örökkévaló és a világ közötti egység a Megváltás Korában jut majd végső kifejezésre, „amikor tele lesz a Föld az Örökkévaló ismeretével, ahogyan a tengert víz borítja”²⁷.

Ez csakis az ember erőfeszítései által valósulhat meg. Az isteniség megnyilvánulása a Megváltás Korában csakis attól függ, hogy ma mennyire igyekszünk felfogni és feltárni a világban rejlő isteniséget. Azáltal, hogy tudatosan kapcsolatot létesítünk az Örökkévalóval, és kiterjesztjük ezt a kapcsolat létünk minden egyes részére, közelebb hozzuk azt az időt, amikor e kapcsolat tökéletesen ki fog teljesedni, a Megváltás Korszakában. Bárha bekövetkezne ez a legközelebbi jövőben!

Hanna fohásza: a zsidó imák példaképe

A *Ros Hásáná*-i imarend olvasása közben feltűnhet, hogy számos olyan ima található a liturgiában, amelyben anyagi javakért fohászunk az Örökkévalóhoz. Ilyen például: „az élet, az áldás, a békeség és a jó megélhetés könyvében említettessünk meg és jegyeztessünk be...”²⁸. Felmerül a kérdés, helyénvaló-e ezen a szent napon ilyen, materiális dolgokért imádkozni?

Bölcseink tanítása szerint²⁹ *Ros Hásáná* napjának kulcspontja, hogy az Örökkévaló uralmának elfogadására kér minket, amit a sófárfúvással – mintegy megkoronázással – teszünk meg. Egy földi király megkoronázásakor lenne-e olyan alattvaló, aki odamerészkedik a királyhoz egy személyes kéréssel? *Ros Hásáná* napján imáinkban többször elismerjük az

²⁷ *Jesájá* 11:9.

²⁸ *Izrael fohásza – A zsidó újév imarendje*, 45. oldal.

²⁹ *Talmud, Ros Hásáná* 16a.

Örökkévaló uralmát, például:³⁰ „dicsőségedben uralkodj az egész világon”. Hogyan szabad ilyen magasztos kérések mellett saját, anyagi igényeink kielégítéséért is Hozzá fordulnunk?

Hanna imája

A *Ros Hásáná* első napján felolvasott *Háftárának*³¹, Hanna történetének elemzéséből választ kapunk arra, hogy miért fordulhatunk mégis materiális kérésekkel Hozzá.

Hanna sok-sok éven át meddő volt, ami szerfelett elkeserítette. Ő és férje, Elkáná minden évben felzarándokolt a Silóban álló Szentélyhez, ahol az egyik évben elhagyta az áldozati lakomát, belépett a Szentélybe, és feltárta szívét fiúgyermekért imádkozva.

„Minthogy annyit imádkozott az Örökkévaló előtt, ... csak magában beszélt, ajkai mozogtak, de hangja nem hallatszott, azért Éli [főpap] ittasnak vélte és így szólt hozzá:

„Meddig részegeskedsz még? Ideje hogy kijózanodj a bor hatása alól!” Hanna meg így válaszolt néki: „Nem, uram, szomorú szívű asszony vagyok én, de nem ittam bort és szeszes italt, csak a szívemet öntöttem ki az Örökkévaló előtt...

Akkor Éli így szólt hozzá: „Menj békességgel, és Izrael Istene teljesítse kérésedet, amit kértél tőle!”

Éli a főpap, és az egész zsidó nép bírója volt. Hogyan lehet az, hogy minden bölcsessége és tapasztalata dacára azonnal ilyen szigorúan ítélkezett Hanna felett, ahelyett, hogy megpróbálta volna valós érzelmeit megismerni?

Tudat alatti vágyaink

A felvetett kérdések tisztázását azzal kezdődik, hogy természetesen Éli nem tekintette szó szerint részegnek Hannát, hiszen ebben az esetben kivetett volna a Szentélyből. (Tilos³² bárkinek részegen a Szentélyben tartózkodnia).

Éli látta Hannát imádkozni és érzékelte imája őszinteségét. Azért vádolta „részegséggel”, mert nem értette, miképp lehet, hogy Hanna a Szent-

³⁰ *A zsidó újév imarendje*, 43. oldal.

³¹ *1Sámuel* 1:1–2:10.

³² *3Mózes* 10:9.

télyben, az Örökkévaló színe előtt állva, csak magára gondol és a maga számára kér fiúgyermeket. Úgy vélte, saját személyes vágyaitól mámorosodott meg, és ezért gondol csak materiális dolgokra. Erre válaszolta Hanna, hogy nem részeg (nem a maga számára kér), csupán *lelkét* önti ki az Örökkévaló előtt (vágya lényének legrejtettebb zugából tör fel – ami, ha valóban a legrejtettebb zugból származik, csak Isteni cél elérésért lehet, hiszen a zsidó legbelsője Istentől származik)³³.

A fizikai vágyat nem mindig az önzés motiválja. Annak dacára, hogy az ember gyakran úgy véli, hogy csak saját fizikai jólétéért sóvárog, mégis vágyai gyakorta lelke mélyebb részén gyökereznek.

A világ minden része tartalmazza, a Kábálá szerint, az istenség szikráit, melyeket csupán elrejt a világ materiális természete. A mi feladatunk az anyag finomítása, és a benne rejlő isteni erő feltárása. Minden zsidó küldetése, hogy ilyen szikrákat szabadítson fel élete során, azáltal, hogy isteni parancsokat teljesítésére használja azokat a dolgokat, amikben a szikra rejlik. Például, azáltal, hogy *Ros Hásáná* délelőttjén *sófárt* fűvünk az egyszerű állat szarvát Isten szolgálatába állítjuk, és magasabb szintre emeljük.

A Báál Sém Tov ezt a gondolatot az „éhesek és szomjasak is, lelkük ellankad öbennük” zsoltárvershez³⁴ fűzött magyarázatában fejtette ki: Miért éhesek, s miért szomjaznak az emberek? Azért, mert „lelkük ellankad öbennük” – lelkük az ételben, italban rejlő isteni energia után sóvárog, és ezek hiányában ellankad.

Gyakran nem is tudatosul az emberekben, a fizikai vágyaik mögött megbúvó igazi motiváció. Miért vágyik egy zsidó gyermekáldásra, jólétre és anyagi sikerre? Azért, mert lelkében ott szunnyad a meg nem fogalmazott vágy, hogy teljesítse az ezekkel a látszólag materiális dolgokkal összefüggő isteni akaratot.

Ezt látjuk Hanna imájában is. Hannát nem önös érdeke hajtotta, hiszen megfogadta, hogy fiát „az Örökkévalónak adom [szentelem] egész életére”³⁵. Amikor kiöntötte lelkét az Örökkévaló előtt, nem önös vágyának, hanem lelke legbelső, szent készítésének tett eleget. Éppen ezért, miután Éli meghallgatta Hanna magyarázatát, megáldotta, és kérte, adasson meg neki, hogy teljesüljön lelkének legbensőbb vágya.

³³ *Tánjá* 2. fej.

³⁴ 107:5.

³⁵ *ISámuel* 1:11.

Hanna imájából magyarázatot kapunk az írásunk elején feltett kérdésre is. *Ros Hásáná* napján a teremtés céljára, a zsidóság lényegére összpontosítunk: az Örökkévaló azon kívánságára, hogy lakhelye legyen itt, a halandók körében. Az Örökkévaló nem az angyalok felett akar uralkodni, hanem az anyagi gondok között élő halandók királya akar lenni.

Tudat alatt azért kér az ember anyagi jólétet az Örökkévalótól, mert elfogadja uralmát, hiszen ezekkel a materiális dolgokkal kell szolgálnia az Istent.

Azzal a jóléttel és sikerrel, amivel megáld minket az Örökkévaló építsük hajlékát az új esztendőben.

Ros hásaná: Beszámoló

Ros Hásáná a pokolban, Auschwitz, 1944

Ahogy azt a néhai váci rabbi elbeszélte

Rabbi Cvi Hirs Meisels, a váci rabbi, a második világháborút követően érkezett Chicagóba, és a közösség egyik legprominensebb és legszeretettebb rabbija lett.

Meisels rabbi már a háború előtt és alatt is hírneves rabbi volt Váccon, és azóta is nagyra tartják, mint háláchikus szaktekintélyt. Mivel Magyarországon a deportálások csak 1944-ben kezdődtek el, Meisels rabbi még 1943-ban is kiterjedt levelezést folytatott magyarországi kollégáival egy még a háború előtt megjelent *Responzum*-kötetében – *Binján Cvi* – összegyűjtött háláchikus problémákról. Chicagóba megérkezvén, Meisels rabbi összegyűjtötte levelezésének megmentett részét, és 1955-ben kiadta a *Mekádsé HáSém* című kötetben, amely tartalmazta sok a nácik által meggyilkolt rabbik leveleit is.

A kötetnek van egy bevezető része, amely részletesen beszámol számos iszonyatos, Auschwitzban megtörtént esetről, s köztük egy olyan rendkívüli eseménysorról, amely 5705 (1944) Ros Hásánákor érte el csúcspontját. Szolgáljon az itt fordításban közölt részlet az erő és inspiráció forrásaként, amikor idén, 60 évvel később, a Mennyei Ítélszék elé járulunk.

A halál fiai

Ros HáSáná előestéjén, 1944-ben, a nácik összeterelték az összes még élő 18 éven aluli fiataalt egy a barakkok mögötti üres területre. Ott felállítottak egy póznát, és arra rászegeztek egy keresztrudat. Az ott összegyűjtött mintegy 1600 ifjúnak mind el kellett haladnia a keresztrúd alatt. Azokat, akiknek a feje beleütközött a rúdba, életben hagyták. Azokat pedig, akik túl alacsonyak voltak, gázkamrába küldték. Az alacsonyabb fiúk közül néhányan úgy próbálták meg elérni a rudat, hogy lábujjhegyen mentek át alatta – őket ott helyben agyonverték. A válogatás végeztével körülbelül 1400 fiú maradt ott állva a barakkok mögött, őket azonnal bezárták egy börtönblokkba, hogy másnap este végezzenek velük. Élelmet és vizet nem adtak nekik, és zsidó kápók felügyelete alá helyezték őket. (A nácik a nap folyamán javarészt elkerülték a voltaképpeni

tábor területét, és a kápókra bízta a rendfenntartást. Ekkortájt általában már csak éjjelente gázosították és hamvasztották el áldozataikat. Számos oka lehetett, miért vonakodtak nappal bejönni a tábor területére.)

Meisels rabbi több megrendítő mozzanatról is beszámol e fiúkkal és egy a tábort ugyanaznap, Ros HáSáná napján elhagyó transzporttal kapcsolatban. Aztán elmeséli, hogyan sikerült becsempésznie magával egy sófárt a táborba. Minthogy az SS-ek nappal elkerülték a tábort, börtönblokkról börtönblokkra haladva, majd a transzportot is felkeresve, több mint hússzor végigfújta a teljes 100 hangból álló sorozatot!

Itt most az eseményről írott feljegyzésének egy szabad fordítását adjuk közre.

Sófár a gázkamrák kapuiban

A börtönblokkba zárt, halálra ítélt ifjak tudomást szereztek róla, hogy van egy sófárom, amit már korábban megfújtam más rabok számára. Keservesen sírva és kiabálva kértek engem a blokkjukból, hogy fújjam meg nekik is a 100 hangot, hogy ők is részesülhessenek ebből a becses micvából ezekben az utolsó pillanatokban, mielőtt meghalnak.

Nem tudtam, mitévő legyek. Roppant veszélyes volt ez a feladat. Közeledett az alkonyat, a végzetes óra, amikor jönnek a nácik, hogy elvigyék a fiúkat. Ha a nácik váratlanul jelennek meg és engem ott találnak a csoporttal, nem kétséges, hogy engem is velük együtt beküldenek a gázkamrába. Az aljasságukról ismert kápók (ha már megérkeztek az SS-ek) biztosan nem engedik, hogy elmeneküljek. Csak álltam ott, és próbáltam eldönteni, mit tegyek. Komoly kétségek gyötörtek, vajon szabad-e veszélyeztetnem az életemet – még ha bizonytalan is a veszély – azért, hogy ezek a fiúk hallhassák a sófár hangját. De a fiúk csak sírtak, keserű, szívet tépő kiáltásokat hallatva: „*Rebbe, Rebbe*, gyere ide hozzánk! Könyörülj a lelkünkön, és tedd lehetővé, hogy részesüljünk ebből a micvából életünk utolsó pillanatiban!” Csak álltam zavarodottan – senkitől sem kérhettem tanácsot, a döntés egyedül rajtam állt.

Saját kétségeimen túl még a fiam, Zálmán Léib [Meisels rabbi felesége és tíz gyermekük közül hét elpusztult a holokaustban.] is ott állt mellettem és kétségbeesetten próbált visszatartani engem: „Apám, apám, az Örökkévalóra kérlek, ne tedd meg ezt! Nyilvánvaló a veszély. *Chász vösáalom*, itt maradok egyedül, mint egy magányos zászlórúd a hegytetőn! Apám, apám, kérlek, ne menj! Ne menj be oda! Nem kötelességed! Ma már így is sokszor megfújtad a sófárt, és akkor is mindannyiszor halálos veszélyben voltál! Ez most már több a kelleténél!”

Így könyörgött nekem tovább, és közben könnyek patakzottak végig az arcán. Amikor a fiamra pillantottam, belesajdult a szívem – mert valóban igaza volt.

Másrészt viszont a fiúk kiáltásai nem hagyták nyugton a lelkem, és még mélyebb szánalmat ébresztettek a szívemben. A micva talán valóban, még önmagában is megóvhatja őket ebben a veszedelmes időben. Többen az ott ácsorgók közül, akiket megrendített a fiúk kiáltozása, szintén könyörögtek nekem, hogy menjek be a blokkba, bizonygatva, hogy „még mindig bőven van idő”, hogy „azokat, akik épp egy micva teljesítésével vannak elfoglalva, nem érheti baj”, és még több ehhez hasonló érveléssel igyekeztek meggyőzni.

Úgy döntöttem, hogy jöjjön, aminek jönnie kell, nem utasíthatom el a könyörgésüket. Nem voltam képes engedni a fiamnak. Azonnal alkudozni kezdtem a kápókkal. Ők makacsul megtagadták, hogy beengedjenek, míg végül már úgy éreztem, hogy hamarosan túl késő lesz, és a lehetőség végleg tovatűnik. Ám több egyén intenzív könyörgésének és egy hamarjában, ott a helyszínen összegyűjtött nagy összeg lefizetésnek köszönhetően végül beadták a derekukat. Mindazonáltal figyelmeztettek, hogy ha hallom, hogy megszólal egy harang a tábor bejáratánál, jelezve, hogy megérkeztek az SS-ek, abban a pillanatban az én sorsom is megpecsételődött a fogva tartott fiúkéval együtt... Ők, a kápók, akkor már semmilyen körülmények között sem lesznek hajlandóak kiengedni engem.

Ekkor beléptem a fiúkhoz, de előtte még tettem egy jelentős óvintézkedést: utasítottam a fiamat, Zálmán Léibet, hogy álljon őrt a tábor kocsitjá mentén, és kellő távolból figyelje a tábor kapuját. Amint megpillantja a kapuhoz közeledő SS-katonákat, rohanjon vissza, és tudassa velem, s így akkor nekem még marad időm, hogy azonnal elhagyjam a blokkot – a *tekiot* kellős közepén is akár.

Akkor, abban a pillanatban, ez a cselekedetem talán azt tükrözte, milyen kevésbé tartottam becsben a saját életemet. Ki tudhatta akkor Auschwitzban, hány napja van még hátra az életéből? Minden egyes nap zsidó testvéreink ezrei, tízezrei pusztultak el a gázkamrákban vagy a ke-serves, megerőltető munkától, hullottak, akár a lekaszált fű. Az életünknek nem volt értéke. Döntésemnek bizonyára ez volt a legfőbb indítéka...

Dróse a Szenteknek

Hol van az a toll, az az író, az a szerkesztő, aki papírra vetni lenne képes szívem érzelmeit abban a pillanatban, amikor beléptem a lezárt börtönblokkba? Az csupán az Örökkévaló egyik csodája, hogy amikor megpillantottam azt a tengernyi fiatal szempárt és a fülem megtelt azzal a szívét tépő zokogással és a Mennyecket szólító kiáltozással, a szívem nem szakadt meg rögtön, és nem tört darabokra. Felkiáltottak: „*Rebbe! Rebbe! Irgalom! Irgalom!*”, és még hasonló szavakat, amiket nem tudtam pontosan kivenni. Sokan közülük a tanítványaim voltak, és a közösségem gyermekei. Amikor elkezdtem: „*Min hámécár káráti...* – Nyomorúsá-

gomban az Örökkévalót hívtam segítségül...”, a *tekiot* előtti zsoltárverset, ők sírva követelték, hogy néhány saját szóval is forduljak hozzájuk. Állhatatosan könyörögtek, és szó szerint nem engedték, hogy folytassam a megkezdett verset. Elnémítottak az elemi erővel rám törő érzelmek. Minden késlekedéssel eltöltött perc csak növelte a veszélyt, és a határidő egyre közeledett. Végül mégis engedtem.

A következő bibliai vers fejtegetésével kezdtem: „Fújjátok meg a sófárt újhholdkor, az elrejtettség ünnepén!” Milyen nagy ma ez az elrejtettség, amikor egyikünk sem tud semmit: hová hozták a gonosztevők családjainkat; mi lesz a mi saját végzetünk; ki marad életben; és általában, meddig rejtí még el az Örökkévaló az Ő arcát előlünk? Említést tettem nekik a *Brácho*t 10a-ban szereplő talmudi részről, amely szerint, még ha egy éles kardot helyeznek is az ember nyakára, akkor sem szabad vonakodni az imától...

És ismerjük a „*HáSém cilchá*”³⁶ kifejezés magyarázatát, hogy amiképpen az ember árnyéka tükrözi azt, amit tesz, ugyanígy az, ahogyan az ember cselekszik, arra ösztönzi az Örökkévalót, hogy ő is hasonlóképpen nyilvánuljon meg vele szemben... Ma itt tartjuk kezünkben a sófárt – még egy ilyen veszélyes helyen is, Auschwitzban, ilyen szörnyűséges körülmények között, szó szerint készülve a halál (*meszirát nefes*) lehetőségére. Hasonlóképpen a Magasságbeli Istennek is, úgymond, a tenyerére kell venni és ki kell szabadítani bennünket ebből a mi mostani iszonyatos helyzetünkből. Ezt mondjuk (Ros HáSáná első napjának sácharit imájában): „*Melech, zchor echoz keren* – az Örökkévaló tartsa Izraelt (keren) az Ő kezében: *Bizchut litkoá löchá hájom hákeren norá vökados*.” Ma, itt Auschwitzban, ezen a megrendítő és szent helyen, amely a mi zsidó testvéreink által hozott áldozatok következtében oltárrá változott...

Továbbá erőt meríthetünk még annak tudatából is, hogy bennünk beteljesedtek Bölcsseink próféciai azokról a borzalmas szülési fájdalmakról, amelyek a Messiás eljövetelét fogják megelőzni, ahogyan az összes szent könyvben is áll – amiképpen egy nő is egyre hevesebb fájdalmakat tapasztal meg, ahogy közeledik a szülés pillanata, ugyanígy az általunk megtapasztalt kínszenvedések is arra valók, hogy közelebb hozzák a Messiás eljövetelét.

És ekkor százszor megfújtam a sófárt.

Az utolsó „Halljad Izrael”

Nem tudom abbahagyni az írást. Muszáj újra beszélnem az eljövendő nemzedékeknek arról a nagyszerű *meszirát nefes*-ről és azokról a szent

³⁶ Szó szerint „Isten a te pajzsod”; a *cil* szó árnyékot is jelent, és a kifejezés éppen ezért így is fordítható: „Isten a te árnyékod.”

szavakról, amelyeket ezeknek a fiatal fiúknak az ajkáról hallottam elhangzani, nem sokkal azt megelőzően, hogy bevitték őket a gázkamrába. Miután végeztem a *tökiá*-kkal és már épp indulni készültem, az egyik fiú felállt, és fékezhetetlen zokogás közepette ezt kiáltotta:

„Drága barátaim, a Rebbe a *chizuk* szavaival szólt hozzánk arról, hogy »még ha egy éles kardot, stb.« Én azt mondom nektek: A legjobban reménykedhetünk – ugyanakkor a legrosszabbra is fel kell készülnünk. Az Örökkévaló kedvéért, drága testvéreim, ne felejtjük el az utolsó pillanatban áhítattal kiáltani a *Smá Jiszláél*-t!

És mindnyájan hihetetlen erővel, könnyes szemmel és óriási odaadással mondták el fennhangon az egész *Smá*-t.

Aztán egy másik fiú állt fel, és ezt mondta:

„Nem mondunk köszönetet a Rebbének ezért a csodálatos *meszirát nefes*-ért, hogy lehetővé tette nekünk, hogy még teljesítsünk egy utolsó micvát, a *tökiát sofár* micváját. Hanem mindnyájan, együttesen megáldjuk őt, és arra kérjük az Örökkévalót, hogy e nagy-nagy érdeméért segítsen a Rebbének élve és jó egészségben kikerülni erről a helyről!”

És a jelenlévők erre mind azt kiáltották: „*Ámén vöÁmén!*”

Miközben kifelé tartottam a helyiségből, több fiú is odajött hozzám sírva, patakozó könnyekkel, és azt kérdezték, tudnék-e esetleg adni nekik egy *küzájit*³⁷-nyi kenyeret, hogy teljesíthessék, ezekben az utolsó pillanatokban, az ünnepi lakoma micváját. Huszonnégy órája voltak már bezárva a börtönblokkba, amely idő alatt sem enni, sem inni nem kaptak, és azon a nézetten voltak, hogy tilos böjtölni Ros HáSánákor. Sajnos nem állt módomban teljesíteni a kérésüket, mert ahhoz vissza kellett volna menni a börtönblokkjukba. Így aztán ez a keserű nap számukra böjt nap volt; és így böjtölés közben vitték be őket a gázkamrába – bosszulja meg az Örökkévaló kiontott vérüket...

Izsák feláldozása

Valahányszor eszembe jut az, amit ott láttam és hallottam azon az iszonyatos helyen, Ros HáSáná napján, hogy micsoda erő és bátorság volt ezekben a fiatal fiúkban, hogy nyilvánosan és tiszta tudattal szentelték meg az Örökkévaló Nevét, eltűnődöm a szent könyvekben olvasottak igazságán, miszerint az év bizonyos időpontjai kihatással vannak a világban zajló történésekre. A *Midrás* szerint az *Ákédát Jichák* (Izsák megköntözése) éppen Ros HáSáná napján történt. Így aztán ez a nap örök időkre az Örökkévaló iránti legmesszebbmenő odaadásnak lett szentelve. Ez a nap mindazoké, akik égnék a vágytól, hogy nyilvánosan és *meszirát ne-*

³⁷ Szó szerint egy olajbogyónyi méretű – ez az a minimális mennyiség, ami már evésnek tekinthető.

fes-sel szenteljük meg a Menny Nevét, amiképpen azt *Jichák Ávinu* tette, amikor e napon az oltár tetejére kötöztetett...

Jom kipur: Biblia

Az engesztelés napja

3Mózes 23. fejezet

26. És szólt az Örökkévaló Mózeshez, mondván: **27.** Bizony, e hetedik hónap tizedikén engesztelés napja van, szent gyülekezés legyen nálatok, sanyargassátok magatokat és áldozatok tűzáldozatot az Örökkévalónak. **28.** Semmiféle munkát ne végezzetek ugyanezen a napon, mert engesztelés napja az, hogy engesztelést szerezzen értetek az Örökkévaló, a ti Istenetek színe előtt. **29.** Mert minden személy, aki nem sanyargatja magát ugyanezen a napon, irtassék ki az ő népéből. **30.** És minden személy, aki bármely munkát végez ugyanezen a napon, ki fogom irtani azt a személyt népe köréből. **31.** Semmiféle munkát ne végezzetek, örök törvény az nemzedékeiteken át minden lakóhelyeiteken. **32.** Szombatok szombatja az nektek, sanyargassátok magatokat; a hónap kilencedikén este, estétől estig üljétek meg ünnepeteket.

4Mózes 29. fejezet

7. És tizedikén ennek a hetedik hónapnak szent gyülekezés legyen nálatok, sanyargassátok magatokat, semmi munkát ne végezzetek. **8.** Mutassatok be égőáldozat gyanánt az Örökkévalónak kellemes illatul: egy fiatal tulkot, egy kost, hét egyéves juhot, épek legyenek nálatok. **9.** És ételáldozatuk gyanánt lánglisztet, olajjal elegyítve, három tizedet egy tulokhoz, két tizedet egy koshoz; **10.** egy-egy tizedet egy juhhoz, a hét juhhoz. **11.** Egy kecskebakot vétekáldozatnak; az engesztelés vétekáldozatán kívül és az állandó égőáldozaton és ételáldozatán, meg italáldozataikon kívül.

Jom kipur: Biblia

A Jom Kipuri szentélyi szolgálat

3Mózes 16. fejezet

1. És szólt az Örökkévaló Mózeshez, Áron két fiának halála után, mikor közeledtek az Örökkévaló színe elé és meghaltak. **2.** És mondta, az Örökkévaló Mózesnek: Szólj Áronhoz, a te testvéredhez, hogy ne menjen be minden időben a szentélybe, a kárpiton belül, a földél elé, mely a ládán van, hogy meg ne haljon, mert a felhőben jelenek meg a földél fölött. **3.** Ezzel menjen be Áron a szentélybe; egy fiatal tulokkal vétekáldozat gyanánt, meg egy kossal égőáldozat gyanánt. **4.** Szent lenköntöst öltson föl, lennadrág legyen testén: lenövvel övezkedjék, lensüveget tegyen föl, szent ruhák ezek, fürössze meg testét vízben és öltse fel azokat. **5.** Izrael fiainak községétől pedig vegyen két kecskebakot vétekáldozat gyanánt és egy kost égőáldozat gyanánt. **6.** És áldozza föl Áron a vétekáldozatra való tulkot, mely az övé és szerezzen engesztelést önmagáért és házáért. **7.** Azután vegye a két bakot, állítsa azokat oda az Örökkévaló színe elé, a gyülekezés sátorának bejáratához. **8.** És vessen Áron a két bakra sorsot, egyik sors legyen; az Örökkévalóé, a másik sors; Azázelé. **9.** És áldozza föl Áron a bakot, melyre a sors esett: az Örökkévalóé és készítse el vétekáldozatnak. **10.** Az a bak pedig, melyre a sors esett: Azázelé, állíttassék oda élve az Örökkévaló színe elé, hogy engesztelést szerezzenek vele, elküldvén azt Azázelnek a pusztába.

A szertartásának részletes leírása

11. Azután áldozza fel Áron a vétekáldozatra való tulkot, mely az övé és szerezzen engesztelést önmagáért és házáért; vágja le a vétekáldozatra való tulkot, mely az övé. **12.** Vegyen teli serpenyővel izzó parazsat az oltárról, az Örökkévaló színe elől, és teli markával finom fűszeres füstölőszert és vigye be a kárpiton belül; **13.** tegye a füstölőszert a tűzre az Örökkévaló színe előtt, hogy befedje a füstölőszer felhője a födelet, mely a bizonyoságon van, hogy meg ne haljon. **14.** És vegyen a tulok véreből és fecskendjen ujjával a földélre kelet felé, és a földél elé fecskendjen hétszer a véreből az ujjával. **15.** Azután vágja le a vétekáldozatra való bakot, mely a népé, vigye be vérét a kárpiton belül és cselekedjék vérével, amint cselekedett a tulok vérével, fecskendje azt a földélre és a földél elé. **16.** Szerezzen engesztelést a szentélyért, Izrael fiainak tisztátlansága miatt és

elpártolásuk miatt, minden vétkeik szerint; így cselekedjék a gyülekezés sátorával, mely náluk van, tisztátlanságuk közepette. **17.** De senki se legyen a gyülekezés sátorában, mikor bemegy, hogy engesztelést szerezzen a szentélyben, egészen a kijöveteléig; és szerezzen engesztelést önmagáért, házáért és Izrael egész községéért. **18.** Azután menjen ki az oltárhoz, mely az Örökkévaló színe előtt van és szerezzen engesztelést érte; vegyen ugyanis a tulok véreből, meg a bak véreből és tegyen az oltár sarkaira köröskörül; **19.** fecskendjen rá a vérből az ujjával hétszer, tisztítsa meg és szentelje meg Izrael fiainak tisztátalanságaitól.

20. Midőn pedig végzett azzal, hogy engesztelést szerezzen a szentélyért, a gyülekezés sátoráért és az oltárért, akkor vezesse oda az élő bakot. **21.** Tegye rá Áron a két kezét az élő bak fejére és vallja meg rajta Izrael fiainak minden bűnét és minden elpártolásukat minden vétkeik szerint, tegye azokat a bak fejére és küldje el egy kirendelt férfiú által a pusztába. **22.** És vigye a bak magán minden bűneiket sivár földre; így küldje el a bakot a pusztába. **23.** Azután menjen be Áron a gyülekezés sátorába, vesse le a lenruhákat melyeket felöltött, midőn bement a szentélybe és hagyja azokat ott. **24.** Fürössze meg testét vízben szent helyen, öltse fel ruháit, menjen ki és készítse el égőáldozatát és a nép égőáldozatát, hogy engesztelést szerezzen önmagáért és a népért. **25.** A vétekáldozat zsiradékát pedig füstölögtesse el az oltáron. **26.** Aki pedig elbocsátja a bakot Azázelnek, mossza meg a ruháit, fürössze meg testét vízben és azután bemehet a táborba. **27.** A vétekáldozatra való tulkot és a vétekáldozatra való bakot, amelyeknek vérét bevitték, hogy engesztelést szerezzen a szentélyben, vigyék ki a táboron kívülre, és égessék el tűzben, bőréket, húsukat és ganajukat. **28.** Aki pedig elégeti azokat, mossza meg ruháit, fürössze meg testét vízben és azután bemehet a táborba.

Az Engesztelés napjának intézménye

29. És legyen nektek örök törvényül: a hetedik hónapban, a hónap tizedikén sanyargassátok magatokat, semmi munkát se végezzetek, a bennszülött és az idegen, aki tartózkodik köztetek. **30.** Mert ezen a napon szerez engesztelést értetek, hogy megtisztítson benneteket; minden vétkeitektől megtisztultok az Örökkévaló színe előtt. **31.** Szombatok szombatja legyen az nektek, sanyargassátok magatokat; örök törvény ez. **32.** És szerezzen engesztelést a pap, akit fölkennek és akit fölavatnak, hogy pappá legyen atyja helyett; és öltse fel a lenruhákat, a szent ruhákat. **33.** És szerezzen engesztelést a szentély szentségéért, a gyülekezés sátráért és az oltárért szerezzen engesztelést; meg a papokért és a gyülekezet egész népéért szerezzen engesztelést. **34.** Legyen ez nektek örök törvényül, hogy

engesztelést szerezzenek Izrael fiaíért, minden vétkeik miatt, egyszer az évben. És úgy cselekedett, amint parancsolta az Örökkévaló Mózesnek.

Jom kipur: Biblia

Jónás könyve

1. fejezet

Jóna szökése

1. Az Örökkévalónak szava volt Jónához, Amittáj fiához, következőképpen:

2. Indulj el, menj Ninivébe, abba a nagy városba, és intézz szózatot hozzá, mert gonoszságuk felszállt elé! 3. Jóna pedig felkelt, hogy Társisba meneküljön az Örökkévaló elől, lement Jaffába és talált ott egy hajót, mely Társisba indult, megadta a díját és felszállt rá, hogy a rajta levőkkel Társisba jusson az Örökkévaló elől.

4. De az Örökkévaló nagy szelet bocsátott a tengerre, nagy vihar keletkezett a tengeren, és úgy tűnt, hogy hajótörést szenvednek. 5. A hajósok megijedtek és mindegyik a maga istenéhez kiáltott, a hajó rakományát a tengerbe vetették, hogy könnyítsenek rajta. Jóna maga lement a hajó végébe, lefeküdt és elaludt. 6. A hajóskapitány pedig odament és így szólt hozzá: „Mit alszol itt? Kelj föl, imádkozzál istenedhez, talán az észrevesz minket és nem veszünk el!” 7. Aztán így szóltak az emberek egymáshoz: „Gyerünk, vessünk sorsot, hogy megtudjuk, ki miatt ért bennünket ez a veszedelem!” Sorsot vetettek, és a sors Jónára esett. 8. Akkor így szóltak hozzá: „Mondd csak meg nekünk, te, aki miatt ez a veszedelem ért bennünket, mi a foglalkozásod? Honnan jössz? Hol van a hazád, és mely népből való vagy?” 9. Ő meg így felelt nekik: „Héber vagyok és az Örökkévalót, az egek Istenét tisztelem, aki a tengert és a szárazföldet alkotta.”

10. Erre nagy rémület fogta el az embereket és így szóltak hozzá: „Hogy tehetél ilyet?!” Ők ugyanis tudták, hogy az Örökkévaló elől menekül, mert megmondta nekik. 11. Aztán így szóltak: „Mit tegyünk veled, hogy a tenger lecsillapodjon körülöttünk, hiszen egyre jobban viharzik?” 12. Ő meg azt mondta nekik: „Vegyetek és dobjatok a tengerbe, akkor lecsendesedik a tenger körülöttetek, mert hát tudom, hogy miattam támadt ez a nagy vihar rátok!” 13. Az emberek elkezdtek evezni, hogy visszajussanak a szárazföldre, de nem sikerült nekik, mert a tenger egyre jobban viharzott körülöttük. 14. Akkor az Örökkévalóhoz fordultak,

mondván: „Kérünk, Örökkévaló, ne vesszünk el ezen ember miatt, de ne is engedd hogy ártatlanul vérént ontsuk, hiszen Te, az Örökkévaló, azt teszed, amit akarsz!”

15. Aztán fogták Jónát és a tengerbe vetették, és evvel megszűnt a tenger háborgása. **16.** Akkor rettenetes félelem fogta el az embereket az Örökkévalótól, áldozatot hoztak az Örökkévalónak, és fogadalmakat tettek.

2. fejezet

Jóna imádsága

1. Az Örökkévaló meg odarendelt egy nagy halat, hogy elnyelje Jónát, Jóna pedig három napot és három éjjelt töltött a hal gyomrában. **2.** Akkor Jóna a hal gyomrából Örök Istenéhez imádkozott, **3.** mondván:

Szorultságomban az Örökkévalóhoz kiáltottam, és Ő meghallgatott engem.

Az alvilág mélyéből rimáncodtam, és Te meghallottad hangomat.

4. A mélységbe dobtál, a tenger szívébe, körülvelt az áradat, minden hullámtörésed és zajlásod fölöttem csapott át.

5. Már azt hittem, elűzött vagyok szemed elől; bárcsak betekinethetnék még szent templomodba!

6. Lelkemig értek a vizek, körülvelt a mélység, sás fonódott fejem köré.

7. A hegyek alapzataig süllyedtem, a föld örökre bezárta reteszeit körülöttem

– s akkor kiemelted életem a sírból, Örök Istenem!

8. Amikor ború szállt lelkemre, az Örökkévalóra gondoltam, imám el is jutott hozzád, szent Hajlékodba.

9. Akik értelmetlen hiábavalóságokhoz ragaszkodnak, elhagyják jótevőjüket.

10. De én hálám szavával áldozok Neked, teljesítem fogadalmaimat. Az Örökkévalóé a segítség!”

11. Akkor az Örökkévaló rászólt a halra, és az kiköpte Jónát a szárazföldre.

3. fejezet

Ninivé megtérése

1. Aztán újra szólt az Örökkévaló Jónához, mondván: 2. „Indulj, menj el Ninivébe, abba a nagy városba, és intézd hozzá a kiáltványt, amit majd mondok neked.” 3. El is indult Jóna, és elment Ninivébe, az Örökkévaló szava szerint. Ninive igencsak nagy város volt, útjai három napi járó utat tettek ki. 4. Jóna bement a városba és egy napi járó utat tett meg, ezt kiáltozva: „Még negyven nap és Ninive elpusztul!”

5. Ninive lakosai pedig hittek Istenben, böjtöt hirdettek, és aprajagya zsákot öltött. 6. Mikor a dolog eljutott Ninive királyához, az felkelt trónjáról, levetette palástját, zsákba öltözött és hamuba ült. 7. A király és főemberei nevében kikiáltották és kihirdették Ninivében a következőt: „Ember és barom, szarvasmarha és juh semmit se ízleljen, ne legeljenek, vizet se igyanak, 8. zsákba öltözzön ember és állat és teljes erejével Istenhez kiáltson, mindenki térjen el gonosz viselkedésétől és erőszakos tetteitől! 9. Ki tudja, talán meggondolja Isten, s elhárul felőlünk lángoló haragja, és nem pusztulunk el.”

10. Isten pedig látta, mit tettek, hogy abbahagyták gonosz viselkedésüket, s így meggondolta Isten a veszedelmet, amit rájuk akart hozni, és nem tett úgy.

4. fejezet

Jóna panasza

1. Ez nagyon rosszul esett Jónának, és bosszantotta őt. 2. Így imádkozott az Örökkévalóhoz: „Kérdelek, Örökkévaló – hát nem ezt mondtam magamban, mikor még országomban voltam, és nem azért szöktem előled Társisba, mert tudtam hogy Te könyörületes és irgalmas, hosszan tűrő és nagy kegyelmű Isten vagy, aki meggondolja a szerencsétlenséget? 3. Most pedig, Örökkévaló, vedd el, kérlek, életemet, mert jobb meghalnom, mint élnem. 4. Erre azt mondta az Örökkévaló: „Hát méltán bosszantott ez téged?”

5. Jóna pedig kiment a városból, leült a várostól keletre, kunyhót készített magának, és annak árnyékában ült, hogy lássa, mi történik a városban. 6. Az Örökkévaló Isten meg odarendelt egy ricinusfát, ami Jóna fölé nőtt, hogy árnyék legyen a feje fölött és így megszabaduljon a veszedelemtől. Örült is Jóna nagyon a ricinusfának.

Isten intése

7. De másnap hajnalban odarendelt Isten egy férget, hogy megszúrja a ricinusfát, és az elszáradjon. **8.** Mikor pedig a nap felkelt, Isten tikkasztó keleti szelet bocsátott oda, és Jóna napszúrást kapott, ájuldozott és halálát kívánta, mondván: jobb meghalnom, mint élnem!

9. Akkor így szólt Isten Jónához: „Méltán haragszol e a ricinusfa miatt?” Az meg azt felelte: „Bizony halálosan haragszom!” **10.** Az Örökkévaló ezt mondta: „Te sajnálsz a ricinusfát, amin nem fáradoztál és amit nem te növesztettél, mely egy éj alatt keletkezett, s egy éj alatt elpusztult – **11.** hát én ne sajnálnám Ninivét, ezt a nagy várost, melyben több mint tizenkétszer tízezer ember van, aki nem tud különbséget tenni a jobb és a balkeze között, és még sok barom?”

Jom kipur: Zsidó liturgia

Kol nidré: A fogadalmak imája

Annak ellenére hogy a *Kol nidré* rövid szövege nem tartozik a jom kipur esti – *Árvit* – mégis rányomja bélyegét az egész szertartásra, és az egész est neve *Kol Nidré* estje. Hiszen ha nem is tartalmánál, de szellemiségénél és szívbemarkoló dallamánál fogva – ez az egyik legmegrázóbb, egyben az egyik legrégebb zsidó szöveg. Eredetileg technikai jellegű deklaráció, amelyben a nyilatkozó közli, hogy minden fogadalom, ígéret, kötelezvény, eskü stb. – természetesen vallási jellegűről van szó – amit meg-gondolatlanul tett és esetleg megszegett az elmúlt évben – mostantól érvénytelen.

כל נדרי

עַל דַּעַת הַמָּקוֹם, וְעַל דַּעַת הַקָּהָל, בִּישׁוּבָהּ שֶׁל מַעֲלָה וּבִישׁוּבָהּ
שֶׁל מַטָּה אָנוּ מַתִּירִין לְהַתְּפִיל עִם הָעַבְרָנִים.

*Az előimádkozó háromszor – egyre hangosabban –
elmondja a Kol Nidré-t, a közösség halkán vele mondja.*

כָּל נִדְרֵי וְאֶסְרֵי וְשְׁבוּעֵי וְחֻמֵּי וְקוֹנָמֵי וְקִנְסֵי וְכִנּוּיֵי, דְּאִנְדְּרָנָא,
וְדִאֲשְׁתַּבְּעָנָא, וְדִאֲחַרְמָנָא, וְדִאֲסַרְנָא עַל נַפְשָׁתָנָא, מִיּוֹם כְּפָרִים זֶה
עַד יוֹם כְּפָרִים הַבָּא עָלֵינוּ לְטוֹבָה. בְּכֻלָּהוֹן אֲחֻרְטָנָא בְּהוֹן, כְּלָהוֹן
יְהוֹן שָׁרָן. שְׁבִיקִין, שְׁבִיתִין, בְּטָלִין וּמִבְטָלִין, לָא שְׁרִירִין, וְלָא
קִימִין. נִדְרָנָא לָא נִדְרֵי, וְאֶסְרָנָא לָא אֶסְרֵי, וְשְׁבוּעָתָנָא לָא שְׁבוּעוֹת.

Előimádkozó háromszor, majd a közösség háromszor:

וְנִסְלַח לְכָל עֲדַת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְלִגְרָהּ הַגֵּר בְּתוֹכָם, כִּי לְכָל הָעָם
בְּשִׁגְגָה.

FONETIKUS ÁTÍRÁSBAN

Ál dáász háMokojm, vőál dáász hákohol, böjesivo sel málo uvijstvo sel máto onu mátirin löhiszpálél im hoávárjonim.

*Az előimádkozó háromszor – egyre hangosabban –
elmondja a Kol Nidré, a közösség halkán vele mondja.*

Kol nidré vöeszoréj usvué vácháromé, vökojnomé uknoszé vöchinujé, döindárno, udöistábáno, udöáchárimno, udöászárno ál náfsoszono, mijojm kipurim ze ád jojm kipurim hábo olénu lötojvo. Böchulhojn icháratno böhojn, kulhojn jehojn soron. Sövikin, söviszin, bötélin umövutolin, lo söririn völo kájomin. Nidrono lo nidré, veeszorono lo eszoré, usövuoszono lo sövuoosz.

Előimádkozó háromszor, majd a közösség háromszor:

Vöniszlách löchol ádasz böné Jiszroél völágér hágor bösojchom, ki löchol hoom bisgogo.

MAGYAR FORDÍTÁSBAN

A Fenti tudtával és e közösség beleegyezésével, az égi és földi törvényszék előtt megengedjük, hogy a vétkezők velünk imádkozzanak.

*Az előimádkozó háromszor – egyre hangosabban –
elmondja a Kol Nidré, a közösség halkán vele mondja.*

Mindazokat a fogadalmakat, eltiltásokat, esküket, ígéretek, átok alá helyezéseket, vezekléseket és kijelentéseket, melyeket megfogadtunk, melyekre megesküdtünk és melyekre elköteleztük magunkat, melyeket megtiltottunk magunknak ettől a Jom Kipurtól a Jom Kipurig, mely javunkra jön el mindezeket megbántuk már! Mind legyen feloldott, érvénytelen, nem kötelező és semmis, teljesen érvényét veszített, hatály és kötelezettség nélküli! Fogadalmaink ne számítsanak fogadalmaknak, tilalmaink ne számítsanak tilalmaknak és esküink ne számítsanak esküknek!

Előimádkozó háromszor, majd a közösség háromszor:

Bocsánatot nyer Izrael fiainak egész közössége, még az idegen is, aki közöttük tartózkodik, mert az egész nép tévedésből [tette].

(4Mózes 15:26.)

Jom kipur: Zsidó liturgia

Ál chét: A bűnök felsorolása zsidó módra

A megtérés egyik alapfeltétele, hogy megvalljuk vétkeinket: ezeket sorolja fel ábécérendben az ima. A 24 kifejezésből álló (az utolsó, T – *Táv* betű háromszor szerepel) *Ásámnu* elnevezése *Kis Viduj*, míg a kétszeresen betűrendes *Ál Chét* neve *Nagy Viduj*. Ezeket az imákat Jom kippur napján mind az öt imában egyszer-egyszer elmondjuk.

A Szentélyben a főpap egy rövidebb bűnvallomást tett maga és a nép nevében, az Engesztelőnapon. A talmudi időkben szintén rövidebb volt a szöveg, nem volt betűrendbe sorolva, később, a 14. század elején már 36 részletezett vétek szerepel benne.

Viduj – bűnvallomás

*Minden bűn említésénél jobb öklünkkel ráütünk mellünkre
a szívünk táján.*

Istenünk, őseink Istene!

Kérünk járuljon eléd imádságunk, ne zárkózz el könyörgésünk elől, hisz nem vagyunk oly arcátlanok és makacsok, hogy azt mondanánk előtted, Örök Istenünk, őseink Istene: „Igazak vagyunk, és nem vétkeztünk” – bizony vétkeztünk mi is, őseink is.

אשמו Vétkeztünk, árulók voltunk, raboltunk, rágalmaztunk, rontottunk, igazságtalanul viselkedtünk, önhittek voltunk, erőszakoskodtunk, hazugságot koholtunk, rosszat tanácsoltunk, hazudtunk, gúnyolódottunk, lázadoztunk, káromoltunk, félreléptünk, vétettünk, bűnöztünk, gyűlölködtünk, nyakasak voltunk, gonoszkodtunk, romlottak lettünk, elvetemedtünk, megtévedtünk és tévútra vezettünk.

Eltértünk rendeleteidről és jó törvényeidről, bár nem volt érdemes. Te pedig igazságosan jártál el mindenben, ami velünk történt, mert igazul cselekedtél, s mi voltunk a rosszak.

Mivel állhatunk elébed, ki a magasban trónolsz, mit mondhatunk Neked, ki az egekben lakozol, hisz a nyilvánvaló és a rejtett dolgokat egyaránt ismered.

Ismered a világ rejtelseit, minden élő leplezett titkait. Betekintesz bensőnk rejtett zugaiba, kivizsgálod szívünk legbelső gondolatait. Semmit sem lehet elrejtteni előled, eltitkolni szemed elől. Ezért legyen az az akaratom, Örök Istenünk, őseink Istene, hogy eltöröld minden bűnünket, elnézed összes vétkünket, megbocsátod minden gaztettünket!

על חטא A bűnt, amit kényszerből³⁸ vagy szándékosan követtünk el ellened,

és a bűnt, amit makacsságból³⁹ követtünk el ellened,

a bűnt, amit tudtunk nélkül⁴⁰ követtünk el ellened,

és a bűnt, amit meggondolatlan szavakkal⁴¹ követtünk el ellened,

a bűnt, amit vérfertőzéssel⁴² követtünk el ellened,

és a bűnt, amit akár nyíltan, akár titokban⁴³ követtünk el ellened,

a bűnt, amit tudatos csalás⁴⁴ formájában követtünk el ellened,

³⁸ **באנס ...kényszerből...** A „kényszer” alatt azt értjük, hogy valakit erőszakkal kényszerítettek a három fő véték egyikének elkövetésére, amiért inkább életét kellett volna adni, de nem elkövetni. Más vélemény szerint ez azt jelenti, hogy tudatlanságból vétkezett valaki, hiszen „a kényszerültet Isten felmenti” (*Nödárim* 27a.).

³⁹ **באמוץ הלב ...makacsságból...** Ha valaki erőlteti a vétkezést, még ha nem is viszi rá a vágy. Vagy pedig megkeményíti a szívét, hogy ne könyörüljön a szegényen, ahogy írva van „...ne légy kemény szívű... szegény testvéreddel szemben” (*5Mózes* 15:7.).

⁴⁰ **בבלי דכת ...tudtunk nélkül...** Lehet szó szerint értelmezni (tudatlanul) és lehet úgy is, hogy nem használtuk eszünket ahhoz, hogy megfelelően viselkedjünk.

⁴¹ **בבטוי שפתים ...meggondolatlan szavakkal...** Van aki csalást, átverést ért alatta, de fő értelme: elővigyázatlanság eskük, fogadalmak ügyében (mert ezekkel kapcsolatban használja a Tóra ezt a kifejezést *3Mózes* 5:4.).

⁴² **בגלוי עריות ...vérfertőzéssel...** Beleértve a szemérem ellen elkövetett enyhébb elbírálás alá eső vétkeket is. Arsteroll *immorality*-nak fordítja.

⁴³ **בגלוי ובסתר ...nyíltan... titokban...** Nyilvánosság előtt vagy a négy fal között. Ennek is, annak is vannak hátulütői. Aki nyilvánosság előtt vétkezik, az kinyilvánítja, hogy elvesztette szégyenérzetét és megszenteltségteleníti Isten nevét (*Chilul Hásém*). Aki pedig titokban vétkezik, arról nyilvánvaló, hogy jobban tart az emberektől, mint Istentől (lásd *Brácho*t 28b.).

és a bűnt, amit beszéd formájában⁴⁵ követtünk el ellened,
 a bűnt, amit embertársaink rászedésével⁴⁶ követtünk el ellened,
 és a bűnt, amit bűnös gondolatokkal⁴⁷ követtünk el ellened,
 a bűnt, amit erkölcstelen társaságban⁴⁸ követtünk el ellened,
 és a bűnt, amit színlelt bűnvallomással⁴⁹ követtünk el ellened,
 a bűnt, amit szüleink és tanítóink lenézésével⁵⁰ követtünk el ellened,
 és a bűnt, amit szándékosan vagy vétlenül⁵¹ követtünk el ellened,
 a bűnt, amit erőszakoskodással követtünk el ellened,
 és a bűnt, amit a Név megszenteltetésével⁵² követtünk el ellened,

⁴⁴ בדעת ובמרמה ...**tudatos csalás**... Tudtuk, hogy a dolog tilos, de úgy tettünk mintha nem tudnánk. Vagy: okos, ravasz átverést alkalmaztunk, ami ellen az áldozat nem tudott védekezni.

⁴⁵ בדבור פה ...**beszéd formájában**... Rágalmazást, kibeszélést értenek alatta.

⁴⁶ בהונאת רע ...**embertársaink rászedésével**... Van, aki a Talmud alapján úgy magyarázza, hogy fájdalmat okozva embertársainak szavakkal, vagy pénzügyekben (*Bává Möciá* 58b.).

⁴⁷ בהרהור הלב ...**bűnös gondolatokkal**... Vétkes gondolatok alatt a talmudi felfogás rendszerint a nemi fantázia csapongásait érti, amitől „senki nem képes menekedni” (*Bává Bátrá* 164b.). Ugyancsak kimondták, hogy a „vétkes gondolatok súlyosabban esnek a latba mint maga a (nemi) vétkezés” (*Jomá* 29a.), egyrészt mivel ez huzamosabb (Rási), másrészt mivel ez szellemi és nem fizikai síkon mozog (*Báruch Seámár*, rabbi Báruch Hálévi Epstein).

⁴⁸ בועידת זנות ...**erkölcstelen társaságban**... A kommentátorok nem részletezik a szemérem ellen vétés ezen vulgáris formáját. Lehet ez alatt léha, mondén társadalmi életet érteni de lehet, hogy a héber *veidá* kifejezés, csak az ábécé kedvéért került a szövegbe.

⁴⁹ בוידי פה ...**színlelt bűnvallomással**... Nem gondoltuk komolyan a megtérést, csak színleltük azt.

⁵⁰ בזלזול הורים ומורים ...**szüleink és tanítóink lenézésével**... A két kategória együtt említése figyelemre méltó. A zsidó etikában a kettő egynek számít: a szülők erre a világra segítik a csemetét, míg aki Tórara oktatja – az túlvilági üdvösséget biztosít neki (lásd *Bává Möciá* 33a.). A szülők tiszteletének fontosságát aláhúzza, hogy ez a Tíz Parancsolatban (2Mózes 20:12.) is szerepel.

⁵¹ בזדון ובשגגה ...**szándékosan vagy vétlenül**... Hasonló a fentebb említett „kényszerből vagy szándékosan” fogalomhoz – lásd a fenti lábjegyzetet.

⁵² משה לולחב ...**a Név megszenteltetésével**... amit említett vétkeink által követtünk el; nem önálló kategória, hanem viselkedésünk váltja ki.

a bűnt, amit tisztátalan beszéddel⁵³ követtünk el ellened,
 és a bűnt, amit ostoba beszéddel⁵⁴ követtünk el ellened,
 a bűnt, amit a rossz ösztönnek engedve⁵⁵ követtünk el ellened,
 és a bűnt, amit mások tudtával vagy anélkül⁵⁶ követtünk el ellened.

**Bűnbocsánat Istene,⁵⁷ mindezt bocsásd meg nekünk,
 nézd el nekünk, engedd el nekünk!**

A bűnt, amit tagadással, hazugsággal⁵⁸ követtünk el ellened,
 és a bűnt, amit megvesztegetéssel⁵⁹ követtünk el ellened,
 a bűnt, amit gúnyolódással⁶⁰ követtünk el ellened,

⁵³ בטמאת שפתים ...**tisztátalan beszéddel...** Ocsmány beszéd, káromkodás, ami nemcsak illetlen és ordenáré, hanem tilos is, és a zsidó etika szerint vétekszámba megy.

⁵⁴ בטפשות פה ...**ostoba beszéddel...** Külön kategória, ami azt sugallja, hogy a buta, felelőtlen fecsegés a bűn melegágya. Nem feltétlenül rosszindulat szüli itt a vétet, hanem az emberi ostobaság. „Esztelenül vétkeztünk” – mondja Áron Mózesnek, amikor ő és Mirjam kibeszélték illusztris testvérüket, és Mirjam poklos lett (4Mózes 12:11.). A *Zsoltárok*, illetve a *Példabeszédek* könyvében több ízben fordul elő az ostobaság, mint a vétek kiváltója.

⁵⁵ ביצר הרע ...**a rossz ösztönnek engedve...** Hiszen minden vétek a rossz ösztönből ered, nem? Igen ám, de itt ez azt jelenti, hogy magunk gerjesztettük fel a rossz ösztönt azáltal, hogy rosszra gondoltunk, és odanéztünk ahová nem kellett volna. A Talmud szerint „a rossz ösztön csak azon uralkodik, amit lát” (*Szotá* 8a.), valamint hogy „a szem és a szív – a vétkek két ügynöke” (Jeruzsálemi Talmud, *Bráhot* 1:5.).

⁵⁶ ביודעים ובלא יודעים ...**mások tudtával vagy anélkül...** Szó szerint: tudatosan vagy anélkül. Első látásra azonos a fenti „nyíltan és titokban” kitétellel. Úgy is lehet érteni, mint ahogy a mi fordításunkban is értelmeztük: akinek rosszat tettünk – tudja vagy nem tudja ki tette ezt vele. Vagy pedig olyan vétkekről van szó, amikről nekünk magunknak sincs tudomásunk.

⁵⁷ בליחות אלוה **Bűnbocsánat Istene...** Azon zsoltárvers alapján, amely Őt a „Megbocsátás Istené”-nek nevezi (*Zsoltárok* 130:4.). Csak neki van hatalma és lehetősége megbocsátani, és ezért ő a „Bocsánat Ura”.

⁵⁸ בכחש ובכזב ...**tagadással, hazugsággal...** Olyan ember, aki letagadja a kölcsönt, amit kapott és hazudik a zálogot illetően.

⁵⁹ בכפת שחד ...**megvesztegetéssel...** Első látásra ez a bíróra vonatkozik, aki elfogad vesztegetést és ezáltal igazságtalan ítéletet hoz. De nem csak őrá, hiszen a Tóra azt is elítéli, aki adja, illetve kezdeményezi az előre odaadott „hálapénzt”. Átvitt értelemben minden igazságtalan előnyben részesítés és „protekció” belefér a fogalomkörbe.

és a bűnt, amit megszólással⁶¹ követtünk el ellened,
 a bűnt, amit adásvétel⁶² által követtünk el ellened,
 és a bűnt, amit evés-ivás közben⁶³ követtünk el ellened,
 a bűnt, amit uzsorával, kamatszedéssel⁶⁴ követtünk el ellened,
 és a bűnt, amit gőgösséggel⁶⁵ követtünk el ellened,
 a bűnt, amit üres beszéddel⁶⁶ követtünk el ellened,
 és a bűnt, amit kacér szemekkel⁶⁷ követtünk el ellened,
 a bűnt, amit kevély tekintet⁶⁸ által követtünk el ellened,
 és a bűnt, amit arcátlansággal⁶⁹ követtünk el ellened.

⁶⁰ בלצון ...gúnyolódással... Valakinek nevetségessé tétele, azáltal hogy kibeszélik, vicceket mesélnek róla, kigúnyolják és csúfnevet adnak neki. A Talmud (*Bává Möciá* 58b.) élesen elítéli ezt.

⁶¹ בלשון הרע ...megszólással... Fentebb már szerepelt a *dibur pe* („beszéd formájában”) címszó alatt.

⁶² במשא ובמתן ...adásvétel által... A zsidó etika az üzleti élet szigorúan becsületes normáira kötelezi a hívőket. Aki ettől egy jottányit is eltér – az Isten ellen vétkezik. Az etika szerint szigorúan tilos bárki rászedése, vagy átverése egy olyan dologban, amihez nem ért. Erre vonatkoztatták a zsidó bölcsek a „Vak elé ne vess gán-csot” bibliai tilalmat, ami a 613 micva egyike (3Mózes 19:14., Talmud *Pszáchim* 22a.).

⁶³ במאכל ובמשתה ...evés-ivás közben... Ez egyaránt vonatkozik a tiltott ételek-italok élvezetére, valamint arra, ki kézmosás nélkül eszik és nem mondja el a kötelező áldásokat.

⁶⁴ בנשך ובמרבית ...uzsorával, kamatszedéssel... Egyaránt vonatkozik arra, aki kapja és arra, aki adja az uzsora-kamatot. Héberül a kamat egyik elnevezése a Tórában (2Mózes 22:24.) *nesech*, ami harapást, kígyómarást jelent. Erre mondja a Midrás (*Tánchumá* uo.), hogy akárcsak a kígyómarás, ami pici sebet ejt, aztán az megdagad, és az egész test megsínyli – így a kamat, ami eleinte csekély összeg, de aztán egyre növekszik.

⁶⁵ בנטיה גרון ...gőgösséggel... Emelt fővel, *Jesájá* 3:16. alapján.

⁶⁶ בשיח שפתותינו ...üres beszéddel... A hiábavaló fecsegés már szerepelt előbb is. Ezen lista alapján érthető, hogy az ember a legtöbbet éppenséggel a szájával vétkezik, mivel „sok (üres) beszédnek – sok az alja”.

⁶⁷ בשקור עין ...kacér szemekkel... A fenti prófétai vers alapján – kacsingatás, illetve oda néztünk ahová nem kellett volna.

⁶⁸ בעינים רמות ...kevély tekintet... A fennhéjázás minden fajtáját magában foglalja, azt is amikor valaki szerénynek tetteti magát – de a szívében lenézi társait, mintha fentről lefelé nézné – és látná – őket.

**Bűnbocsánat Istene, mindezt bocsásd meg nekünk,
nézd el nekünk, engedd el nekünk!**

A bűnt, amit a [tórai] járom lerázásával⁷⁰ követtünk el ellened,
és a bűnt, amit bíraskodás révén⁷¹ követtünk el ellened,
a bűnt, amit embertársunk törbecsalásával⁷² követtünk el ellened,
és a bűnt, amit irigykedéssel⁷³ követtünk el ellened,
a bűnt, amit könnyelműséggel⁷⁴ követtünk el ellened,
és a bűnt, amit nyakassággal⁷⁵ követtünk el ellened,

⁶⁹ בעזות מצח ...arcátlansággal... A zsidó filozófia által mélységesen elítélt tulajdonság, illetve viselkedés. „A szemtelen ember – pokolra vele!” – mondja a Misna (*Atyák* 5:20.).

⁷⁰ בפריקת עול ...járom lerázásával... A zsidóság alapelveinek teljes negligálása, a Tóra törvényeinek elvetése.

⁷¹ בפלילות ...bíraskodás révén... Széles skálájú lehetőség a „legális” bűnözésre, a törvények helytelen alkalmazása, a justis-mord, az egyik peres fél előnybe helyezése által. Van aki szerint ebben foglaltatik az is, ha valaki nem-zsidó bírák által használt törvények védelmét keresi (*Árkáot sel Ákum*) – a Tóra igaz és örökérvényű törvényeivel szemben. Mások szerint vitába szálltunk Istennel, és igazságtalannak bélyegeztük ítéletét. A szó eredete – *plilijá* – *Jesájá* 28:7., ahol értelme elferdített törvény.

⁷² בצדית רע ...embertársunk törbecsalásával... Valakinek, cselvetéssel, a háta mögött, tudtán kívül rosszat tenni. A kifejezés szó szerint embervadászatot jelent (*Jeremiás Siralmi* 3:52.), és ha valaki ezt a barátjával teszi – *réa* – ez különlegesen gonosz aljasságnak számít.

⁷³ בצרות עין ...irigykedéssel... Szó szerint rossz szemmel nézni valamit, valakit. Fukart, kapzsit is jelent. Beleértendő ha valaki nem sajnál szívességet tenni valakinek, még akkor sem, ha neki abból semmi kára nem származik. A kifejezés etimológiája – „szűk szem” – arra utal, hogy az ilyen ember összehúzott szemmel figyel, hol bújhat ki a segítőkészség kötelessége alól. Rási kiterjeszti a fogalmat arra, aki nem tesz szívességet szomszédainak azzal, hogy tárgyait kölcsönadja nekik (*Áráchin* 16a.).

⁷⁴ בקלות ראש ...könnyelműséggel... Ha valaki nem „elvből”, hanem csak könnyelműségből veszi semmibe a tórai tanítást, a parancsolatok betartását.

⁷⁵ בקשיות ערף ...nyakassággal... Makacsság. Már Mózes mesterünk „nyakas nép”-nek nevezte a zsidókat (*2Mózes* 34:9.). Előtte Isten mondta ugyanazt (uo. 32:9., 33:3.). Pozitív is, negatív is lehet ez a tulajdonság: rossz, ha negatív dologgal kapcsolatos, de jó, ha arra vonatkozik, hogy megszentelt elveinkből egy tapodtat nem engedünk.

a bűnt, amit a rossz iránti fogékonysággal⁷⁶ követtünk el ellened,
 és a bűnt, amit rágalmazással⁷⁷ követtünk el ellened,
 a bűnt, amit hamis eskü⁷⁸ által követtünk el ellened,
 és a bűnt, amit alaptalan gyűlölködéssel⁷⁹ követtünk el ellened,
 a bűnt, amit a ránk bízott javak eltulajdonításával⁸⁰ követtünk el ellened,
 és a bűnt, amit szívünk kételkedésével⁸¹ követtünk el ellened.

**Bűnbocsánat Istene, mindezt bocsásd meg nekünk,
 nézd el nekünk, engedd el nekünk!**

A bűnöket, amikért égőáldozattal⁸² tartozunk,
 és a bűnöket, amikért vétekáldozattal tartozunk,

⁷⁶ בריצת גלים להרע ...a rossz iránti fogékonyságban... Szó szerint „a lábak futása rosszat tenni”, furcsa szókép, melynek valószínű értelme, hogy míg a jó cselekedetben nem voltunk nagyon fürgék – az ellenkező esetben a gyarló emberi természet igencsak fogékony a rosszra.

⁷⁷ ברכילות ...rágalmazással... Maimonidész szerint (*Hilchot Déot* 7:2.) a pletyka akkor is „tönkreteszi a világot”, ha elkövetője igazat beszél. A zsidó morál szerint a pletyka, kibeszélés, rágalmazás és ezek különböző válfajai – a legsúlyosabb véteknek számítanak.

⁷⁸ בשבועת שוא ...hamis eskü... Ennek tilalma a Tíz Parancsolat harmadik parancsolata (2Mózes 20:7.). A zsidóság rossz szemmel nézi az esküdözés minden formáját, még ha valaki nem hamisan esküszik is, hát még ha hamisan (*Sulchán Áruch, Orách Chájim* 156:1.).

⁷⁹ בשנאת חנם ...alaptalan gyűlölködés... Bölcsseink szerint emiatt dőlt romba Jeruzsálem második Temploma, és száműzetett a zsidó nép országából (*Jomá* 9b.). Tulajdonképpen nem csupán az oktalan gyűlölködés tilos, hiszen a Tóra arra utasít (3Mózes 19:17.), hogy ne gyűlöljük testvéreinket szívből, vagyis még akkor sem szabad gyűlölni valakit, ha erre az okot ad.

⁸⁰ בתשומת יד ...ránk bízott javak eltulajdonításával... Nem egyszerű lopásról van itt szó, hanem – 3Mózes 5:21. alapján – egy zálogként ránk bízott tárgy vissza nem adásáról.

⁸¹ בתמהון לבב ...szívünk kételkedésével... Ezeket a szavakat használja a Tóra, amikor a büntető szankciókat sorolja fel, arra az esetre ha a zsidók megszegik a Szövetséget (5Mózes 28:28.). A modern magyar fordításokban: elmezavar. Rási is így értelmezi (uo.).

⁸² עולה ...égőáldozattal... vétekáldozattal... A továbbiakban azokért a vétkekért kérünk bűnbocsánatot, amikért annakidején – a Szentély fennállása idején – valamilyen áldozatot kellett volna bemutatni.

és a bűnöket, amikért a lehetőségeinkhez igazodó áldozattal⁸³ tartozunk,
és a bűnöket, amikért megszabott vagy kiszabandó bűnáldozattal tartozunk,

és a bűnöket, amikért testi fenyítés járna,

és a bűnöket, amikért negyven botütés járna,

és a bűnöket, amikért az égből jövő halál járna,

és a bűnöket, amikért kipusztulás és magtalanság járna,

és a bűnöket, amikért a törvényes négy halálnem egyike járna: megkövezés, elégetés, lefejezés vagy megfojtás, akár tevőleges, akár tiltó parancsolatok megszegésével követtük el azokat; akár helyrehozhatók, akár nem; akár tudomásunk van róluk, akár nem. Amiről tudunk, azt már bevallottuk előtted, amiről meg nincs tudomásunk, azt Te tudod és ismered, amint az *Írás* is mondja⁸⁴: „A rejtett dolgok az Örökkévaló kezében vannak, de a nyilvánvalók a miénkben és gyermekeinkében, hogy teljesítsük e Tóra minden szavát.” Mert Te nemzedékről nemzedékre elnéző vagy Izrael iránt Jesurun törzseinek megbocsátója, s rajtad kívül nincs nekünk megbocsátó és elnéző Királyunk, csak Te!

Istenem, míg meg nem születtem, nem értem semmit, s most, hogy megszülettem, mintha meg se születtem volna! Por vagyok életemben, hát még holtom után! Úgy állok előtted, mint a szégyennel és gyalázattal teli edény. Legyen az az akaratod, Örök Istenem, őseim Istene, hogy ne vétkezzem többé, s amit már vétettem ellened, töröld el végtelen irgalmadban, de ne szenvedés és súlyos betegség által!

⁸³ קרבן עולה ויורד ...lehetőségeinkhez igazodó áldozattal... Egyes áldozatok progresszív formában jutnak kifejezésre: a gazdagnak „többe kerül” vétkezni mint a szegénynek. A tehetős ökröt áldoz, míg a szegény galambot vagy egy marék lisztet (lásd *3Mózes* 5:1-13.).

⁸⁴ *5Mózes* 29:28.

Maimonidész, Mose ben Máimon, a Rámbám:

Széfer Mádá: A tudás könyve

A megtérés szabályai

Ide tartozik 1 tevőleges micvá:

A vétkes térjen meg az Örökkévalóhoz, és vallja meg bűneit!

1. fejezet

A bűnbánat engesztelő hatása

1. §. Ha bármilyen bibliai parancsolat vagy tilalom ellen vétünk, akár szándékosan, akár tévedésből, úgy megtérésünk alkalmával kötelesek vagyunk Istennek bűnvallomást tenni.

„Férfi vagy nő, ha vétkezik, vallja be bűnét, amit elkövetett” – így hangzik a Tóra parancsa⁸⁵. „Vallja be” – élő szóval. Bibliai követelménynek tesz így eleget. Miként történjek ez? Így szólunk:

„Oh Örökkévaló, vétettem, vétkeztem és elpártoltam, íme ezt cselekedtem, de most bánom és szégyellem és soha többé nem fogom elkövetni!”

Ez a bűnvallomás lényege; de minél részletesebben mondjuk el, hogy mi az a bűn ami megbánására készítet minket – annál dicséretreméltóbb!

A szóval is történő bűn vallomás fontosságát abból is láthatjuk, hogy a Szentély fennállásának idején bűn, vagy vétekáldozatot bemutató, csak abban az esetben részesült engesztelésben, ha bűnvallomást is tett. Csak bűnvallomással tehetett eleget a parancsolatnak, amely azt mondja⁸⁶: „Vallja be bűnét, ami elkövetett!”

De még a tetteleges büntetésben részesülők, a halál – vagy botbüntetést elszenvedők sem nyertek engesztelést megtérés és bűn vallomás nélkül.

⁸⁵ 4Mózes 5:6–7.

⁸⁶ 3Mózes 5:5.

Ugyanez a szabálya a testi sérelmet okozónak, vagy az embertársát másképpen megkárosítónak. Bár minden kárt megtérít bűnvallomás és őszinte megtérés nélkül nem nyerhet teljes engesztelést.

2. §. Az engesztelőnap bűnbak az egész Izrael engesztelődését szolgálta, ezért a pusztába való e küldése előtt a főpap egész Izrael nevében tett bűnvallomást, teljesítvén a parancsot⁸⁷: „Vallja be egész Izrael bűnét!”

Teljes szívből jövő bűnbánattá minden bűnt kiengesztelt, legyen az akár könnyű, vagy súlyos, szándékos vagy tévedésből jövő. De bűnbánat nélkül csak a könnyebb bűnök engesztelődésére szolgálhatott.

Mit értünk könnyebb és súlyosabb bűnök alatt? Súlyos az a bűn, amelyért halálbüntetés jár. Idetartozik még a hamis eskü, bár nem jár érte halálbüntetés. – A könnyebbek közé tartoznak a többi parancsolatok és tilalmak, ha az áthágásuk nem a *kárét*, az idő előtti elhalálozást vonják maguk után.

3. §. Most, hogy a Szentélyt és az engesztelő-oltárt nélkülöznünk kell, csak egyedül a megtéréssel tehetjük jóvá bűneinket. Még, ha valaki egész életén keresztül gonosz volt, de végül mégis megtér, nem hozhatják többé emlékezetébe múltját. „Amely napon megtér gonoszságától, nem botlik meg többé gonoszságban.”⁸⁸

Van egy napunk: Az engesztelőnap, amely önmagában, külön is jóváteheti minden megtérők bűnét. „...ezen a napon engesztelést szerez nektek... az Örökkévaló” – mondja az Írás⁸⁹.

4. §. Igaz, hogy a bűnbánat jóvátesz és igaz, hogy az engesztelőnap önmagában rejti az engesztelés lehetőségét, de a bűnök mégsem részesülhetnek egyforma elbírálásban. Vannak olyanok, amelyek rögtöni hatállyal – és olyanok, amelyek csak idők múltán nyerhetnek engesztelést. Lássuk ezt világosabban:

Ha valaki szándékosan egy olyan parancsolat teljesítését mulasztja el, amelyért nem jár *kárét* (idő előtti halál) és azután szívből megbánja: el nem mozdul helyéről, bűne már engesztelést nyert. Erre vonatkozik a figyelmeztetés⁹⁰: „Térjete meg csintalan gyermekeim, megenyhítem elpártolásotokat.”

⁸⁷ Uo. 16:21.

⁸⁸ *Jechezkél* 33:12.

⁸⁹ *3Mózes* 16:30.

⁹⁰ *Jeremiás* 3:22.

Ha valaki egy hasonló, könnyebb súlyú tilalmat hág át, amelyért sem az idő előtti halál égi büntetése, sem pedig a földi bíróság halálos ítélete nem jár és szívből könyörög bűnbocsánatért: sorsa függőben marad az engesztelő napig, mert csak az hozza meg bűnének teljes jóvátételét.

A halálos bűnhődést megkövetelő bűnöket a megtérés az engesztelő-nappal együtt csak függő állapotba helyezi. Ezek csak szenvedések által nyerhetnek jóvátételt. Erről szól a fenytetés⁹¹: „Bottal büntetem az elpártolásukat és csapással bűneiket.”

Aki azonban Isten nevét szentségteleníti meg, *Chilul-Hasém*-et követ el (olyan cselekedetre vetemedik, mely az Örökkévalóra szégyent hoz) ha meg is bánja bűnét, ha el is jut az engesztelő napig, ha sok szenvedésben is volt része, halála napjáig nem nyerhet teljes engesztelést. Erről szól a figyelmeztetés⁹²: „Amíg meg nem haltok, nem engesztelem ki bűneiteket!”

2. fejezet

Melyik az igazi megtérés?

1. §. Mit nevezhetünk igazi megbánásnak? Ha valaki olyan helyzetbe kerül, hogy alkalma kínálkozik egy már egyszer elkövetett régi bűnének újabb elkövetésére, feltéve, hogy ez az alkalom újra, teljes egészében kínálkozik és nincs mitől tartania; képessége sem gátolja; de tiszta bűnirtó-zattól nem teszi meg – ezt nevezhetjük őszinte megbánásnak.

Erről mondotta Salamon király⁹³: „Ifjú korodban gondolj Teremtődre!”

Aki viszont öreg korában tér meg, amikor bűnre hajtó cselekvési vágya már rég elhagyta; bárha nem ez a megtérés legüdvösebb ideje, mégis erkölcsi hasznát veszi, bűnbánónak ismerik el.

De még, ha egész életén keresztül tartósan követ el egy bűnt és csak halála napján tér meg, akkor is megbocsátják azt, amint az Írás mondja⁹⁴: „Mielőtt elsötétül a nap, a fény, a hold, a csillagok, eltűnnek majd a felhők az eső után”, – vagyis a halál napján. Ebből azt tanulhatjuk, hogy ha valaki halála előtt a Teremtőjére gondol és igaz szívből megtér, bűnbocsánatot nyer.

⁹¹ *Zsoltárok* 89:33.

⁹² *Jesájá* 22:14.

⁹³ *Prédikátor* 12:1.

⁹⁴ *Uo.* 12:2.

2. §. Mi szükség az őszinte megbánáshoz? Először a bűnt s azután még a gondolatát is el kell távolítani magunktól. Továbbá őszintén kell elhatároznunk, hogy többé soha nem követjük el⁹⁵: „Hagyja el a gonosz az útját és a bűnös ember a gondolatát!”

Bánkódnunk kell a múlt miatt, hogy teljesítsük a próféta szavát⁹⁶: „Megtérésem után meg is bántam bűneimet.” Akkor a titkok ismerője Maga fogja tanúsítani igaz megbánásunkat, mert „nem a kezünk alkotását fogjuk többé Istennek nevezni”⁹⁷.

Bűnvallomásunk élő szóval történjék. Ez vonatkozik a jövő magatartásunkra teendő fogadalomtételre is.

3. §. Aki csak szavakkal tesz bűnvallomást, de nem szívből tér meg, az olyan, mintha tisztátalan csúszómászót tartana a kezében, amíg tisztulási fürdőzését végzi. Amíg el nem dobja a kezéből, hiábavaló a tisztulásra törekvése. Csak az részesülhet tehát kegyelemben, „aki a bűnét beismeri és el is hagyja”⁹⁸. Élő szóval fejezzük ki az elkövetett bűnt, amint Mózes cselekedte az aranyborjúnál, midőn így szólt⁹⁹: „Óh nagy bűnt követett el a nép, aranyborjút készített magának!”

4. §. A megtéréshez tartozik az is, hogy a bűnös könnyörgéssel és könnyekkel forduljon a Teremtőhöz. Minden tehetségével jót tegyen és minden emberi képességével távolodjon a bűnös úttól. Még a nevét is változtassa meg, mintha nem is az lenne, aki a bűn elkövetésére vetemedett. – Nevével együtt a magatartása, minden emberi megnyilatkozása is változzék meg, jobbra, nemesebbre, helyesebbre. Még a lakóhelyéről is távozzon el, mert a száműzetés alázatosságra, szerénységre készítet, ami bűnengeszteléshez vezet.

5. §. A megtérő dicséretére válik, ha a nyilvánosság előtt tesz bűnvallomást, ha mások előtt is feltárja a felebarátjával szemben elkövetett sérelmeket és bűnöket és így szól: „Vétkeztem X.Y. ellen, ezt és ezt követtem el és most őszintén megbánom és sajnálom.”

⁹⁵ *Jesájá* 55:7.

⁹⁶ *Jeremiás* 18:31.

⁹⁷ *Hoséa* 14:4.

⁹⁸ *Példabeszédek* 28:13.

⁹⁹ *2Mózes* 32:31.

Aki pedig vélt büszkeségből nem tárja fel bűnét, hanem azt elpalástolni igyekszik, bűnbánása nem lehet teljes. „Aki bűnét eltakarja, nem boldogul soha,”¹⁰⁰.

A nyilvánosságra hozatal csak a felebarátunkkal szemben elkövetett bűnöknél kívánatos. Ha Isten ellen vétünk, akkor nincs erre szükség, az még kérdésnek és arcátlanságnak is minősül. Az Isten ellen való megtérésünknél csak a bűn halk elmondására van szükség. Halkan soroljuk fel bűneinket, hogy senki ember ne hallja, mert a tudat, hogy senki sem tud bűneinkről, jót tesz. „Boldog, aki bűnét magában hordozza és (mások előtt) eltakarja,”¹⁰¹.

6. §. Bár minden idő alkalmas a megtérésre és könyörgésre, a tíz bűnbánó nap mégis a legalkalmasabb erre. Isten ekkor fogadja a legszívesebben a megtérni akarót, amint a próféta mondja: „Keressétek az Örökkévalót (abban az időben), amikor számotokra (a leginkább) megtalálható.” (Vagyis: a 10 bűnbánónapon).

Ez csak az egyénre vonatkozik. A közösség ha bármikor megtér és egész szívéből Istenhez fordul – meghallgatják, amint azt megírták: „Ki olyan, mint az Örökkévaló, bármikor Hozzá kiáltunk!?”

7. §. Jom Kipur a megtérés napja, úgy az egyén mint a közösség számára. Ez a nap nyújtja az engesztelés utolsó lehetőségét, ezért teszünk akkor bűnvallomást, ezért igyekszünk akkor megtérni.

A bűnvallomást a nap előestéjén, vagyis az ünnep előtti délutánon az „elválasztó lakoma” előtt eszközöljük. Ez a korai bűnvallomás abból az aggodalomból történik, hogy netán baj érhetne lakoma közben, ami miatt nem érhetnénk el a jom-kipuri engesztelés lehetőségét.

Ezenfelül ismételnünk kell a bűnvallomást az engesztelő nap minden imája keretében, az egyén a főimák végén, az előimádkozó a főimák közben, a negyedik áldásnál.

8. §. A szokásos bűnvallomás rövid szövege a következő: „Valóban vétkeztünk!” Ez a lényeg.

Ha valamely bűnről az egyik Jom-kipuron már bűnvallomást tettünk, azt a következőkben is meg kell ismételnünk, bárha az első megtérésünk őszinte volt. A zsoltárköltő is azt mondja¹⁰²: „Ismerem bűneimet és a vétkeim állandóan szemem előtt vannak.”

¹⁰⁰ *Példabeszédek* 28:13.

¹⁰¹ *Zsoltárok* 32:1.

¹⁰² *Uo.* 55:5.

9. §. A bűnbánat és a Jom-kipur csak az Isten ellen elkövetett bűnöket engeszteli ki. Ha pl. tiltott dolgokat élvezünk, vagy ha a másik nem-bélihez megengedhetetlen módon közeledünk stb. De ha az embertársainkkal szemben vétkezünk, legyen az testi sértés, átkozódás, vagy anyagi megkárosítás; azt addig nem bocsátják meg, amíg az okozott kárt meg nem térítjük és a sértettet kérlelésünkkel ki nem engeszteljük. Amíg a megbántottól nem kérünk bocsánatot, nem nyerhetünk engesztelést. Még, ha csak szavakkal bántottuk meg embertársunkat, ha megsértettük vagy felbosszantottuk, akkor is addig kell kérlelnünk és hozzá könyörögnünk, amíg engesztelésre nem bírtuk.

Ha magunk nem vagyunk erre képesek, akkor három barátja jelenlétében kíséreljük ezt meg. Ha három ízben történt ez irányú kísérletünk nem járt eredménnyel, mentesülünk a bűn alól és az állhatatos a bűn – Tanítómesterünkkel szemben, ezerszer is meg kell ezt kísérelnünk. Minden törekvésünk az legyen, hogy engesztelését feltétlenül elnyerjük.

10. §. Ember ne legyen engesztelhetetlen, akaratos. Legyünk „könnyen megbocsátók és nehezen haragíthatók”. Ha bocsánatot kérnek tőlünk, fogadjuk azt szívesen. Ha bármilyen fájdalmat is okoztak nekünk, ne kiáltsunk bosszúért és ne legyünk gyűlöletünkben hajthatatlanok. Az engedékenység Izrael gyermekeinek alaptermészete. Csak a pogányokról jegyezték fel¹⁰³ azt, hogy „gyűlöletük örökké tart”. A gibeonitákról is olvashatjuk¹⁰⁴, hogy nem voltak megbocsátók, engedékenyek. Ők valóban nem tartoztak Izrael fiaihoz.

11. §. Ha az, aki ellen vétettünk meghalt, mielőtt kiengesztelhattuk, akkor a sírjánál tíz ember jelenlétében a következő kijelentést tegyük: „Vétkeztem Izrael Istene és az itt nyugvó ellen. Ezt és ezt cselekedtem ellene.”

Ha megkárosítottuk, akkor a kárvallott örököseinek meg kell azt térítenünk. Örökösök hiányában helyezzük az összeget az egyházi bíróságnál (Rabbiság) letétbe és egyszersmind ott tegyük meg bűnvallomásunkat is.

¹⁰³ *Ámosz* 1:11.

¹⁰⁴ *2Sámuel* 21:1–10.

3. fejezet

Érdemek és bűnök mérlege

1. §. Minden embernek vannak bűnei és érdemei. Akinek több az érdeme, jámbor, akinek a bűne több, gonosz; akinek ugyanannyi bűne van, mint érdeme, az középserű embernek számít.

Ugyanezen mérték szerint állapíthatjuk meg az országok és az egész világ bűnösségét, vagy erényességét.

2. §. Ha valakinek több a bűne, mint az erénye, rögtöni halált érdemel, amint megírták¹⁰⁵: „Bűneid sokasága miatt...” Ugyanígy rögtöni pusztulást érdemel az az ország, melynek lakói javarészt bűnösök. Szodoma példájából is láthatjuk ezt¹⁰⁶: „Szodoma és Gomora jajkiáltása számos és bűnük igen súlyos, leszálok és elpusztítom őket.” De igen súlyos az egész világ helyzete is, ha bűneik számosabbak érdemeiknél, amiként olvashatjuk¹⁰⁷: „Látta az Úr, hogy nagy az emberi gonoszság a földön.”

A mérleg arányát természetesen nem a mennyiség, hanem a bűnök súlya, minősége adja. Van olyan érdem, amely sok bűnt feledtet és bűn, amely sok érdemet homályosít el. Az egyikről azt olvassuk¹⁰⁸: „Mivel jó dolgot művelt...”, a másikról¹⁰⁹: „Egy bűnös sok jót veszít...” Ezek mérlegelése nem az ember feladata. Isten annak tudója, hogy miként kell a bűnöket az érdemekkel szemben értékelni, mérlegelni.

3. §. Aki bánkodik amiatt, hogy valami jót tett és szívében úgy gondolkozik, hogy „semmi hasznom abból, hogy jó voltam és érdemeket szereztem” az elveszti azt a jogot, hogy cselekedetei elbírálásánál érdemeit figyelembe vegyék. Erről tartották azt, hogy „az igaz ember sem szabadul a gonoszság napján”¹¹⁰. Forratlan jellemű, nem igaz ember az, ki jó cselekedeteit utólag bánja meg.

Nemcsak a halál napján, hanem minden újévkor megvizsgálják az ember bűneit és érdemeit. A jámbor életben marad, a gonoszt halálos büntetéssel sújtják, a közepes erényű sorsa Jom-Kipurig függőben marad. Ha addig megtér, életben marad, ha nem, a halálnak szánják.

¹⁰⁵ Jeremiás 30:14.

¹⁰⁶ IMózes 18:20.

¹⁰⁷ Uo. 6:5.

¹⁰⁸ IKirályok 14:13.

¹⁰⁹ Prédikátor 9:18.

¹¹⁰ Jechezkél 33:12.

4. §. Bárha az újévi sófárfúvás kifejezetten bibliai parancs, jelentősége nézve tanulságos utalásokat nyerünk a Szentírás más helyein is, úgymint: „Ébredjete alvók álmotokból és szunnyadozók keljete fel mély alvásotokból és vizsgáljátok meg cselekedeteiteket. Térjete meg és gondoljátok Teremtőtökre!”. Vajúdó időkben sokan feledkeznek meg örök értékekről, igazságokról és könnyen tévednek meg. „Minden álmuk múló dőreség, haszontalan semmiség.” Ezeknek szól a figyelmeztetés: „Tekintséte meg lelkeiteket, és javítsátok meg útjaitokat és cselekedeteiteket.” „Hagyja el mindenki közületek gonosz útját és helytelen gondolatát!”

A lelki vizsgálat itt vázolt nagy jelentősége arra kell késztesse minden embert, hogy állandóan úgy tekintse magát és az egész világot, mint-ha a bűnök és az erények egyenlő mértékűek lennének és az ő jó, vagy rossz cselekedetétől függne a mérleg jobbra vagy balra billenése. Az egyikkel maga és az egész világ pusztulását, a másikkal az üdvösséget, a megmenekülést segítheti elő. Erre vonatkozólag mondták¹¹¹: „A jámbor a világ alapja”, – mert ő billenti el és menti meg erényességével a világ helyzetét, sorsát.

Ezért ősi szokás Izraelben a jótékonyság bő gyakorlása és a jócselekedetek minél gyakoribb művelése az év minden szakában, de különösen a félelmetes napokban, Ros-hásáná és Jom-Kipur között. Ugyancsak azért szokás e tíz napon kora hajnalban felkelni és napfelkelteig a templomokban bűnengesztelésre készítő könyörgő imákat mondani.

5. §. Cselekedeteink fent vázolt elbírálásánál nem veszik figyelembe az először, vagy másodszor elkövetett bűnt. Csak a harmadik esetben elkövetett bűnt veszik számításba. – Ha a bűnünk ezzel több, akkor hozzá-számítják az első kettőt is, ha az első két bűnünk levonása esetén az érdemünk több, akkor minden bűnünket az elkövetés sorrendjében megbocsátják. Egyensúlyra billentett mérleg esetén, így a harmadik mindig elsőnek számít, mivel a két előző már megbocsátják. Ugyanígy a negyedik, az ötödik bűn a számok végtelenjéig.

De ez csak az egyénre vonatkozik, amint olvassuk¹¹²: „Íme, mindezt háromszor cselekszik a Teremtő az emberrel.” A közösségben elkövetett bűnöknél az első három mindig függőben marad, mert: „Izrael három bűnét (megbocsátom) és a negyediket nem viszonozom (engesztelékenysé-

¹¹¹ *Példabeszédek* 10:25.

¹¹² *Jób* 33:29.

gemmel)’¹¹³. A fenti számítást tehát a községnél a negyedik büntől elkezdve eszközlik.

Ha a közészerűnek számító, akinek annyi a bűne, mint az erénye; életében nem imádkozott Tefilinnel (imaszíjakkal) azt bűne súlyossága szerint ítélik meg, de a túlvilági boldogságnak osztályrészese lehet. Ugyanez a sorsa más bűntevőknek, akiknél túlsúlyban vannak bűneik. Elnyerik méltó büntetésüket, de azért részesei lehetnek még a túlvilágnak. Mert „minden izraelita részese a túlvilágnak”, bárha vétkezett, amint megírták¹¹⁴: „Néped mindannyian igaz emberek, örökké bírják majd az országot.” Az „ország” szó csak jelképesen értendő. Az élet országáról van szó, s az nem más, mint a túlvilág. Ugyanígy részesei lehetnek a túlvilági boldogságnak a többi népek jámborai is.

6. §. Alant felsoroltaknak nincs túlviláguk, sőt bűnük súlyossága miatt örök időkre kiirtással, elpusztítással ítéltetnek meg: A szabadgondolkodók, az epikureusok, a Tórát, a halottak feltámadását és a Megváltót tagadók, a kitértek, a másokat bűnre csábítók a közösség útjáról letérők, a Jojakim példájára bűneikkel kérkedők, a besúgók, akik önmaguk iránt egyéni érdekből félelmet ébresztenek a közösségben, az ártatlanok vérontói, a rágalmozók és akik zsidó mivoltukat eltitkolják.

7. §. Szabadgondolkodó az, aki az alanti elveket vallja: 1. Tagadja az Istent, 2. aki szerint nincs a világnak irányítója, gondviselője, vagy ha ezt ugyan elismeri: két vagy több tényezőben látja a világ irányítóját. 3. aki testi képzeteket tulajdonít Istennek. 4. aki szerint nem Isten a Mindenség kezdete és teremője, 5. aki a csillagokat, vagy az égitesteket imádja, vagy azok közbenjárását kéri a Világ Urához. Aki ezen öt elv bármelyikét vallja, szabadgondolkodónak számít.

8. §. Hármat mondhatunk epikureusnak: Aki tagadja a prófétaság isteni eredetét, aki azt vallja, hogy a tudás és az értelem nem isteni eredetű, aki tagadja Mózes prófétai szerepének igaz voltát, mivel úgy vélekedik, hogy Isten nem tudója az emberi cselekedeteknek – ezek mindegyike epikureus.

Hármat nevezhetünk Tóratagadónak: Aki azt mondja, hogy a Tóra nem isteni eredetű; még ha csak egy bibliai versre, vagy szóra is azt mondja, hogy Mózes eszelte ezt ki, akkor is Tóratagadónak számít. Aki tagadja a hagyományos bibliai magyarázatokat, vagy a szóbeli tan hirdetőit; aki azt vallja, hogy a Tóra felmentést ad bármelyik parancsolat alól a másik kedvéért, vagy pedig azt mondja: Igaz, hogy a Tóra isteni eredetű,

¹¹³ Ámosz 2:6.

¹¹⁴ Jesájá 60:21.

de az idők folyamán érvényét veszítette. Mindezek Tóratagadónak minősülnek.

9. §. A hitehagyásnak két fokozata van: Egy könnyebb és egy súlyosabb.

A könnyebb az, ha valaki egy bizonyos bűnt következetes szándékosan csinál és az annyira megszokott és mindennapos nála; hogy mindenki előtt köztudott; habár a legkönnyebbnek tűnő parancsolatról is van szó. Például: aki mindig csak *Sáátnez* ruhát visel (gyapjú és lenből készült) vagy aki körben vágja le hajtincseit és ezeket olymódon eszközli, mintha ezek a parancsolatok sohasem léteznének számára. Ez az egy bűnnel kapcsolatos hitehagyás, amit csak abban az esetben nevezhetünk annak, ha kifejezetten Isten ellen cselekszik.

Az egész Tórával kapcsolatos hitehagyásnak számít az, aki vallásüldözések idején bálványimádóvá lesz. Közéjük áll, mert zsidó volta miatt nem akarja vállalni a szenvedéseket, az üldözéseket és emiatt a hatalmon lévőkhez csatlakozik. Az ilyen embert az egész Tórával szembeni hitehagyónak nevezhetjük.

10. §. A másokat bűnre való csábítóknál nem teszünk különbséget súlyosabb vagy kisebb bűnesetek között. Akár súlyos bűnre csábít, úgy mint egykor Jerobeam¹¹⁵, Cádok és Baetheus, vagy pedig könnyebb micvák megszegésére készítet. Akár kényszerítő formában cselekszi, úgy mint Menasse Izrael királya¹¹⁶, aki embereket ölt, hogy bálványimádatra kényszerítsen, akár csak megtévesztéssel tántorít el a jó követésétől.

11. §. Aki különvállik a közösségtől, ha nem is azért, hogy bűnt kövessen, csak távoltartja magát a közösségtől, és nem a körükben végzi Isten parancsolatait. Nem vesz részt fájdalmukban, nem osztozik bűntjeikben, a maga útján halad, mintha nem is hozzájuk tartozna – ez elegendő ok arra, hogy a túlvilági élet javaiban ne részesülhessen.

Aki kérkedve követi el bűneit, úgy mint Jójákim, legyen az könnyebb, vagy súlyosabb. Az ilyen embert a Tóra becsmérőjének, félreanyagarázójának nevezzük, mert szégyen nélkül, gőgös megvetéssel tagadja meg és fordul el Tőle.

12. §. Kétféle áruló van: Aki pogányok kezére adja társát, hogy megöljék, vagy megverjék és aki a társa értékeit szolgálatja át pogányok kezére. (A törvényt nem tisztelő erőszakos emberek is pogánynak számítanak.) A besúgók nem részesülnek a túlvilági boldogságban.

¹¹⁵ 2Királyok 17:21.

¹¹⁶ Uo. 21:16.

13. §. Aki erőszakos eszközökkel viseli a közösség feletti tisztét, az egyéni érdekből ébreszt félelmet a közösségben, mert a saját tekintélyének emelése céljából erőszakoskodik, hogy mindenki rettegjen tőle. Valamikor a bálványimádó királyok cselekedtek így.

14. §. Az itt felsorolt huszonnégyszáz bűnöző bémelyike, tartozzon bár Izrael közösségéhez, nem részesülhet a túlvilági boldogságban. De a felsoroltakon kívül vannak még könnyebb bűnök, melyekről azt mondják bölcseink, hogy aki azokat megteszi túlvilágát elveszti. Akik külön nevet adnak társuknak, akik gúnyneveken szólítják őket, vagy nyilvánosan megszégyenítik, akik felebarátjuk megszégyenítésével dicsekednek és azzal akarnának föléjük emelkedni, akik a talmudi bölcseket sértegetik, mestereiket ócsárolják, akik az ünnepeket és vallási szokásokat könnyedén veszik, végül akik a szent áldozatokat becsmérlik.

Mindezekből csak akkor vonják meg a túlvilági életet, ha nem térnek meg, de ha még a haláluk előtt megtérnek, akkor ők is a túlvilági élet részesei. Nincs olyan dolog, ami a megtérésnek útját állhatná. Még ha egész életén keresztül Istent tagadja, és végül megtér, akkor is boldog lehet, amint meg is írták¹¹⁷: „Béke, béke a távolinak és közelinek, szól az Úr, de én meggyógyítom!”

Gonosz hitehagyó vagy ezekhez hasonló, ha szívből megtér, akár szóval, akár csak belső érzéssel – szívesen fogadják. „Térjete meg elpártolt gyermekek!”¹¹⁸ – Ha el is pártolt, – mert nem élő szóval tesz bűnvallomást és nem is nyilvánosan; – Isten mégis szívesen fogadja.

4. fejezet

A bűnre való késztetés

1. §. Huszonnégyszáz olyan eset van, amelyek akadályozzák a megbánást. Ezek közül négy olyan súlyos, hogy a megtérés alkalmát nem is nyújtják többé. E bűnök a következők:

1. Aki másokat bűnre csábít. Idetartozik az is, aki a közösséget valamilyen jócselekedetnek a végrehajtásában megakadályozza.

2. Aki a társát rossz útra téríti. Ilyenek a másvallásra térítők is.

3. Aki nem akadályozza meg, hogy gyermeke rossz útra térjen. Felügyelete alatt áll, módjában van a helyes útra vezetni, így tehát felel érte.

¹¹⁷ *Jesájá* 57:19.

¹¹⁸ *Jeremiás* 3:22.

Ide tartozik az, aki hibát lát a közösségnél, vagy barátjánál, alkalma van megakadályozni, de nem él vele és meghagyja őket botlásukban.

4. Aki azt mondja, vétkezni fogok, majd jóvátész, vagy azt mondja, vétkezni fogok, majd megtérek az engesztelő napon.

2. §. Ötféle bűn elöl zárják el a megtérés kapuját:

1. Ha valaki különválík a közösségtől. Társai megtérnek, de ő nincs közöttük, így az engesztelés érdemében nem osztozhat velük.

2. Ha a jámbor hittudósok véleményének és tanításainak mond ellent. Ellentétes álláspontunk különválásra, elidegenedésre készítet és így nem ismerhetjük meg soha a javulás útját.

3. Ha gúny tárgyává tesszük a parancsolatokat. Annyira lenézzük, lebecsüljük értéküket, hogy követésüket nem tartjuk érdemesnek, így nem marad számunkra semmi, amivel e földön még érdemeket szerezhethünk.

4. Ha bántó módon megszégyeníjtük mestereinket, akiknek tiszteletében rejlik lelki megnyugvásunk, bizalmunk. Ez a magatartás a végpusztulásba, a lelki bomlásba vezet, amint ezt a bibliai Gácházínál látjuk. Ha eltávolodunk mesterünkötől, nem lesz ki tanítson és az igaz útra vezessen.

5. Ha a feddést, a jó szándékú figyelmeztetéseket nem fogadjuk szívesen – ezzel is megvonjuk magunktól a megtérés lehetőségét. A fenyítés megszívlelése hozzásegít a megtéréshez. Amikor az embernek nyíltan, őszintén megmondják bűneit, akkor tér csak meg igazán. A Tóra is mondja¹¹⁹: „Emlékezzetek csak, és ne felejtsétek el. Engedetlenség voltatok... az Úr nem adott néktek értelmet... Dőre, oktalan nép.” E fenyítést később Jesájá próféta is megismétli, midőn így szolt¹²⁰: „Ó, bűnös nép... Az ökör ismeri gazdáját... Ismersz engem és megátalkodott vagy.” Az Úr nyomatékosan fenyítésre készíteti¹²¹: „Torkoddal kiálts, ne tartóztasd magad.” Így minden igaz próféta akiben élt a hivatástudat, addig fenyegette, figyelmeztette Izraelt, míg megtérésre nem bírta. Ezért kötelessége minden zsidó hitközségnek, hogy tudós, jámbor, ifjú korától istenfélő, rokonszenves embert állítson maga fölé, aki a hibákat és megtévedéseket számon kéri. Figyelmeztet, dorgál, hogy őszinte megtérésre késztesse. Aki pedig a feddést megveti, mert kellemetlen számára a fenyítő szó és inkább tovább halad a bűnös úton, minthogy hallgasson a jó szóra – elzárja maga elöl a megtérés kapuját.

¹¹⁹ 5Mózes 9:7., 29:3., 32:6.

¹²⁰ Jesájá 1:4., 3., 48:4.

¹²¹ Uo. 58:1.

3. §. Van még öt eset, amelyeknél olyan helyzetbe kerülünk, hogyha akarnánk, akkor sem tudnánk azokat jóvátenni. Úgy vétünk, hogy a sértett fél nem is szerez tudomást róla; nincs kihez visszafordulnunk, hogy engesztelését kérjük.

1. Aki több embert egyszerre káromol. Személy szerint senkit sem sért meg, úgy, hogyha jóvá akarná tenni, nincs meg hozzá a lehetőség, mivel a káromlás többes számban történt.

2. Aki egy olyan tolvajjal osztozkodik, aki többektől lopott, így nem tudhatja, hogy ki az, akit megkárosít és jóvá sem teheti. Azonfelül a lopott tárgyból való részesülésével bátorítólag hat és újabb bűnre csábít.

3. Aki egy talált tárgyat nem hirdet meg, hogy jogos tulajdonosához jusson. Próbáljon megtérni, nem lesz később alkalma mulasztását jóvátenni.

4. Aki a szegényektől és az árváktól szerzett zsákmányt élvezi. E névtelen szerencsétlenek rendszerint városról városra vándorolnak, nincs otthonuk, nincs hazájuk, nincs ismerősük, aki közölné velük, hogy hol a tulajdonuk – így nem lesz mód reá, hogy visszaszolgáltathassa.

5. Aki az ítélet elferdítése végett megvesztegetést fogadott el. A megvesztegetés hatásának a mértékét sohasem tudja megállapítani. Nem tudhatja, hogy mennyire cselekedett a való igazságnak megfelelően és mennyire az elfogadott megvesztegetés hatása alatt – így nehezen teheti jóvá hibáját. Arról nem is kell szólnunk, hogy a megvesztegetőt is hozzásegíti bűnéhez, aminek a jóvátétele külön nehéz feladat.

4. §. Még öt esetet sorolhatunk fel, melyeknél nem valószínű a megtérés, mert túlságosan könnyűnek tűnnek ahhoz, hogy bűnnek tekintsük őket – így jóvátételüket nem is tartják szükségesnek.

1. Aki egy olyan lakomán vesz részt, amely a vendéglátó gazda szükségletét sem elégíti ki. Nem is gondol arra, hogy vétkezik, mivel a vendéglátó engedélyével és meghívására étkezik: ez pedig egy enyhébb neme a rablásnak.

2. Aki a nála lévő zálogot saját céljaira használja. A szegény ember ekéjét, vagy fejszéjét veszi munkába és azt mondja: nem teszek bennük kárt. Nem is idegenítette el e tárgyakat, hiszen zálogként kerültek hozzá.

3. Aki egy olyan nőben gyönyörködik, akit a Tóra megtilt számára. Bárha azt gondolja, hogy semmi mást nem tesz, csak a szemével simogatja, mégis tudnia kell, hogy a szemmel való gyönyörködés is vétség, mert

az sok erkölcstelen cselekedet okozója lehet, amint a Tóra is írja¹²²: „Ne kémkedjete szemeitek és szíveitek után.”

4. Aki felebarátjának megszégyenítésével szerez magának dicsőséget. Csak önámítás az, hogy nem követ el bűnt, ha nem szemtől-szembe cselekszi azt. Ha nem is kifejezetten szégyeníti meg, hanem csak a fölényét mutatja vele szemben, csak a tudását, képességeit emeli ki, hogy abból lássák, hogy a barátja mennyivel kisebb, alsórendűbb nála – ez is a megszégyenítés egyik neme.

5. Aki a becsületes embereket gyanúba hozza és úgy gondolja, hogy az nem hiba, mert a gyanúsítás még nem jeleneti azt, hogy az illető tényleg elkövette az inkriminált cselekményt. Az igaz ember meggyanúsítása súlyosan terheli lelkét.

5. §. A következő öt esettől nagyon óvakodjunk, mert ha megszokjuk azokat, nem egy könnyen válunk meg tőlük. Ezek különösen rossz tulajdonságok. ne pletykálkodjunk, ne beszéljünk rosszat társunkról, óvakodjunk a haragtól, a gonoszságtól és a gonosz emberektől. Az ezekkel való érintkezésünk által rosszat tanulunk, mert gondolatvilágukat mi is átveszszük, amint a Példázatok is mondják¹²³: „Gonosszá válik a dórék barátja.”

Az emberi magatartás szabályaiban már megállapítottam, hogy melyek azok a dolgok, amiknek elsajátítására minden embernek törekednie kell, hogy azokat állandóan kövesse, állandóan szem előtt tartsa. E megállapításom fokozott mértékben vonatkozik a megtérőre.

6. §. Mind az itt felsoroltak és az ezekhez hasonló tévelygések, bárha akadályozzák a megtérést, mégsem zárják azt ki. Ha tehát valaki megtért, az itt felsorolt bűnök elkövetése után *báál-Tösuvá*-nak megtérőnek nevezhetjük és még a túlvilági életben is részesül.

¹²² 4Mózes 15:39.

¹²³ 13:20.

Jom kipur: Chászid filozófia

a lubavicsi rebbe, Menáchem Mendel Schneerson rabbi írásai alapján

Egyszerű és szép

A zsidó újév első tíz napját „*ászeret jömé tsuvá*”-nak, azaz a tíz bűnbánó napnak nevezzük. Az elnevezés utal arra, hogy ez a tíz nap egyetlen egységet képez, melynek kezdete Ros Hásáná, vége pedig Jom Kipur napjára esik.

Ros Hásáná legfőbb parancsa a sófár megfűvése. A jom kipuri szertartás a jeruzsálemi szentélyben a legfontosabb, a *kohén gádol*, a főpap által vezetett szertartás volt.

Mi a kapcsolat Ros Hásáná, a „megtérés tíz napjának” kezdete és Jom Kipur között? Első pillantásra a sófár megfűvése és a főpap Jom Kipur napi szolgálata két független dolog.

A főpap Jom Kipur napi tevékenysége két részből állt: a Szentek Szentjén kívül végzett szertartás, melyhez aranydíszekkel ékes ruhát öltött, és a Szentek Szentjében végzett szertartás, melyhez csak egyszerű, fehér ruhát vett föl.

Amikor a papok szolgálatot teljesítettek a Szentélyben, „tiszteletül és ékességül” készült ruhát öltöttek magukra¹²⁴. Ennek oka az, hogy a legszebb dolgokat az embernek az Örökkévaló szolgálatában kell felhasználnia. Ezért öltött tehát a főpap aranydíszekkel ékes ruhát a kinti szertartáshoz.

Ezzel szembe, a Szentek Szentjébe történő belépés előtt – ahová csak a főpap léphetett be s ő is csak Jom Kipur napján, amikor az egész zsidó nép számára kért engesztelést – a főpap a díszes ruha helyett egyszerű len ruhát öltött!

A lubavicsi rebbe a fentieket így magyarázza:

A Szentély lerombolásával megszűnt a főpap által Jom Kipur napján végzett szertartás, de a zsidó lélekben álló spirituális Szentélyt sohasem

¹²⁴ 2Mózes 28:2.

rombolták le – ott mindenki maga kell hogy elvégezze a megfelelő szertartásokat. A jom kipuri szertartás során a lélek Szentek Szentjén kívül arannyal ékes ruhát, a Szentek Szentjébe lépve azonban egyszerű len ruhát kell öltetni.

Ez azt jelenti, hogy az embernek „fel kell ékesíteni” az Örökkévaló szolgálatát a Szentek Szentje előtt, vagyis a számára legértékesebb dolgokat – az „aranyat” – spirituális célokra, azaz a „Szentély” részére kell fenntartani.

Jom Kipurkor és a zsidó lélekben emelkedő „Szentek Szentjében” azonban már nincs szükség ezekre az ékítményekre, hiszen a hangsúly az egyszerűsége van: olyan Istenszolgálaton, amely egyszerű hiten és önfeláldozáson alapul, és ezt minden zsidó azonos módon megteheti. Ez a zsidó lélek legrejtettebb mélységének megnyilvánulása, ami minden körülmények között eltántoríthatatlan.

Ez az egyszerűség a sófár megfúvásakor is észlelhető: a dísztelen kosszarv-kürt hangjai nem dallamosak, hanem egyszerűek.

Ros Hásáná napján szolid, szívettépő kiáltással, a sófár panaszos hangjával, amely a szívünk legmélyéből jön, lépünk az Örökkévaló elé, hogy jó és szerencsés évért könyörögjünk.

A jom kipuri szertartás egyszerűségével véget érő, a „megtérés tíz napján” végzett szolgálat során érdemessé válunk arra, hogy kívánságaink teljesüljenek, s „megpecsételődjünk” jó és szerencsés évre.

Mi is *jom kipur*?

Több mint feloldozás a bűnösség alól

Jom Kipur az „Engesztelés Napja”, az „összes bűnünk végső bocsánata és elnézésének” csúcspontja¹²⁵. Az engesztelés héber neve, *kápará* (הַכָּפָרָה), nem csupán azt jelenti, hogy a vétkes nem fog bűnhődni vétkei miatt, hanem azt is, hogy lelke megtisztul a bűn okozta szellemi szegényfoltoktól. Amikor őszinte *tsuvával* (megtéréssel) fordulunk az Örökkévalóhoz, változásunk folyamata megtisztít, sőt át is alakítja a bűneink okozta nemkívánatos szellemi hatásokat.

Magyarázatra szorul azonban, hogy mindez miképpen lehetséges pusztán azáltal, hogy a naptárban elérkeztünk Jom Kipur napjához. Mivel

¹²⁵ *Sámson fohásza – Engesztelő nap imarendje* 408. oldal

magyarázható, hogy Jom Kipur napja önmagában ekkora változást idéz elő bennünk?

A nap maga engesztelést nyer

Ez a kérdés áll a bölcseink közötti véleménykülönbség középpontjában. Rabbi Jehudá, a fejedelem szerint *Jom Kipur* napján a bűnös bűnbocsánatot nyer, függetlenül attól, hogy megbánta-e vétkeit, mivel „a nap maga (*icumo sel jom*) engesztelést nyer.” A legtöbb bölcse nem értett egyet ezzel, és úgy tartotta, hogy *Jom Kipur* csakis azoknak nyer bocsánatot, akik megbánták vétkeiket¹²⁶.

Azonban még ezek a bölcsek is elismerik magának a napnak az erejét, hiszen kijelentették, hogy *Jom Kipur* napján azokért a bűnökért is bocsánatot nyerhetünk, melyeket más napokon nem tudunk megbánni teljességgel. A különbség tehát Rabbi Jehudá, a fejedelem és a bölcsek véleménye között az, hogy a bölcsek szerint „a nap maga” csak arra vonatkozik, aki a *tsuvá* által megnyitotta szívét a különleges nap hatása előtt. Ezzel szemben Rabbi Jehudá, a fejedelem szerint magának a különleges napnak a hatása oly erős, hogy még *tsuvá* nélkül is engesztelést nyer. E véleménykülönbség megértéséhez vizsgáljuk meg közelebbről „a napot magát”, és azt is, miképpen válthat ki az emberben belső változást.

A kapcsolat három szintje

Három szinten kapcsolódunk az Örökkévalóhoz. A kapcsolat első szintje a Tóra törvényeinek megtartásán alapul: értelmünk a Tóra megértésével birkózik. Érzelmünk az Örökkévaló iránti szeretetünkben és féltelmünkben jutnak kifejezésre, és cselekvőképességünk a *micvák* megtartásában nyilvánul meg.

A kapcsolat második szintje mélyebb annál, mint amit gondolatban, szóban vagy tettben kifejezhetünk. Ez a kötelék akkor is létezik, ha az Örökkévalóhoz fűződő, a Tóra megtartásán alapuló kötelék megszakadt. Ezen a szinten a vétkezés elválaszthat ugyan az Örökkévalótól, ám a *tsuva* lehetősége mégis arra ösztönöz, hogy Őfelé forduljunk.

Végül, a kapcsolat harmadik szintje abból fakad, hogy a zsidó lélek legbensője egy az Örökkévaló legbensőjével. Ez a kötelék állandó. Lelkünk legbensője minden időnkben Utána vágyakozik. Ez a kötelék nem a mi erőfeszítéseink eredményeként jön létre, s éppen ezért sem gondolataink, sem szavaink, sem tetteink nem gyengíthetik meg.

¹²⁶ *Sávuot* 13a.

Túl a szétváláson

A Tóra parancsainak megtartásán alapuló köteléket saját vallási elkötelezettségünk és a *micvák* megtartása határozza meg. Bármennyire is ihletett, bármennyire is kiterjedt ez a kapcsolat, e kötelék mégis az ember cselekvéseiből ered, és ezért szükségképpen korlátozott.

A *tsuvá*, annak ellenére, hogy erősebb köteléket hoz létre mint a parancsolatok megtartása, az mégis korlátozott, hiszen ez is emberi erőfeszítést kíván: azt a vágyat, hogy semmi se válasszon el minket az Örökkévaló Istentől.

Az Örökkévalóhoz fűződő harmadik, legszorosabb kötelék azonban egyáltalán nem függ tőlünk, hiszen lelkünk „valósággal része az Isten-ségnek”¹²⁷. Ezen a szinten nincs létezés az Örökkévalón kívül, nem áll fenn az Örökkévalótól való esetleges különválás lehetősége sem, és arra sincs mód, hogy lelkünket megérintse a bűn. Ezen a szinten a pusztá feltárása is eltávolítja már bűn által létrehozott szégyenfoltot. Ez a fajta tisztulás egy automatikus folyamat, mert e legbelső kötelék feltárása mind a három szinten magától megújítja az Örökkévalóhoz fűződő kapcsolatunkat.

Amikor *tsuván* keresztül kérünk engesztelést bűneinkért, ez az erősebb kapcsolat áttöri a múltbéli viselkedés által emelt gátakat. Az Örökkévalóhoz fűződő, velünk született belső kötelék feltárása még ennél is erősebb, s a tökéletlenségnek még a lehetőségét sem adja meg.

Ez tehát „a nap maga engesztelést nyer” kifejezés értelme. *Jom Kipur* napján magától feltárul az Örökkévalóhoz fűződő legbenső kötelék, és ezáltal szellemi képességeink valamennyi eleme új erővel telik meg.

Bezárkózva: egyedül az Örökkévalóval

Jom Kipur napján ennek a legbenső köteléknek a feltárása párhuzamba állítható a főpap beléptével a Szentek Szentélyébe, miközben közvetlenül kapcsolatba került Isten jelenlétével. Sem embernek, sem angyalnak nem volt szabad megzavarnia a főpap és az Örökkévaló közötti kapcsolatot¹²⁸.

A kapcsolódásnak ezt a szintjét mindannyian el tudjuk érni *Jom Kipur*-i imánkkal, és különösen a *Neilá*, záróima megfelelő elmondásával.

¹²⁷ *Tánjá*, 2. fejezet.

¹²⁸ Jeruzsálemi Talmud, *Jomá* 1:5.

A *Neilá* jelentése: „bezárás” vagy „összezárás”. E percekben minden zsidó külön-külön „összezárkózik” az Örökkévalóval, mialatt feltárul lelkének az a legbenső szintje, ami egy az Örökkévaló legbensőjével.

A *Neilá Jom Kipur* ötödik imája. Bölcsseink elmagyarázzák¹²⁹, hogy a léleknek öt szintje van. Az ötödik, legmélyebb szint a *jechidá*, a *jáchid*, „egyedülálló egység” szóból ered. A léleknek ez az a szintje, ami egyedülálló egységben kapcsolódik az Örökkévalóhoz – ez az ami feltárul a *Neilá* ima elmondása közben. A lélek felszínre kerülő szintje előrevetíti a Megváltás Korát, mert a Messiás fejezi ki minden ember *jechidáját* és tárja fel ezt az egyedülálló köteléket lényünk minden részében. Bárha már a közeljövőben így lenne!

A rossz átalakítása

A zsidó szív: „szentély a mikrokozmoszban”

A *Jom Kipur*-i istentisztelet fontos része az *Ávodá*¹³⁰, amely költői formában felsorolja a Szentélyben szolgáló főpap feladatait *Jom Kipur* napján. A Szentélyben bemutatott áldozatokról való megemlékezés jelenleg is, mikor nem áll a Szentély, igen nagy jelentőségű, hiszen az áldozatbemutatás több volt, mint egyszerű szertartás. A Szentély szertartásainak párhuzamait megtaláljuk a zsidó szívben lévő szellemi „szentélyben”. A tényleges áldozatbemutatás például a szellemi fejlődés folyamatának külső megnyilvánulása.

Noha az áldozatok bemutatásának szellemi jelentősége egész évben érvényes volt, ezek jelentősége megnőtt *Jom Kipur* napján, amikor az áldozatot maga a főpap mutatta be, hiszen abban a pillanatban az egész zsidó népet képviselte.

A főpap a szolgálat során két áldozatot mutatott be: az állatáldozatot a Szentély udvarán, és a füstölőáldozatot a Szentélyben. Az állatáldozat szó héber neve, *קֹרְבָן* (*korbán*) a *קָרַן* gyökből származik, melynek jelentése „közel”¹³¹. Az állatáldozat bemutatásával közel kerülünk az Örökkévalóhoz, és „állati természetünkből”, ösztöneinkből fakadó vágyainkat magasabb szintre emeljük, és ezáltal közelebb visszük őket az Örökkévalóhoz.

¹²⁹ *Brésit rábá* 14:9.

¹³⁰ *Sámson fohásza – Engesztelőnap imarendje*, 281–293. oldal.

¹³¹ *Széfer Hábáhir* 109.

A füstölőáldozat még mélyebb kapcsolatot hoz létre, mint az állatáldozat. Ezt tükrözi a füstölőáldozat héber elnevezése, a תרסק (*ketoret*), ami az arámi רטק gyökből származik, jelentése „kötelék”. A füstölőáldozat során olyan kötelék jön létre, amely teljesen összekapcsolja az embert az Örökkévalóval.

A legalsó szint

A Szentélyben bemutatott áldozati állat csak kóser lehetett – az állatáldozat során a Teremtésnek csak azokat az elemeit lehet magasabbra emelni, melyek természetüknél fogva alkalmasak a tökéletesítésre. A füstölőáldozatnak azonban része volt a pézsma is¹³², egy nem kóser állatból származó illatszer. Ez arra utal, hogy a *ketoret* még a Teremtésnek azon elemeire is képes hatni, melyeket általában (pl. az állatáldozattal) nem lehet magasabb szellemi szintre emelni.

A füstölő-áldozathoz használt füstölők között megtaláljuk a *chelbenát* is, mézgát (fakérgéből szivárgó nyúlós anyag). Bölcsseink szerint az áldozat során bemutatott többi illatszerrel és fűszerrel ellentétben, ennek kellemetlen szaga volt¹³³. Ez a zsidó nép között is jelenlévő bűnösöket jelképezi – azt, hogy ők is részei annak a köteléknek, mely a füstölőáldozattal jön létre Örökkévaló és a zsidó nép között.

A *Zohár* szerint a füstölőáldozat célja az volt, hogy elpusztítsa a *jécer hárá*, a rossz ösztön tisztátalanságát¹³⁴. A Kábálá bölcssei megjegyzik: erre utal az is, hogy a füstölőáldozathoz felhasznált illatszerek, fűszerek száma tizenegy, mely szám a kábálá szerint a gonoszsággal van kapcsolatban.

A sátánnak nincs ereje e napon

A *Jom Kipur*-i füstölőáldozat különösen fontos volt. A nap szellemi csúcspontja, amikor a főpap belépett a Szentek Szentélyébe, erre az áldozatra összpontosul és éppen ezért az áldozatot különös gonddal készítették elő¹³⁵, és nem a Szentély aranyoltárán mutatták be, mint az év többi napján.

¹³² Maimonidész véleménye szerint: *Misné Torá, A Szentély felszerelésének szabályai* 1:3.

¹³³ *Krétot* 6b.

¹³⁴ *Zohár Chádás, Sir Hásirim*.

¹³⁵ Ld. *Krétot* uo.

A füstölő-áldozat szerepe a *Jom Kipur*-i szertartásban azonban ennél jóval bonyolultabb. A héber betűk számértékének, a *gemátriának* a figyelembevételével bölcseink magyarázzák, hogy a gonosznak nincs ereje *Jom Kipur* napján. A Sátán, שטן (*hászátán*) szó betűinek számértéke 364, míg az év 365 napból áll. Évente egy napon, *Jom Kipur*kor, a Sátánnak semmiféle hatalma sincs¹³⁶.

Akkor hát miért olyan fontos a füstölőáldozat bemutatása a Szentélyben pont azon a napon, amikor a gonosz erői egyébként is tehetetlenek? Joggal gondolhatnánk, hogy mivel a *ketoret* célja az ember gonosz hajlamának semlegesítése, minden más nap jóval alkalmasabb lenne erre, mint éppen *Jom Kipur* napja.

Két különbség

Erre a kérdésre a *Jom Kipur*-i és az év többi napján bemutatott füstölő-áldozat összehasonlítása adja meg a választ:

Jom Kipur napján a *máále ásán* (egy erős füsttel égő fűszernövény) elhagyása halálbüntetést vont maga után. Ezt a fűszernövényt az év összes többi napján bemutatott füstölőáldozathoz is hozzá kellett keverni ugyan, de Maimonidész szerint¹³⁷ mégse büntették halállal, ha esetleg kimaradt.

Ez a különbség rávilágít a kétféle füstölőáldozat szellemi célja közötti különbségekre: A *máále ásán* azt a célt szolgálta, hogy a füstölőáldozat valóban füstölögjön, ami azért volt szükséges, mert a felszálló füst jelképezte a Teremtés legalacsonyabb (rossz szagú vagy nem kóser) elemeinek tökéletesítését és felemelkedésüket a legmagasabb (áldozati) szintekre.

Az év többi napján ez a fűszernövény fontos volt ugyan, de nem volt nélkülözhetetlen, hiszen a füstölőáldozat célja nem a gonosz átalakítása, hanem semlegesítése volt.

Jom Kipur napján a létezés valamennyi eleme – beleértve a legalacsonyabb szinten lévőket is – magasabb szintre emelkedik és hozzákapcsolódik az Örökkévalóhoz. Éppen ezért volt elengedhetetlen, hogy a *Jom Kipur*-i füstölőáldozatban *máále ásán* is legyen, hiszen ennek felszálló füstje jelképezte a szellemi szolgálat e módját, és ezért járt halálbüntetés annak, aki kihagyta.

¹³⁶ *Jomá* 20a.

¹³⁷ A *Jom Kipur*-i szolgálat szabályai 5:25.

Ugyanez az oka annak, hogy a *Jom Kipur*-i füstölőáldozatot a Szentek Szentélyében mutatták be, ott, ahol az Örökkévaló végtelen jelenléte a maga teljességében feltárult. Csakis az Örökkévaló végtelensége képes úgy átalakítani a rosszat, hogy az szent dolgot fejezzon ki.

A motiváció: szeretet vagy félelem?

A Szentély többi szertartásaihoz hasonlóan, ez a két áldozat közötti különbségek is jól tükrözik az egyén két fajta szolgálatát az Örökkévaló előtt: a kétféle füstölőáldozat párhuzamba állítható a kétféle *tsuvával* – azzal a *tsuvával*, amely a félelemből, és azzal, amely a szeretetből fakad.

A félelemből fakadó *tsuvá* öntagadásban nyilvánul meg: a bűnbánót ugyan továbbra is csábítják a világi kísértések, de akaratával dacolva legyűri sóvárgását az Örökkévalótól való félelmében. Ezzel szemben a szeretetből fakadó *tsuvá* valójában az ön-átalakítás folyamata, melynek során újraalakítjuk alaptermészetünket. Sóvárgásunk irányát megváltoztatjuk, ami már nem saját vágyaink beteljesítésére irányul, hanem arra, hogy minél közelebb kerüljünk az Örökkévalóhoz és az *Ő* akaratát teljesítsük.

E két *tsuvá* hatásában is különbözik: A félelemből fakadó *tsuvá* hatására „a szándékosan elkövetett bűn olyanná válik, mint a nem szándékosan elkövetett vétek”. A szeretetből fakadó *tsuvá* hatására „a szándékosan elkövetett bűn olyanná válik, mint az erény”¹³⁸.

Miért e különbségtétel?

A félelemből fakadó *tsuvá* csupán ideiglenesen hatástalanítja és küzd le a gonosz kísértést, de nem győzi le véglegesen. A vétkes megbánást érez ugyan, de nem küszöbölte ki a problémát. Szíve mélyén továbbra is vonzódik a világi hívságokhoz, csak vágyait kordában tartja. Az Örökkévaló is hasonlóan reagál: visszatartja a vétek következményeit, de nem semmisíti meg azokat teljesen.

Ezzel szemben a szeretetből fakadó *tsuvára*, ami az egyéniség teljes megváltoztatását vonja maga után, az Örökkévaló is hasonlóképpen válaszol: a bűnt, az ellene irányuló nyílt lázadást, pozitív erénnyé változtatja.

Az áldások éve

Év közben a *tsuvát* főleg a félelem táplálja. *Jom Kipur*kor azonban a nap szentsége minden zsidót áthat – mindannyiunkat elfog a vágy, hogy visszatérjünk az Örökkévalóhoz és eggyé legyünk Vele. Ez az érzés a sze-

¹³⁸ *Jomá* 86b.

retetből fakadó *tsuvá* aktív kifejezése. Így, *Jom Kipur*-i szolgálatunk hatása hasonló a főpap Szentek Szentélye belüli szertartásához.

Amikor a főpap befejezte a szolgálatát a Szentek Szentélyében, rövid imát mondott, melyben az Örökkévaló áldását kérte a zsidó népre. Vajha a mi *Jom Kipur*-i szolgálatunk is elérné, hogy az Örökkévaló megáldja népét. Írassunk be egy jó és boldog évre, és bárcsak részesülhetnénk már ebben az évben a legnagyobb áldásban, a Messiás eljövetelében.

Másnaposság *jom kipur* után

A *Jom Kipur* napját követő reggel

Mit érzünk a *Jom Kipur* utáni napon? *Jom Kipur* napján természetesen egy szellemi újjáéledést élünk át, de mi a helyzet a következő napon? Fenntartható-e a *Jom Kipur*kor fokozott tudatossága az év többi napján?

Erre a kérdésre a *Jom Kipur*kor felolvasott Tóra-szakasz adja meg a választ: ebben a szakaszban olvashatunk a *kohén gádol* által ezen a napon bemutatott áldozatokról. A szakaszt az „Áron két fiának halála után, akik az Örökkévaló színehez közeledtek s ezért meghaltak, az Örökkévaló beszélt Mózesnek” szavak vezetik be¹³⁹. Ezek a szavak fontos tanulsággal szolgálnak *Jom Kipur*t illetően, mivel ezen a napon minden zsidó „az Örökkévaló színehez közeledik”.

Történelmi előzmény

Azért, hogy megértsük hogyan viszonyuljunk a *Jom Kipur* utáni napokhoz, Tóra elbeszéli Áron két fiának, Nádábnak és Ábíhunak az alapvető hibáját, amit akkor követtek el, amikor „az Örökkévaló színehez közeledtek”. Miután feltárult Isten jelenléte a felszentelt találkozás sátrában:¹⁴⁰ „Vette mindegyik a maga serpenyőjét és tett bele tüzet, tett reá füstölőszert és bevitt az Örökkévaló színe elé idegen tüzet, amit nem parancsolt nekik. És ekkor tűz jött ki az Örökkévaló színe elől és megemésztette őket.”

Bölcseink ugyan rámutatnak számos olyan hibára, ami miatt meghaltak Áron fiai, mégis az efajta értelmezések további kérdéseket vetnek fel: Nádábot és Ábíhut maga az Örökkévaló választotta ki, hogy papként

¹³⁹ 3Mózes 15:1.

¹⁴⁰ Uo. 10:1–2.

szolgáljanak; kommentárjában Rási megjegyzi, hogy Nádáb és Ábíhu még Mózesnél is magasabb szellemi szintet ért el. Hogyan lenne akkor lehetséges, hogy mégis ilyen súlyosan hibáztak szolgálatuk során?

Számos Tóra-magyarázó szerint Nádáb és Ábíhu halála nem büntetés volt, hanem annak egyenes következménye, hogy olyan magas szellemi szintekre emelkedtek, hogy lelkük már nem volt képes testükben maradni. Miután teljesen magával ragadta őket az Örökkévalóhoz való ragaszkodás érzése (*dvékut*), nem tudtak visszatérni a materiális élethez.

A szellemi tapasztalat nem lehet elszigetelt

Nádáb és Ábíhu sorsa azonban ez utóbbi értelmezés szerint sem volt helytálló, hiszen cselekedetüket az ön-érdek hatotta át. Azért haltak meg, mert lelkük az Örökkévalóhoz akart ragaszkodni, Vele abszolút egységben akartak lenni. Nagy vágyakozásuk közben szem elől tévesztették azt a célt, ami elérése érdekében teremtette az Örökkévaló a világot. A szellemi és fizikai világ többi teremtményéhez hasonlóan, ők is azért lettek teremtve, hogy az Örökkévalónak legyen „lakhelye az alanti világban”. Azáltal, hogy elhagyták a fizikai világot, – még ha azzal a céllal is, hogy az Örökkévalóhoz még közelebb kerüljenek – szembe kerültek azzal a céllal, ami érdekében az Örökkévaló teremtette őket és az egész világot.

Lelkünk legmélyebb vágyakozásainak és vallásos érzületünknek materiális létünk realitásaihoz kell kötődniük. A szellemiség nem a mindennapoktól elkülönülő, azokhoz hozzáadott, extra dimenzió, hanem egy olyan eszköz, melynek segítségével magasabb szintre emelhetjük mindennapi életünket. A szellemi és materiális világ összeegyeztetésével nemesítjük a világot, szentséggel hatjuk át és az Örökkévaló Jelenlétének méltó lakhelyévé változtatjuk.

Békével jönni, hogy békével mehessünk

A materiális és szellemi világ összeegyeztetését a Talmud világosan szemlélteti. Négy bölcs „lépett be a *Párdészba*” (szó szerint: gyümölcsöskertbe), az az a Tóra rejtett mélységeiben rejlő gazdag értelmezések között „barangoltak”, és annyi misztikus jelenésben volt részük, amit képtelenek voltak feldolgozni. Egyikük „látott és meghalt”, a másik „látott és megzavarodott”, a harmadik „kitépte az ültetvényeket” (vagyis félreértelmezte és félremagyarázta őket). Csupán Rabbi Ákivá „jött békével és ment békével”¹⁴¹.

¹⁴¹ *Chágigá* 14b.

Rabbi Ákivá volt az egyetlen, aki „ment békével”, mivel ő volt az egyetlen, aki „jött békével”. Nem csupán misztikus tapasztalatokért jött. Nem azért lépett be a *Párdészba*, hogy kielégítse az Örökkévaló utáni vágyát, hanem azért, hogy elérjen egy fokozott szellemi tudatot, amivel fokozni tudja Isten szolgálatának *egészét*. Három társa ezzel szemben egyéni misztikus élményeiket akarták gyarapítani. Közeledni akartak az Örökkévaló színe elé, de nem értették, hogyan terjesszék ki ezeket a tapasztalatokat egész életükre.

Jom Kipur kiterjesztése

Ugyanez a probléma felmerülhet saját *Jom Kipur*-i szolgálatunk esetében is. Még akkor se tévesszük szem elől az Örökkévaló egész évi szolgálatát, amikor „az Örökkévaló színéhez közeledünk”. *Jom Kipur* napját ne tekintsük elszigetelt, egyedülálló eseménynek, hanem olyan-
nak, amely lehetővé teszi, hogy fokozzuk mindennapi kapcsolatunkat az Örökkévalóval.

A főpap által végzett *Jom Kipur*-i szertartás rávilágít annak szükségességére, hogy *Jom Kipurt* az év többi napjának realitásához fűzzük. Ezen a napon a főpap egyedül lépett a Szentek Szentélyébe, ahol együtt volt a *Sechinával*, Isten megnyilvánuló jelenlétével. Ennél mélyebb vallási élmény nem képzelhető el. Azonban rögtön rövid, egyszerű imát mondott, melyben áldást kért a gondtalan megélhetéshez a zsidó nép nevében¹⁴². Rögtön a legmagasabb szellemi szintre emelkedés legelejétől a zsidó nép mindennapi gondjai foglalkoztatták.

Megjegyzendő, hogy csak az a pap szolgálhatott főpapként *Jom Kipur* napján, aki nős volt. Ha a főpap nőtlen volt, vagyis hiányzott belőle az elkötelezettség az evilági realitásokkal való együttéléshez, alkalmatlan volt arra, hogy testvérei nevében fellépjen.

A szellemi tudat összeegyeztetése a fizikai jóléttel

Mi magunk talán nem jutunk olyan magasságokba, melyekbe Áron fiai jutottak vagy a főpap a Szentek Szentélyében, mégis vannak időszakok, amikor jobban kapcsolatban állunk lelkünkkel és az Örökkévalóval. Ez kiváltképp igaz *Jom Kipurra*, arra a napra, amikor minden világi gondtól eltávolodunk. Nem engedhetjük, hogy ezek az időszakok függetlenek maradjanak mindennapi életünkől – épp ellenkezőleg, arra kell

¹⁴² *Sámson fohásza – Engesztelő nap imarendje* 290–291. oldal

törekednünk, hogy ezek a különleges napok szellemi ereje töltse meg mindennapi istenszolgálatunkat.

Ez a törekvés egyúttal áldást hoz materiális dolgainkra. *Jom Kipur* az ítélet napja. Ha az Örökkévaló azt látja, hogy minden erőnkkel azon vagyunk, hogy nemesítsük a körülöttünk lévő világot, s ez a szándék még legemelkedettebb pillanatainkban sem hagy el minket, sikerrel jutalmaz bennünket az Örökkévaló, mind az Ő szolgálatában, mind anyagi ügyeinkben. Ekkor az Örökkévaló egészséggel, gazdagsággal és gyermekekkel áld meg minket, és ezt az áldást felhasználhatjuk a világtökéletesítésére, hogy valóban az Örökkévalóhoz méltó lakhellyé váljon.

Az Örökkévaló szolgálatának ilyen megközelítése az anyagi jólét és a szellemi fejlődés legtökéletesebb összeegyeztetéséhez vezet, amely a Megváltás Korában következik be. „Ekkor a zsidók valamennyien bölcsék lesznek, megértik a rejtett [misztikus] dolgokat, és annyira megismerik Teremtőjüket, amennyire az embernek lehetséges, amint írva van:¹⁴³ »tele lesz a föld az Örökkévaló ismeretével, ahogy a tengert víz borítja.«”¹⁴⁴.

¹⁴³ *Jesájá* 11:9.

¹⁴⁴ *Bírák könyve, A királyok törvényei* 12:5.

Jom kipur: Beszámoló

Sorban álltam mézeskalácsért...

Félelmetes Napok a New York-i Lubavicsban

Írta Naftali Kraus

Pár nappal Ros HáSáná előtt közel hatvanfőnyi chábád chászid csoport utazott az ünnepekre Amerikába, hogy a Félelmetes Napokat a lubavicsi rebbe közvetlen környezetében töltsse. E sorok írója az első csoporttal utazott a rebbéhez.

*

Minden chászid vágyainak netovábbja a rebbe közelében lenni. Mint méhek a virágra, mint a szomjas ember az oázisban lelt kútra, úgy veti rá magát a chászid minden lehetőségre, amely a rebbejéhez vezet. Azelőtt, Oroszországban sokszor gyalogosan vándoroltak a hívők a moholivai kormányzóságban lévő Lubavicsba, jobb esetben szekérsaroglyán. Most, a modern világban, repülőgépen „lovagol” a chászid. Lehetőleg charteren, mert úgy olcsóbb.

*

New Yorkban, a rebbe „udvarában”, a *Szlichot* napok komoly, majdnem zord hangulata fogadja a vendégeket. A chászidok eleve víg kedélyű emberek, szívesebben örülnek, mint szomorkodnak – de *elul* hava mégis előkészület a Félelmetes Napokra, s ennek fele sem tréfa. Hiszen *Ros HáSáná*, a zsidó újév, az ítélet napja. Ekkor dől el, ki él, ki hal, ki tűzben, ki vízben, éhség vagy vadállat által, kinek lesz nyugta, s ki lesz földönfutóvá. Miután azonban a bűnbánat, a *tsuvá* még mindent jóvátehet, mi sem természetesebb, mint hogy ilyenkor, a *Szlichot* idején, mindenki igyekszik „javítani a mérlegén”. Van, aki többet tanul, van, aki hosszabban imádkozik, van, aki több *cedákát* ad – persze titokban –, s van, aki mindhárom dolgot egyszerre csinálja. Ilyenkor mindenki megköveti felebarátját, aki ellen valamit vétkezett, tudván, hogy *Jom Kipur*kor csak az égiek ellen elkövetett bűnök nyernek bocsánatot, az emberektől személyesen kell bocsánatot kérni...

*

Erev Ros HáSáná. A kora hajnali *Szlichot* ima után sorban állunk a rebbe ajtaja előtt. Első látásra több százan vagyunk, de a sor kint is kígyózik, lehetünk több ezren is. A rebbe az ajtóban áll, és a kívánságcédulákat, a „pidjon nefeseket” veszi át. Ezekre a cédulákra, amelyek hasonlítanak más chászidok „kvitlijére” – csak éppen pénzt nem mellékelnek hozzá –, az a kérés van írva, hogy a rebbe legyen oly szíves „irgalmat ébreszteni” az alulírott és családja iránt.

A több ezer cédula összegyűjtése órákig tart. A nagyszámú titkársereg persze tíz perc alatt elvégezné a munkát, de ki bolond a *pidjonját* a titkárnak adni, mikor személyesen a rebbe kezébe is adhatja. S akit a rebbe felismer és nevén szólít, az jobban örül, mint ha megnyerte volna a főnyereményt.

Ezután az egész társaság kiutazik a temetőbe. Itt van eltemetve az előző lubavicsi rebbe, a mostaninak apósa, s az ő sírjánál olvassa fel a rebbe a kívánságcédulákat. Három óriási csomag van tele a világ minden részéről érkezett cédulákkal. A rebbe órákon keresztül áll a sír előtt, és olvassa a cédulákat. Ő csak „ügyvivőnek” tartja magát, aki a hívők kéréseit tolmácsolja apósa számára. A hívők, a chászidok szentül hiszik, hogy a rebbének módjában van kéréseiket kedvezően elintézni, miként az meg van írva, mondván: „Amit a cádik elhatároz (*gozér*), azt a Jóisten magára nézve kötelezőnek tartja (*mökájém*).”

*

Mire a temetőből visszajövünk, már olyan késő van, hogy itt az ideje az ünnepet köszöntő esti imának. Ide a nagy ünnepek alkalmával ezrek érkeznek a világ minden tájáról, és olyan szűk a hely, hogy mozdulni sem lehet. Mindenki a rebbét akarja látni, minden szem abban az irányba tekint, ahol a helyét sejtik.

Ki ne jönne ide a Félelmetes Napokra? Eljön mindenki, akinek a chábád mozgalomhoz valami köze van. Jönnek a rebbe „követei”, akik a messzi Ausztráliában, Marokkóban, Dániában, Párizsban, Londonban terjesztik az igét. Ezek azok a zsidók, akik nem sértődnek meg, ha „miszszionáriusnak” nevezik őket. Zsidók között szabad, mondják, sőt nemcsak szabad, hanem kötelesség is.

*

És jönnek. Ezért van zsúfolva a templom, ezért gyöngyöznek izzadságcseppek a homlokokon a kitűnő léghűtés ellenére, és ezért vész bele a kántor hangja az általános mormolásba.

Másnap reggel tízkor kezdődik az ima. Elégké későn, de a chábád imakönyv rövidített kiadású: sok imarész, főként vers – *pijutim* – nem szerepel benne. Ima előtt mindenki alámerül a *mikvában*, ima közben pedig minden szem a rebben csüng. A fő pont – majd azt mondtam: attrakció –, amikor az izgalom a tetőfokára hág, s amikor egy szem nem marad szárazon, a *sófárfúvás*. A rebbe maga fújja az első hangokat, de előzőleg hosszú ideig áll az emelvényen, feje a *tálit*ba burkolva s előtte a nagy csomag *pidjoncédula*. „*Jiddise peklách*” – mondja valaki: a zsidó szenvedés, mártíromság és kitartás „csomagjai”.

Vannak, akik még az ima elején jó stratégiai helyeket foglalnak el, ahonnan jól lehet látni a rebbét, amint a *sófárt* fújja. Vannak, akik hallani vélik, amit mások nem hallanak, s vannak, akik többet látnak, mint társaik. Ki-ki a maga fizikai, illetve szellemi látó- és hallókészsége szerint. A rebbe kezében ősrégi sófár, még a dinasztia alapítójától, a Tánjá szerzőjétől maradt a lubavicsi házra. Időről időre szívettépő sóhaj szűrődik ki a *tálit* alól. S azután – „*Min hámejár kárati Já*”: „Szorultságomban kiáltottam hozzád, ó, Uram!”

Most már egy szem sem marad szárazon, és a női karzat, hagyományaihoz híven, szívettépően zokog. Igaza volt a prófétának, mikor azt mondta: „Létezik-e, hogy sófárt fújjanak egy városban, és a nép ne rettenne meg?!” (*Ámosz* 3:6.)

Nem létezik.

Délután a „*táslich*” – egy tömegtüntetésszerű felvonulás, a rebbével az élen – után „*hitváádut*” van. Ez egy nehezen lefordítható szó, körülbelül annyit tesz, mint ünnepélyes gyülekezés – vagyis ami más chászidoknál a „*tis*”, az itt a „*hitváádut*”. Sok ezren szoronganak a nagy templomteremben, lépcsőzetesen elhelyezett lócákon állva, egymás hegyén-hátán, hosszú órákon keresztül, és hallgatják a rebbet, aki egy dobogón ül. Először mindenki áldást mond, papírpoharakba töltött vörösborra, majd a poharakat kézben tartva vadássza a rebbe tekintetét, hogy mondhassa neki – és ami a fő, hallhassa tőle –: „*L'chájim!*” Aki nem elég ügyes, vagy nincs jó helye, néha negyed óráig is vár, amíg sikerül a rebbe tekintetét elkapnia.

A *hitváádut* során a rebbe kabbalisztikus chászid fejtegetéseket halhat, majd énekelnek. A rebbe vezényli az alkalmi énekkart. Ismét „*L'chájim!*” – és így tovább, négy-öt-hat-hét órán keresztül. Soha senki nem fáradt, soha senki nem megy ki pihenni, senkinek nem zsibbad a lába – nem lehet tudni, honnan a fizikai erő mindehhez.

Késő éjjel sorba állunk: a *hitváádut* végeztével a rebbe „áldáspoharat” oszt. Mindenki kap egy pohár bort, amit ott a helyszínen megiszik. (Először elmondja a *Hávdálát*, az ünnepbúcsuztató imát, majd az e célra használt borból tölt a poharakba a híveknek. Ehhez mindig hozzáöntenek, és így a bor sosem fogy ki.) Akik közügyekkel foglalkoznak, kapnak rendszerint egy üveg vodkát is, azzal a kifejezett utasítással: rendezzenek munkahelyükön vagy közéleti tevékenységük színhelyén *hitváádutot*, chászid özszejövetelt, és igyanak „L'chájim!-ot” az említett vodkából.

*

A *Ros Hásáná* és *Jom Kipur* közötti néhány nap rendkívül gyorsan telik el. Van, aki a bűneit bánja, s van, aki igyekszik legalább új bűnöket nem elkövetni. *Erev Jom Kipur* reggelén, a „kápára” után ismét sorban állunk a rebbe ajtaja előtt. Most „*lekáchot*”, mézeskalácsot kérünk – és természetesen kapunk.

Ennek az érdekes szokásnak alapja az a hit, hogy talán úgy van rendelve: valami rosszban, kellemetlenben legyen részünk az év folyamán, talán rá leszünk utalva mások segítségére. Ezt azzal tudjuk le, hogy *erev Jom Kipur*kor *lekáchot* kérünk valakitől. Ezzel bizonyítjuk, hogy egyszer már rá voltunk szorulva valakire, már letudtuk azt a kellemetlenséget, amit odafent reánk róttak.

Tehát sorban állunk a rebbe ajtaja előtt, ő meg áll az ajtóban, előtte kis asztalon nagy tepsi mézeskalács, és osztja mindenkinek – hogy osztályrészünk legyen egy boldog és édes új év...

Szukkot: Biblia

A sátrak ünnepe

3Mózes 23. fejezet

33. És szólt az Örökkévaló Mózeshez, mondván: **34.** Szólj Izrael fiához, mondván: Tizenötödik napján a hetedik hónapnak sátrak ünnepe legyen hét napig az Örökkévalónak. **35.** Az első napon szent gyülekezés, semmi szolgai munkát ne végezzetek. **36.** Hét napig áldozatok tűzáldozatot az Örökkévalónak, a nyolcadik. napon szent gyülekezés legyen nálatok és áldozatok tűzáldozatot az Örökkévalónak; záró ünnep az, semmi szolgai munkát ne végezzetek. **37.** Ezek az Örökkévaló ünnepei, amelyeken hirdessetek szent gyülekezéseket, áldozván tűzáldozatot, vágóáldozatot és italáldozatot; minden napét a maga napján. **38.** Az Örökkévaló szombatjain kívül és adományaitokon kívül, meg minden fogadalmaitokon kívül és minden önkéntes adományaitokon kívül, melyeket adtok az Örökkévalónak. **39.** Bizony, tizenötödik napján a hetedik hónapnak, midőn betakarítjátok az országnak termését, ünnepeljétek az Örökkévaló ünnepét hét napig; az első napon nyugalom és a nyolcadik napon nyugalom. **40.** Vegyétek magatoknak az első napon díszes fa gyümölcsét, pálmaágakat, sűrű lombú fának ágát és patakmenti fűzfaágakat, és örvendezzetek az Örökkévaló, a ti Istenetek színe előtt hét napig. **41.** Ünnepeljétek azt ünnepül az Örökkévalónak hét napig az évben; örök törvény az nemzedékeiteken át, a hetedik hónapban ünnepeljétek azt. **42.** Sátrakban lakjatok hét napig, minden bennszülött Izraelben lakjék sátrakban. **43.** Hogy megtudják nemzedékeitek, hogy sátrakban lakattam Izrael fiait, midőn kivezettem őket Egyiptom országából; én vagyok az Örökkévaló, a ti Istenetek. **44.** És elmondta Mózes az Örökkévaló ünnepeit Izrael fiainak.

Szukkot ünnepének áldozatai

4Mózes 29. fejezet

12. És tizenötödik napján a hetedik hónapnak, szent gyülekezés legyen nálatok, semmi szolgai munkát ne végezzetek, üljetek ünnepet az Örökkévalónak hét napig. **13.** És mutassatok be égőáldozatot kellemes illatú tűzáldozat gyanánt az Örökkévalónak: tizenhárom fiatal tulkot, két kost, tizennégy egyéves juhot, épek legyenek. **14.** És ételáldozatuk gyanánt lánglisztet, elegyítve olajjal, három tizedet egy tulokhoz, a tizen-

három tulokhoz, két tizedet egy koshoz, a két koshoz; **15.** és egy tizedet egy juhhoz, a tizennégy juhhoz. **16.** Egy kecskebakot vétekáldozatnak az állandó égőáldozaton, ételáldozatán és italáldozatán kívül.

17. A második napon pedig tizenkét fiatal tulkot, két kost, tizennégy egyéves juhot, épeket; **18.** meg ételáldozatukat és italáldozataikat a tulkokhoz, a kosokhoz és a juhokhoz számukhoz képest, a rendelet szerint. **19.** És egy kecskebakot vétekáldozatnak, az állandó égőáldozaton és annak ételáldozatán, meg italáldozataikon kívül.

20. A harmadik napon pedig tizenegy tulkot, két kost, tizennégy egyéves juhot, épeket; **21.** meg ételáldozatukat és italáldozataikat a tulkokhoz, a kosokhoz és a juhokhoz, számukhoz képest, a rendelet szerint. **22.** És egy kecskebakot vétekáldozatnak, az állandó égőáldozaton, ételáldozatán és italáldozatán kívül.

23. A negyedik napon pedig tíz tulkot, két kost, tizennégy egyéves juhot, épeket; **24.** meg ételáldozatukat és italáldozataikat a tulkokhoz, a kosokhoz és juhokhoz, számukhoz képest, a rendelet szerint. **25.** És egy kecskebakot vétekáldozatnak, az állandó égőáldozaton, annak ételáldozatán és italáldozatán kívül.

26. Az ötödik napon pedig kilenc tulkot, két kost, tizennégy egyéves juhot, épeket; **27.** meg ételáldozatukat és italáldozataikat a tulkokhoz, a kosokhoz és a juhokhoz, számukhoz képest, a rendelet szerint. **28.** És egy bakot vétekáldozatnak, az állandó égőáldozaton, ételáldozatán és italáldozatán kívül.

29. A hatodik napon pedig nyolc tulkot, két kost; tizennégy egyéves juhot, épeket; **30.** meg ételáldozatukat és italáldozataikat a tulkokhoz, a kosokhoz és a juhokhoz, számukhoz képest, a rendelet szerint. **31.** És egy bakot vétekáldozatnak, az állandó égőáldozaton, annak ételáldozatán és italáldozatain kívül.

32. A hetedik napon pedig hét tulkot, két kost, tizennégy egyéves juhot, épeket; **33.** meg ételáldozatukat és italáldozataikat a tulkokhoz, a kosokhoz és a juhokhoz, számukhoz képest, a rendelet szerint. **34.** És egy bakot vétekáldozatnak az állandó égőáldozaton, annak ételáldozatán és italáldozatán kívül.

35. A nyolcadik napon pedig záró ünnep legyen nálatok, semmi szolgai munkát ne végezzetek. **36.** És mutassatok be égőáldozatul kellemes illatú tűzáldozatot az Örökkévalónak: egy tulkot, egy kost, hét egyéves juhot, épeket; **37.** meg ételáldozatukat és italáldozataikat a tulkokhoz, a kosokhoz és a juhokhoz, számukhoz képest, a rendelet szerint. **38.** És egy bakot vétekáldozatnak, az állandó égőáldozaton, annak ételáldozatán és italáldozatain kívül. **39.** Ezeket készítsétek el az Örökkévalónak

ünnepeiteken; fogadalmaitokon, önkéntes adományaitokon kívül, égőáldozataitok, ételáldozataitok, italáldozataitok és békeáldozataitok szerint.

Ezrá megtéríti a népet

Nechemjá 7–8. fejezet

73. És letelepedtek a papok és leviták, meg a kapuőrök s az énekesek és a népből valók, és a szentélyszolgák és egész Izraél városaikban. És elérkezett a hetedik hónap, Izraél fiai pedig városaikban voltak

1. akkor egybegyűlt az egész nép, mint egy ember, a víz kapuja előtt levő térre és mondták Ezrának, az írástudónak, hogy hozza el Mózes tanának könyvét, a melyet az Örökkévaló megparancsolt Izraélnek. **2.** És elhozta Ezra pap a tant a gyülekezet elé, melyben volt férfi és asszony, mindenki, ki értelmes volt, hogy ráhallgasson, a hetedik hónap első napján. **3.** És felolvasott belőle a víz kapuja előtt levő téren virradattól a nap feléig a férfiak és az asszonyok és az értelmesek előtt és az egész nép füle figyelt a tan könyvére. **4.** És ott állt Ezra, az írástudó, egy faemelvénnyel, melyet a dologra készítettek, s mellette állott Mattitja, Sémá, Anájá, Úrija, Chilkíja és Máaszéja a jobbján; baljáról pedig Pedája, Misáél, Malkíja, Chásúm, Chasbaddána, Zekharja, Mesulám. **5.** És fölnyitotta Ezra a könyvet az egész nép szeme láttára, mert az egész népen fölül volt; s a mint fölnyitotta, fölállott az egész nép. **6.** És áldotta Ezra az Örökkévalót, a nagy Istent; és felelt az egész nép: Ámen, Ámen, kezeik fölemelésével, és meghajoltak és leborultak az Örökkévaló előtt arccal a földre. **7.** Jészua pedig és Báni, Sérébja, Jámín, Akkúb, Sabbetáj, Hódija, Máaszéja, Kelíta, Azarja, Józábád, Chánán, Pelája a leviták értelmezték a népnek a tant, míg a nép álltában maradt. **8.** És fölolvastak a könyvből, Istennek tanából világosan és értelmet adva, és így értelmezték a felolvasottat.

9. És mondta Nechemja, az a tirsáta, meg Ezra pap, az írástudó, és a leviták, a kik a népnek értelmezték, az egész népnek: Ez a nap szent az Örökkévalónak, a ti Istenteknek, ne gyászoljatok és ne sírjatok - mert sírt az egész nép, midőn hallották a tannak szavait. **10.** És mondta nekik: Menjetek, egyetek kövér ételeket s igyatok édes italokat, s küldjete ajándékokat annak, akinek nincsen előkészítve; mert szent e nap az Urunknak és ne búsuljatok, az Örökkévalóban való öröm a ti erősségetek. **11.** És a leviták elhallgattatták az egész népet, mondván: Csendesedjete, mert e nap szent s ne búsuljatok. **12.** És elment az egész nép, hogy egyenek és igyanak és hogy küldjenek ajándékokat és hogy tartsanak nagy örömet, mert megértették a szavakat, melyeket tudattak velük.

13. A második napon pedig egybegyűltek az egész nép atyai házainak fejei, a papok s a leviták, Ezrához, az írástudóhoz, és pedig hogy

ügyeljenek a tannak szavaira. **14.** Találták ugyanis írva a tanban, hogy azt parancsolta az Örökkévaló Mózes által, hogy lakjanak Izraél fiai a sátrakban az ünnepen, a hetedik hónapban. **15.** És azt, hogy hallassák és hírt vigyenek szét mind a városaikban és Jeruzsálemben, mondván: menjetek ki a hegységbe és hozzatok olajfaleveleket és vadolajfaleveleket, és mirtusleveleket és pálmaleveleket meg sűrű lombú fának leveleit, hogy készítetek sátrakat, a mint írva van. **16.** És kiment a nép, és hozták és készíttettek maguknak sátrakat, kiki a háza tetején és udvaraikban és az Isten házában udvaraiban és a víz kapuja terén és Efraim kapuja terén. **17.** És készített az egész gyülekezet, azok, a kik visszatértek a fogságból, sátrakat, és laktak a sátrakban. Mert nem tettek így Izraél fiai, Jésúa, Nún fia napjaitól fogva egészen ama napig; és volt igen nagy öröm. **18.** És fölolvastak Isten tanának könyvéből napról-napra, az első naptól az utolsó napig és tartottak ünnepet hét napon át, a nyolcadik napon pedig ünneplő gyülekezést a törvény szerint.

Szukkot: Misna

Szukká traktátusa

מסכת סוכה

פרק ראשון

א סִכָּה שֶׁהִיא גְבוּהָה לְמַעַלָּה מֵעֲשָׂרִים אַמָּה, פְּסוּלָה. רַבִּי יְהוּדָה מְכַשִּׁיר. וְשֹׂאֵינָה גְבוּהָה עֲשָׂרָה טַפְחִים, וְשֹׂאֵין לָהּ שְׁלֹשׁ דָּפְנוֹת, וְשִׁחְמָתָה מְרַבָּה מִצִּלָּתָהּ, פְּסוּלָה. סִכָּה יִשְׁנָה, בֵּית שְׂמַאי פּוֹסְלִין, וּבֵית הַלֵּל מְכַשִּׁירִין. וְאִיזוֹ הִיא סִכָּה יִשְׁנָה, כָּל שֶׁעֲשָׂאָה לָדָם לְחֹג שְׁלֹשִׁים יוֹם. אֲבָל אִם עֲשָׂאָה לְשֵׁם חֹג, אֶפְלוּ מִתְחִלַת הַשָּׁנָה, כְּשֶׁרָה.

ב הַעוֹשֶׂה סִכָּתוֹ תַּחַת הָאֵילָן, כָּאֵלוּ עֲשָׂאָה בְּתוֹךְ הַבַּיִת. סִכָּה עַל גִּבִּי סִכָּה, הַעֲלִינָה כְּשֶׁרָה, וְהַתְחַתְּנוּנָה פְּסוּלָה. רַבִּי יְהוּדָה אוֹמֵר, אִם אֵין דִּיּוּרִין בְּעֲלִינָהּ, הַתְחַתְּנוּנָה כְּשֶׁרָה.

ג פָּרַס עָלֶיהָ סֵדִין מִפְּנֵי הַחֲמָה, אוֹ תַּחְתִּיהָ מִפְּנֵי הַנָּשָׁר, אוֹ שִׁפְרָס עַל גִּבִּי הַקִּינּוֹף, פְּסוּלָה. אֲבָל פּוֹרָס הוּא עַל גִּבִּי נִקְלִיטֵי הַמָּטָה.

ד הִדְלָה עָלֶיהָ אֶת הַגִּפֶּן וְאֶת הַדִּלְעַת וְאֶת הַקֶּסוֹם וְסִכָּף עַל גִּבָּהּ, פְּסוּלָה. וְאִם הָיָה סְכוּף הַרְבֵּה מֶהֶן, אוֹ שֶׁקָּצָצוּ, כְּשֶׁרָה. זֶה הַפֶּלֶל, כָּל שֶׁהוּא מְקַבֵּל טֶמְאָה וְאֵין גְּדוּלוֹ מִן הָאָרֶץ, אֵין מְסַכֵּכִין בּוֹ. וְכָל דָּבָר שֶׁאֵינוֹ מְקַבֵּל טֶמְאָה וְגְדוּלוֹ מִן הָאָרֶץ, מְסַכֵּכִין בּוֹ.

ה חֲבִילֵי קֶשׁ וְחֲבִילֵי עֲצִים וְחֲבִילֵי זֶרֶדִין, אֵין מְסַכֵּכִין בָּהֶן. וְכֵלֶן שֶׁהִתִּירָן, כְּשֶׁרוֹת. וְכֵלֶן כְּשֶׁרוֹת לְדָפְנוֹת.

ו מְסַכֵּכִין בְּנִסְרִים, דְּבָרֵי רַבִּי יְהוּדָה. וְרַבִּי מֵאִיר אוֹסֵר. נָתַן עָלֶיהָ נִסָּר שֶׁהוּא רָחֵב אַרְבָּעָה טַפְחִים, כְּשֶׁרָה, וּבִלְבָד שְׁלֹא יִישָׁן תַּחְתּיוֹ.

ז תִּקְרָה שֹׂאֵין עָלֶיהָ מַעֲזִיבָה, רַבִּי יְהוּדָה אוֹמֵר, בֵּית שְׂמַאי אוֹמְרִים, מְפַקֵּק וְנוֹטֵל אַחַת מִבֵּינֵיהֶם, וּבֵית הַלֵּל אוֹמְרִים, מְפַקֵּק אוֹ נוֹטֵל אַחַת מִבֵּינֵיהֶם. רַבִּי מֵאִיר אוֹמֵר, נוֹטֵל אַחַת מִבֵּינֵיהֶם, וְאֵינוֹ מְפַקֵּק.

ח הַמְקָרָה סִכָּתוֹ בְּשִׁפּוּדִין אוֹ בְּאַרוֹכוֹת הַמָּטָה, אִם יֵשׁ רוּחַ בִּינִינָהּ כְּמוֹתָן, כְּשֶׁרָה. הַחוּטֵט בְּגָדִישׁ לַעֲשׂוֹת בּוֹ סִכָּה, אֵינָה סִכָּה.

ט הַמְשַׁלְּשֵׁל דָּפְנוֹת מִלְמַעַלָּה לַמָּטָה, אִם גְּבוּהָה מִן הָאָרֶץ שְׁלֹשָׁה טַפְחִים, פְּסוּלָה. מִלְמַטָּה לְמַעַלָּה, אִם גְּבוּהָה מִן הָאָרֶץ עֲשָׂרָה טַפְחִים, כְּשֶׁרָה. רַבִּי יוֹסִי אוֹמֵר, כָּשֵׁם שֶׁמִּלְמַטָּה לְמַעַלָּה עֲשָׂרָה טַפְחִים, כָּךְ מִלְמַעַלָּה לַמָּטָה עֲשָׂרָה טַפְחִים. הִרְחִיק אֶת הַסְכוּף מִן הַדָּפְנוֹת שְׁלֹשָׁה טַפְחִים, פְּסוּלָה.

י בית שנפחת וסכך על גביו, אם יש מן הפתל לסכוך ארבע אמות, פסולה. וכן חצר שהיא מקפת אכסדרה. סכה גדולה, שהקיפוה בדבר שאין מסככים בו, אם יש תחתיו ארבע אמות, פסולה.

יא העושה סכתו כמין צריף, או שסמכה לפתל, רבי אליעזר פוסל, מפני שאין לה גג, וחכמים מכשירין. מחצלת קנים גדולה, עשאה לשכיבה, מקבלת טמאה ואין מסככין בה. לסכוך, מסככין בה ואינה מקבלת טמאה. רבי אליעזר אומר, אחת קטנה ואחת גדולה, עשאה לשכיבה, מקבלת טמאה ואין מסככין בה. לסכוך, מסככין בה ואינה מקבלת טמאה.

פרק שני

א הישן תחת המטה בסכה, לא יצה ידי חובתו. אמר רבי יהודה, נוהגין היינו, שהיינו ישנים תחת המטה בפני הזקנים, ולא אמרו לנו דבר. אמר רבי שמעון, מעשה בטבי עבדו של רבן גמליאל שהיה ישן תחת המטה, ואמר להן רבן גמליאל לזקנים, ראייתם טבי עבדי, שהוא תלמיד חכם ויודע שעבדים פטורים מן הסכה, לפיכך ישן הוא תחת המטה. ולפי דרכנו למדנו, שהישן תחת המטה, לא יצה ידי חובתו.

ב הסומך סכתו בכרעי המטה, כשרה. רבי יהודה אומר, אם אינה יכולה לעמוד בפני עצמה, פסולה. סכה המדבללת, ושצלתה מרבה מחמתה, כשרה. המעבה כמין בית, אף על פי שאין הכוכבים נראים מתוכה, כשרה.

ג העושה סכתו בראש העגלה או בראש הספינה, כשרה, ועולין לה ביום טוב. בראש האילן או על גבי גמל, כשרה, ואין עולין לה ביום טוב. שתיים באילן ואחת בידי אדם, או שתיים בידי אדם ואחת באילן, כשרה, ואין עולין לה ביום טוב. שלש בידי אדם ואחת באילן, כשרה, ועולין לה ביום טוב. זה הפלל, כל שנשל האילן ויכולה לעמוד בפני עצמה, כשרה, ועולין לה ביום טוב.

ד העושה סכתו בין האילנות, והאילנות דפנות לה, כשרה. שלוחי מצוה פטורין מן הסכה. חולין ומשמשיהן פטורין מן הסכה. אוכלין ושותין צראי חוץ לסכה.

ה מעשה והביאו לו לרבן יוחנן בן זכאי לטעום את התבשיל, ולרבן גמליאל שתי כותבות ודלי של מים, ואמרו, העלום לסכה. וכשנתנו לו לרבי צדוק אכל פחות מכפיצה, נטלו במפה ואכלו חוץ לסכה ולא ברך אחריה.

ו רבי אליעזר אומר, ארבע עשרה סעודות חייב אדם לאכול בסכה, אחת ביום ואחת בלילה. וחכמים אומרים, אין לדבר קצבה, חוץ מלילי יום טוב ראשון של חג בלבד. ועוד אמר רבי אליעזר, מי שלא אכל לילי יום טוב הראשון, ישלים בלילי יום טוב האחרון. וחכמים אומרים, אין לדבר תשלומין, על זה נאמר (קהלת א) מעות לא יוכל לתקן, וחסרון לא יוכל להמנות.

ז מי שהיה ראשו ורבו בסכה, ושלחנו בתוך הבית, בית שמאי פוסלין, ובית הלל מכשירין. אמרו להן בית הלל לבית שמאי, (לא כף היתה) מעשה, שהלכו זקני בית שמאי וזקני בית הלל לבקר את (רבי) יוחנן בן החורני, ומצאוהו שהיה יושב ראשו ורבו בסכה, ושלחנו בתוך הבית, (ולא אמרו לו דבר). אמרו להן בית שמאי, משם ראיה, אף הם אמרו לו, אם כן היית נוהג, לא קימת מצות סכה מימך.

ח נשים ועבדים וקטנים, פטורים מן הסכה. קטן שאינו צריך לאמו, חייב בסכה. מעשה וילדה כלתו של שמאי הזקן ופחת את המעזיבה וסכף על גבי המטה בשביל הקטן.

ט כל שכעת הימים אדם עושה סכתו קבע וביתו עראי. ירדו גשמים, מאימתי מתר לפנות, משתסרח המקפה. משלו משל, למה הדבר דומה, לעבד שבא למזוג כוס לרבו, ונשפך לו קיתון על פניו.

פרק שלישי

א לולב הגזול והיבש, פסול. של אשרה ושל עיר הנדחת, פסול. נקטם ראשו, נפרצו עליו, פסול. נפרדו עליו, פשוט. רבי יהודה אומר, יאגדנו מלמעלה. צני הר הברזל, פשוט. לולב שיש בו שלשה טפחים כדי לנענע בו, פשוט.

ב הדס הגזול והיבש, פסול. של אשרה ושל עיר הנדחת, פסול. נקטם ראשו, נפרצו עליו או שהיו ענביו מרבות מעליו, פסול. ואם מעטן, פשוט. ואין ממעטין ביום טוב.

ג ערבה גזולה. ויבשה, פסולה. של אשרה ושל עיר הנדחת, פסולה. נקטם ראשה, נפרצו עליה, והצפצפה, פסולה. כמושה, ונששרו מקצת עליה, ושל בעל, פשוט.

ד רבי ישמעאל אומר, שלשה הדסים ושתי ערבות לולב אחד ואתרוג אחד, אפלו שנים קטומים ואחד אינו קטום. רבי טרפון אומר, אפלו שלשתן קטומים. רבי עקיבא אומר, כשם שלולב אחד ואתרוג אחד, כך הדס אחד וערבה אחת.

ה אתרוג הגזול והיבש, פסול. של אשרה ושל עיר הנדחת, פסול. של ערלה, פסול. של תרומה טמאה, פסול. של תרומה טהורה, לא יטול. ואם נטל, פשוט. של דמאי, בית שמאי פוסלין, ובית הלל מכשירין. של מעשר שני בירושלים, לא יטול. ואם נטל, פשוט.

ו עלתה חזזית על רבו, נטלה פטמתו, נקלף, נסדק, נקב וחסר כל שהוא, פסול. עלתה חזזית על מעוטו, נטל עקצו, נקב ולא חסר כל שהוא, פשוט. אתרוג הכוש, פסול. והירוק ככרתי, רבי מאיר מכשיר, ורבי יהודה פוסל.

ז שעור אתרוג הקטן, רבי מאיר אומר, כפאגוז. רבי יהודה אומר, כפיצה. ובגדול, כדי שיאחז שנים בידו אחת, דברי רבי יהודה. רבי יוסי אומר, אפלו (אחד) בשתי ידיו.

ח אין אוגדין את הלולב אלא במינו, דברי רבי יהודה. רבי מאיר אומר, אפלו במשיחה. אמר רבי מאיר, מעשה באנשי ירושלים, שהיו אוגדין את לולביהן בגימוניות של זהב. אמרו לו, במינו היו אוגדין אותו מלמטה.

ט והיכן היו מנענעין, בהודו לה' תחלה וסוף, ובאנא ה' הושיעה נא, דברי בית הלל. ובית שמאי אומרים, אף באנא ה' הצליחה נא. אמר רבי עקיבא, צופה הייתי ברבן גמליאל וברבי יהושע, שכל העם היו מנענעים את לולביהן, והן לא נענעו אלא באנא ה' הושיעה נא. מי שבא בדרך ולא היה בידו לולב לטול, לכשיכנס לביתו יטול על שלחנו. לא נטל שחרית, יטול בין הערבים, שכל היום פשוט ללולב.

י מי, שְׁהִיָּה עֶבֶד אוֹ אִשָּׁה אוֹ קָטָן מִקְרִין אוֹתוֹ, עוֹנָה אַחֲרֵיהֶן מִה שֶׁהֵן אוֹמְרִין, וְתִהְיֶה לוֹ מְאָרָה. אִם הָיָה גָדוֹל מִקְרָא אוֹתוֹ, עוֹנָה אַחֲרָיו הַלְלוּיָהּ.

יֵא מְקוֹם שְׁנֵהֲגוּ לְכַפּוֹל, יְכַפּוֹל. לְפָשׁוּט, יְפָשׁוּט. לְבִרְךְ (אַחֲרָיו), יְבִרְךְ (אַחֲרָיו). הַכֹּל כְּמִנְהַג הַמְּדִינָה. הַלּוֹקֵחַ לְוֵלֵב מִחֲבֵרוֹ בְּשִׁבְעִית, נוֹתֵן לוֹ אֶתְרוּג בְּמִתְנָה, לְפִי שְׂאִין רִשְׁאֵי לְלִקְחוֹ בְּשִׁבְעִית.

יב בְּרֵאשׁוֹנָה הָיָה לְוֵלֵב נָטַל בְּמִקְדָּשׁ שְׁבָעָה, וּבַמְּדִינָה יוֹם אֶחָד. מְשַׁחֲרֵב בֵּית הַמִּקְדָּשׁ, הַתְּקִין רַבֵּן יוֹחָנָן בֶּן זַכָּאי שְׂיֵהָא לְוֵלֵב נָטַל בְּמְדִינָה שְׁבָעָה, זָכָר לַמִּקְדָּשׁ. וְשִׂיֵּהָא יוֹם הֵנָּה כּוֹלֵוֹ אָסוּר.

יג יוֹם טוֹב הָרֵאשׁוֹן שֶׁל חֵג שְׁחַל לַהֲיוֹת בְּשַׁבָּת, כָּל הָעָם מוֹלִיכִין אֶת לְוִלְבֵיהֶן לְבֵית הַכְּנֶסֶת. לְמַחֲרַת מְשַׁכֵּמִין וּבָאִין, כָּל אֶחָד וְאֶחָד מְכִיר אֶת שְׁלוֹ, וְנוֹטְלוֹ. מִפְּנֵי שְׂאֲמָרוֹ חֲכָמִים, אֵין אָדָם יוֹצֵא יָדֵי חוֹבָתוֹ בְּיוֹם טוֹב הָרֵאשׁוֹן שֶׁל חֵג בְּלוֹלְבוֹ שֶׁל חֲבֵרוֹ. וְשָׂאָר יְמוֹת הַחֵג, אָדָם יוֹצֵא יָדֵי חוֹבָתוֹ בְּלוֹלְבוֹ שֶׁל חֲבֵרוֹ.

יד רַבִּי יוֹסִי אוֹמֵר, יוֹם טוֹב הָרֵאשׁוֹן שֶׁל חֵג שְׁחַל לַהֲיוֹת בְּשַׁבָּת, וְשָׁכַח וְהוֹצִיאָה אֶת הַלְלוֹב לְרִשׁוֹת הָרַבִּים, פְּטוּר, מִפְּנֵי שֶׁהוֹצִיאָהוּ בְּרִשׁוֹת.

טו מְקַבֵּלֶת אִשָּׁה מִיד בְּנָה וּמִיד בְּעֵלָהּ וּמִחֲזִירָתוֹ לַמֵּים בְּשַׁבָּת. רַבִּי יְהוּדָה אוֹמֵר, בְּשַׁבָּת מִחֲזִירִין, בְּיוֹם טוֹב מוֹסִיפִין, וּבְמוֹעֵד מַחֲלִיפִין. קָטָן הַיּוֹדֵעַ לִנְעֻנֵעַ, חֵיב בְּלוֹלְב.

פרק רביעי

א לְוֵלֵב וְעֶרְכָּה, שְׁשָׁה וְשִׁבְעָה. הַהֲלֵל וְהַשְׁמָחָה, שְׁמוֹנֶה. סֵפָה וְנִסּוּף הַמֵּים, שְׁבָעָה. וְהַחֲלִיל, חֲמִשָּׁה וְשִׁשָּׁה.

ב לְוֵלֵב שְׁבָעָה כִּיצַד, יוֹם טוֹב הָרֵאשׁוֹן שֶׁל חֵג שְׁחַל לַהֲיוֹת בְּשַׁבָּת לְוֵלֵב שְׁבָעָה, וְשָׂאָר כָּל הַיָּמִים שְׁשָׁה.

ג עֶרְכָּה שְׁבָעָה כִּיצַד, יוֹם שְׁבִיעִי שֶׁל עֶרְכָּה שְׁחַל לַהֲיוֹת בְּשַׁבָּת, עֶרְכָּה שְׁבָעָה, וְשָׂאָר כָּל הַיָּמִים שְׁשָׁה.

ד מִצּוֹת לְוֵלֵב כִּיצַד, (יוֹם טוֹב הָרֵאשׁוֹן שֶׁל חֵג שְׁחַל לַהֲיוֹת בְּשַׁבָּת), מוֹלִיכִין אֶת לְוִלְבֵיהֶן לְהַר הַבַּיִת, וְהַחֲזִינִין מְקַבְּלִין מִהֶן וְסוֹדְרִין אוֹתָן עַל גִּב הָאֶצְטָבָא, וְהַזְקָנִים מְנִיחִין אֶת שְׁלֵהֶן בְּלִשְׁכָּה. וּמְלַמְּדִים אוֹתָם לֹאמֹר, כָּל מִי שֶׁמְּגִיעַ לְוֵלְבִי בִּידוֹ, הָרִי הוּא לוֹ בְּמִתְנָה. לְמַחֲרַת מְשַׁכֵּמִין וּבָאִין, וְהַחֲזִינִין זוֹרְקִין אוֹתָם לְפָנֵיהֶם. וְהֵן מְחַטְּפִין וּמַכִּין אִישׁ אֶת חֲבֵרוֹ. וּכְשֶׁרָאוּ בֵּית דִּין שֶׁבָּאוּ לִידֵי סַכָּנָה, הַתְּקִינוּ שְׂיֵהָא כָּל אֶחָד וְאֶחָד נוֹטֵל בְּבֵיתוֹ.

ה מִצּוֹת עֶרְכָּה כִּיצַד, מְקוֹם הָיָה לְמִטָּה מִירוּשָׁלַיִם, וְנִקְרָא מוֹצָא. יוֹרְדִין לְשֵׁם וּמְלַקְטִין מִשָּׁם מְרִבּוֹת שֶׁל עֶרְכָּה, וּבָאִין וְזוֹקְפִין אוֹתָן בְּצִדֵי הַמִּזְבֵּחַ, וְרֹאשֵׁיהֶן כְּפוּפִין עַל גְּבֵי הַמִּזְבֵּחַ. תְּקַעוּ וְהִרְיעוּ וְתַקְעוּ. בְּכָל יוֹם מְקִיפִין אֶת הַמִּזְבֵּחַ פַּעַם אַחַת, וְאוֹמְרִים, אָנָּה ה' הוֹשִׁיעָה נָא, אָנָּה ה' הַצְּלִיחָה נָא. רַבִּי יְהוּדָה אוֹמֵר, אָנִי וְהוּא הוֹשִׁיעָה נָא. וְאוֹתוֹ הַיּוֹם מְקִיפִין אֶת הַמִּזְבֵּחַ שְׁבַע פְּעָמִים. בְּשַׁעַת פְּטִירָתָן, מִהֵן אוֹמְרִים, יְפִי לָךְ מִזְבֵּחַ, יְפִי לָךְ מִזְבֵּחַ. רַבִּי אֱלִיעֶזֶר אוֹמֵר, לִיָּה וְלָךְ, מִזְבֵּחַ. לִיָּה וְלָךְ, מִזְבֵּחַ.

ו כְּמַעֲשֵׂהוּ בַּחֲל כֶּף מַעֲשֵׂהוּ בְּשַׁבָּת, אֵלֶּא שֶׁהָיוּ מְלַקְטִין אוֹתָן מִעֶרֶב שַׁבָּת וּמְנִיחִים אוֹתָן בְּגִיגִיּוֹת שֶׁל זָהָב, כְּדִי שֶׁלֹּא יִכְמוּשׁוּ. רַבִּי יוֹחָנָן בֶּן בְּרוּקָה אוֹמֵר, חֲרִיּוֹת

שֶׁל דָּקֵל הָיוּ מְבִיאִין וְחוֹבְטִין אוֹתָן בְּקֶרֶקַע בְּצִדֵי הַמִּזְבֵּחַ, וְאוֹתוֹ הַיּוֹם נִקְרָא יוֹם חֲבוּט חֲרִיּוֹת.

ז מִיד הַתִּינוּקוֹת שׁוֹמְטִין אֶת לוּלְבִיָּהֶן וְאוֹכְלִין אֶתְרוּגְיָהֶן.

ח הֵחֵל לְהַשְׁמִיחָה שְׁמוֹנָה כִּיצַד, מִלְּמַד שְׁחִיב אָדָם בְּהֵלֵל וּבְשִׁמְחָה וּבְכָבוֹד יוֹם טוֹב הָאֲחֵרוֹן שֶׁל חַג, כְּשֶׁאֵר כָּל יְמוֹת הַחַג. סָפָה שְׂבָעָה כִּיצַד, גָּמַר מִלֶּאֱכוֹל, לֹא יִתִּיר סָפָתוֹ, אֲבָל מוֹרִיד אֶת הַכֵּלִים מִן הַמִּנְחָה וּלְמַעַלָּה, מִפְּנֵי כָבוֹד יוֹם טוֹב הָאֲחֵרוֹן שֶׁל חַג.

ט נִסּוּף הַמֵּים כִּיצַד, צְלוּחִית שֶׁל זֶהָב מִחֻזָּקת שְׁלֹשֶׁת לָגִים הָיָה מְמַלֵּא מִן הַשְּׁלוּחַ. הִגִּיעוּ לְשַׁעַר הַמֵּים, תָּקְעוּ וְהִרְיעוּ וְתָקְעוּ. עָלָה בַּכֶּבֶשׂ וּפָנָה לְשִׁמְאָלוֹ, שְׁנֵי סָפָלִים שֶׁל כֶּסֶף הָיוּ שָׁם. רַבִּי יְהוּדָה אוֹמֵר, שֶׁל סִיד הָיוּ, אֲלֹא שֶׁהָיוּ מְשַׁחֲרִין פְּנִיָּהֶם מִפְּנֵי הַיָּין. וּמִגִּבְיֵין כָּמִין שְׁנֵי חֲטָמִין דִּקְיִין, אֶחָד מְעַבֶּה וְאֶחָד דִּקְיִין, כְּדִי שֶׁיִּהְיוּ שְׁנֵי הָסָפָלִים בְּבֵת אֶחָת. מְעַרְבֵי שֶׁל מֵים, מְזַרְחֵי שֶׁל יָיִן. עָרָה שֶׁל מֵים לְתוֹךְ שֶׁל יָיִן, וְשֶׁל יָיִן לְתוֹךְ שֶׁל מֵים, יָצָא. רַבִּי יְהוּדָה אוֹמֵר, בִּלְגָּה הָיָה מְנַסֵּף כָּל שְׁמוֹנָה. וְלִמְנַסֵּף אוֹמְרִים לוֹ, הִגְבֵּה יָדְךָ, שֶׁפָּעַם אֶחָת נִסֵּף אֶחָד עַל גְּבִי רִגְלָיו, וְרָגְמוּהוּ כָּל הָעָם בְּאֶתְרוּגְיָהֶן.

י כְּמַעֲשֵׂהוּ בַחֹל כֶּף מְעַשֵּׂהוּ בַשֶּׁבֶת, אֲלֹא שֶׁהָיָה מְמַלֵּא מְעַרְב שֶׁבֶת חֲבִית שֶׁל זֶהָב שְׂאִינָה מְקַדָּשֶׁת מִן הַשְּׁלוּחַ, וּמִנִּיחָה בַלְשָׁכָה. נִשְׁפָּכָה אוֹ נִתְגַּלְתָּה, הָיָה מְמַלֵּא מִן הַכִּיּוֹר, שֶׁהָיִין וְהַמֵּים הַמְּגֻלִּין, פְּסוּלִים לְגַבִּי הַמִּזְבֵּחַ.

פרק חמישי

א הֶחֱלִיל חֲמִשָּׁה וְשִׁשָּׁה. זָהוּ הֶחֱלִיל שֶׁל בֵּית הַשּׁוֹאֵבָה, שְׂאִינָה דוֹחָה לֹא אֶת הַשֶּׁבֶת וְלֹא אֶת יוֹם טוֹב. אָמְרוּ, כָּל מִי שֶׁלֹּא רָאָה שְׂמִיחַת בֵּית הַשּׁוֹאֵבָה, לֹא רָאָה שְׂמִיחָה מִיָּמָיו.

ב בְּמוֹצָאֵי יוֹם טוֹב הָרִאשׁוֹן שֶׁל חַג, יָרְדוּ לְעֶזְרַת נָשִׁים, וּמִתְקַנְיִן שָׁם תְּקוּן גְּדוֹל. וּמִנּוּרוֹת שֶׁל זֶהָב הָיוּ שָׁם, וְאַרְבָּעָה סָפָלִים שֶׁל זֶהָב בְּרֹאשֵׁיהֶן וְאַרְבָּעָה סְלֻמוֹת לְכָל אֶחָד וְאֶחָד, וְאַרְבָּעָה יָלָדִים מִפְּרָחֵי כְהֵנָה וּבִידֵיהֶם כַּדִּים שֶׁל שֶׁמֶן שֶׁל מֶאֱהָ וְעֶשְׂרִים לָג, שֶׁהֵן מְטִילִין לְכָל סָפָל וְסָפָל.

ג מִבְּלֹאֵי מְכַנְסֵי כְהֵנִים וּמִהַמִּינֵיהֶן מֶהֶן הָיוּ מְפָקִיעִין, וּבָהֶן הָיוּ מְדֹלִיקִין, וְלֹא הִיתָה חֹצֵר בִּירוּשָׁלַיִם שְׂאִינָה מֵאִירָה מֵאוֹר בֵּית הַשּׁוֹאֵבָה.

ד חֲסִידִים וְאַנְשֵׁי מְעַשֵּׂה הָיוּ מְרַקְדִּים לְפָנֵיהֶם בְּאֲבוּקוֹת שֶׁל אוֹר שְׁבִידֵיהֶן, וְאוֹמְרִים לְפָנֵיהֶן דְּבָרֵי שִׁירוֹת וְתִשְׁבָּחוֹת. וְהַלּוֹים בְּכִנּוּרוֹת וּבִנְבָלִים וּבְמַצְלֵתִים וּבְחֻצְרוֹת וּבְכָלִי שִׁיר בְּלֹא מִסְפָּר, עַל חֲמֵשׁ עֶשְׂרֵה מַעְלוֹת הַיּוֹרְדוֹת מִעֶזְרַת יִשְׂרָאֵל לְעֶזְרַת נָשִׁים, כְּנֶגֶד חֲמִשָּׁה עֶשְׂרֵה מַעְלוֹת שְׁבִתָּהֶם, שֶׁעָלִיָּהֶן לְוִיִּם עוֹמְדִין בְּכָלִי שִׁיר וְאוֹמְרִים שִׁירָה. וְעָמְדוּ שְׁנֵי כְהֵנִים בְּשַׁעַר הָעֲלִיּוֹן שִׁיּוֹרְד מִעֶזְרַת יִשְׂרָאֵל לְעֶזְרַת נָשִׁים, וְשְׁתֵּי חֻצְרוֹת בִּידֵיהֶן. קָרָא הַגָּבֵר, תָּקְעוּ וְהִרְיעוּ וְתָקְעוּ. הִגִּיעוּ לְמַעְלָה עֲשִׁירִית, תָּקְעוּ וְהִרְיעוּ וְתָקְעוּ. הִגִּיעוּ לְעֶזְרָה, תָּקְעוּ וְהִרְיעוּ וְתָקְעוּ. הָיוּ תוֹקְעִין וְהוֹלְכִין, עַד שֶׁמִּגִּיעִין לְשַׁעַר הַיּוֹצֵא מִזֶּרֶחַ. הִגִּיעוּ לְשַׁעַר הַיּוֹצֵא מִמִּזְרָח, הִפְכוּ פָנֵיהֶן לְמַעְרָב, וְאָמְרוּ, אֲבוּתֵינוּ שֶׁהָיוּ בְּמָקוֹם הַזֶּה אֲחֻרֵּיהֶם אֵל הֵיכַל ה' וּפָנֵיהֶם קִדְמָה, וְהֵמָּה מְשַׁתְּחוּרִים קִדְמָה לְשִׁמְשׁ, וְאָנוּ לִיָּה עֵינֵינוּ. רַבִּי יְהוּדָה אוֹמֵר, הָיוּ שׁוֹנִין וְאוֹמְרִין, אָנוּ לִיָּה, וְלִיָּה עֵינֵינוּ.

ה אין פּוֹחֲתִין מַעֲשָׂרִים וְאַחַת תְּקִיעוֹת בַּמִּקְדָּשׁ, וְאֵין מוֹסִיפִין עַל אַרְבָּעִים וּשְׁמוֹנֶה. בְּכָל יוֹם הָיוּ שָׁם עֲשָׂרִים וְאַחַת תְּקִיעוֹת (בַּמִּקְדָּשׁ), שֶׁלֹּשׁ לַפְּתִיחַת שְׁעָרִים, וְתִשְׁעַ לַתְּמִיד שֶׁל שַׁחַר, וְתִשְׁעַ לַתְּמִיד שֶׁל בֵּין הָעֶרְבִים. וּבַמּוֹסֵפִין הָיוּ מוֹסִיפִין עוֹד תִּשְׁעַ. וּבַעֲרֵב שַׁבָּת הָיוּ מוֹסִיפִין עוֹד שֵׁשׁ, שֶׁלֹּשׁ לְהַבְטִיל הָעֵם מִמְּלָאכָה, וְשֶׁלֹּשׁ לְהַבְדִּיל בֵּין קֹדֶשׁ לַחֹל. עֲרֵב שַׁבָּת שֶׁבַתוֹךְ הַחֹג הָיוּ שָׁם אַרְבָּעִים וּשְׁמוֹנֶה, שֶׁלֹּשׁ לַפְּתִיחַת שְׁעָרִים, שֶׁלֹּשׁ לְשַׁעַר הָעֲלִיּוֹן, וְשֶׁלֹּשׁ לְשַׁעַר הַתְּחִתּוֹן, וְשֶׁלֹּשׁ לְמַלּוֹי הַפִּימִים, וְשֶׁלֹּשׁ עַל גְּבֵי מִזְבֵּחַ, תִּשְׁעַ לַתְּמִיד שֶׁל שַׁחַר, וְתִשְׁעַ לַתְּמִיד שֶׁל בֵּין הָעֶרְבִים, וְתִשְׁעַ לְמוֹסֵפִין, שֶׁלֹּשׁ לְהַבְטִיל אֶת הָעֵם מִן הַמְּלָאכָה, וְשֶׁלֹּשׁ לְהַבְדִּיל בֵּין קֹדֶשׁ לַחֹל.

ו יוֹם טוֹב הָרֵאשׁוֹן שֶׁל חֹג הָיוּ שָׁם שְׁלֹשָׁה עֲשָׂר פָּרִים וְאֵילִים שְׁנַיִם וְשַׁעִיר אֶחָד. נִשְׁתַּיְרוּ שָׁם אַרְבָּעָה עֲשָׂר כֹּבָשִׁים לְשְׁמוֹנֶה מִשְׁמְרוֹת. בַּיּוֹם הָרֵאשׁוֹן, שִׁשָּׁה מְקַרְיבִין שְׁנַיִם שְׁנַיִם, וְהַשְּׂאֵר אֶחָד אֶחָד. בַּשֵּׁנִי, חֲמִשָּׁה מְקַרְיבִין שְׁנַיִם שְׁנַיִם, וְהַשְּׂאֵר אֶחָד אֶחָד. בַּשְּׁלִישִׁי, אַרְבָּעָה מְקַרְיבִין שְׁנַיִם שְׁנַיִם, וְהַשְּׂאֵר אֶחָד אֶחָד. בַּרְבִּיעִי, שְׁלֹשָׁה מְקַרְיבִין שְׁנַיִם שְׁנַיִם, וְהַשְּׂאֵר אֶחָד אֶחָד. בַּחֲמִישִׁי, שְׁנַיִם מְקַרְיבִין שְׁנַיִם שְׁנַיִם, וְהַשְּׂאֵר אֶחָד אֶחָד. בַּשִּׁשִּׁי, אֶחָד מְקַרְיב שְׁנַיִם, וְהַשְּׂאֵר אֶחָד אֶחָד. בַּשְּׁבִיעִי, כֹּלֶן שְׁוִין. בַּשְּׁמִינִי, חֲזֵרוֹ לַפִּיס כְּבָרְגָלִים. אָמְרוּ, מִי שֶׁהִקְרִיב פָּרִים הַיּוֹם, לֹא יִקְרִיב לְמָחָר, אֲלֹא חוֹזְרִין חֲלִילָה.

ז בַּשְּׁלֹשָׁה פָּרָקִים בַּשָּׁנָה הָיוּ כָּל הַמִּשְׁמְרוֹת שְׁוֹת בְּאֻמּוֹרֵי הָרְגָלִים, וּבַחֲלוּק לָחֵם הַפָּנִים. בַּעֲצֶרֶת אוֹמְרִים לוֹ, הִילָךְ מִצָּה הִילָךְ חֶמֶץ. מִשְׁמֵר שְׁזֵמְנוֹ קְבוּעַ, הוּא מְקַרֵּב תְּמִידִין, נִדְרִים וְנִדְבּוֹת וְשַׁאֲר קִרְבָּנוֹת צָבוּר, וּמְקַרֵּב אֶת הַכֹּל. יוֹם טוֹב הַסְּמוּךְ לַשַּׁבָּת, בֵּין מַלְפָּנִיה בֵּין מַלְאֲחֶרֶה, הָיוּ כָּל הַמִּשְׁמְרוֹת שְׁוֹת בַּחֲלוּק לָחֵם הַפָּנִים.

ח חַל (לְהִיּוֹת) יוֹם אֶחָד לְהַפְסִיק בִּינְתִים, מִשְׁמֵר שְׁזֵמְנוֹ קְבוּעַ, הָיָה נוֹטֵל עֲשָׂר חֲלוֹת, וְהַמִּתְעַבֵּב נוֹטֵל שְׁתֵּים. וּבַשְּׂאֵר יָמוֹת הַשָּׁנָה, הַנִּכְנָס נוֹטֵל שֵׁשׁ, וְהַיּוֹצֵא נוֹטֵל שֵׁשׁ. רַבִּי יְהוּדָה אוֹמֵר, הַנִּכְנָס נוֹטֵל שֵׁבַע, וְהַיּוֹצֵא נוֹטֵל חֲמִשׁ. הַנִּכְנָסִין חוֹלְקִין בַּצָּפוֹן, וְהַיּוֹצֵאִין בַּדְּרוֹם. בְּלִגְנָה לְעוֹלָם חוֹלְקֵת בַּדְּרוֹם, וְטַבְעָתָהּ קְבוּעָה, וְחֲלוּנָהּ סְתוּמָה.

Szukkot: Chászid filozófia

a lubavicsi rebbe, Menáchem Mendel Schneerson rabbi írásai alapján

A szukkot: otthonos viszony az istenséggel

A Tisri havi ünnepciklus befejező része a *Sátrak ünnepének* hét napja. E napokban a szabad ég alatt álló *szukkában*, sátorban eszünk és szombat kivételével minden nap az ünnepi csokorral imádkozunk. Ez négy növényből áll: mirtuszágból, pálmaágból, fűzfalevélből és *etrogból* (citrusgyümölcsből).

Körülvéve a micvával

A Tóra azt parancsolja:¹⁴⁵ „Sátrakban lakjatok hét napon át; mindenki, aki bennszülött Izráelben, lakjék sátrakban.” Ennek a micvának a magyarázatakor a bölcseink azt mondják:¹⁴⁶ „Úgy kell élnetek [a szukkában], ahogy [az otthonotokban] éltek.” Az ünnep hét napja alatt¹⁴⁷ minden hétköznapi rutin tevékenységünk a sátorban zajlik. Ahogy bölcseink magyarázzák: „Mert e hét napra a szukkát úgy kell tekintenünk, mint állandó lakhelyet, mint ideiglenes otthonunkat... Az ember eszik, iszik, pihen... és tanul a szukkában.”

Bölcseink rámutatnak, hogy a „micvák elrendelésének egyedüli célja az ember pallérozása”: a micvák megtartásával az ember felemeli saját magát és a környezetét is. A legtöbb micva csak bizonyos részét érinti a létezésünknek, és csak bizonyos dimenzióit a környezetünknek. Amikor felvesszük a tfilint, azzal felmagasztosul az ember feje, szíve,¹⁴⁸ a karja és persze az a bőrszík is, amit igénybe veszünk. De amikor a szukkába beköltözünk, a micvában az egész test érintett: az ember életének legala-

¹⁴⁵ 3Mózes 23:42.

¹⁴⁶ *Szukká* 28b.

¹⁴⁷ A diaszpórában Smini Áceretet is a szukkában töltjük, de erre a micvára már nem mondunk áldást.

¹⁴⁸ A tfilin a homlokra és a balkarnak a szívvel egyvonalban lévő pontjára kerül.

csonyabb rendű megnyilvánulásai is eszközzé lesznek az Istennel való kapcsolatában.¹⁴⁹

A szukka micvájának üzenete nem önmagában való: hatással van arra, miképpen fogunk viselkedni az elkövetkezendő évben. A Tóra röviden enniyt mond erről:¹⁵⁰ „Minden útjaidban ismerd meg őt.” Bölcsseink ehhez hozzáteszik:¹⁵¹ „E rövid versre épül a Tóra minden alapja.” Mert az istenség nem csak a zsinagógában van jelen, vagy a tanházban, hanem az életünk minden területén, minden kis sarkában. Ez válik kézzelfoghatóvá szákmunkra a sátorban lakozás micvája révén.

Spiritualitással tölteni meg az anyagi világot

Valahányszor egy fizikai eszközökkel kapcsolatos micvát teljesítünk, kapcsolatot teremtünk köztük és a micva spirituális hozadéka között. Attól kezdve ezek a tárgyak *tásmisé micvá* („a micvához használatos eszközök”) lesznek. Minthogy a spiritualitással létrejött kapcsolatuk megmarad, az olyan tárgy, amit micva teljesítéséhez használtunk, alantas célokra többé nem használható.¹⁵²

A szukká felépítéséhez igénybe vett anyagi eszközök és a hozzájuk kapcsolódó spirituális hatás között még mélyebb az összefüggés. Bölcsseink azt mondják:¹⁵³ „Amint az áldozat odaszenteltetik a mennyek javára..., úgy a szukká is szentté lesz a mennyek javára.”¹⁵⁴

A szukká mélyebb kapcsolatot teremt anyagiak és szellemiek között, mint ami sok más egyéb micva alkalmával létre jöhet. A legtöbb más esetben az anyagi eszköz és a spirituális hatás közötti viszony, amit a micva teljesítése megteremt, nem hatja át az anyagi eszköz teljes valóját. Ezért azután ezek az eszközök nem lesznek szentté: nem válnak eggyé a spirituális világgal. A valódi megszentelés azt jelenti, hogy a fizikai tárgy mindenestül szentséggel átitatottá lesz, s ez a fajta mélyebb kapocs születik meg a sátorban lakozás micvájának teljesítése által.

¹⁴⁹ A micva héber szava (jelentése: ’parancsolat’) rokona a héber/arám cávtá (’kapcsolat’). A micva megtartásával kapcsolatot teremtünk azzal, aki a parancsolatot adta. Lásd még: *Likuté Torá, Böchukotáj* 45c.

¹⁵⁰ *Példabeszédek* 3:6.

¹⁵¹ *Bráchot* 63b.

¹⁵² *Mögilá* 26b., *Sulchán Áruch, Orách Chájim* 21:1.

¹⁵³ *Szukká* 9a – idézi *Sulchán Áruch HáRáv* 638:1.

¹⁵⁴ Ezért tilos a szukká építéséhez felhasznált anyagokat más célra használnunk az ünnep ideje alatt (*Sulchán Áruch HáRáv* 638:15–16).

A „békesátor”

Bölcseink a szukká micváját az egység fogalmával társítják, amint az látható ebben a megfogalmazásban:¹⁵⁵ „békétek sátra”, és ebben a kijelentésben:¹⁵⁶ „Az egész Izrael megfér egyetlen sátorban.”

Miért kapcsolódik össze a szukká fogalma a békességgel és az egységgel? A chászid gondolkodásban azt a magyarázatot leljük, hogy a szukká parancsolatának megtartása transzcendens, spirituális fényt hoz ebbe a világba, melynek a megnyilatkozása eltöröl minden különbséget ember és ember között, és alapvető egységet teremt közöttük. A világunkat a megosztottság jellemzi. A szukká micvája arra rendeltetett, hogy elárassza a világot az egység isteni állapotával, mely lényege szerint idegen a sokféle különbség által megosztott világban.

Egy másik értelemben mondhatjuk, hogy ez a micva feloldja azt a különbséget, mely a spirituális és az anyagi létezés között áll fenn. Földi nézőpontból ugyanis ez a két dimenzió szöges ellentétben látszik állani egymással. Az Isten nézőpontjából azonban az anyagi és a spirituális létezés mind csak kifejezője az Ő lényegének, és képesek egymásba olvadni teljes harmóniában.

Az utolsó szukká

Bölcseink¹⁵⁷ úgy magyarázzák, hogy a sátorban lakozás által elnyerhetjük a Jeruzsálemi Szentély újjáépítésének kegyelmét, amint ebből a versből látszik: „[Jeruz]sálemben lesz az ő sátora...”¹⁵⁸. A végső egyesülés az anyagi és spirituális világ között az Üdvösség korszakában következik majd be, különösen pedig a Jeruzsálemi Szentélyben, ahol az isteni jelenlét láthatóan megmutatkozik. Teljesedjék be minnél hamarább!

* * *

Nem egyedül örvendezünk

¹⁵⁵ Lásd *Sámuel imája* – *Zsidó imakönyv* 176. l.

¹⁵⁶ *Szukká* 27b.

¹⁵⁷ A *Máhársá* a *Pszáchim* 5a-t kommentálva. Lásd még *Tárgum* és *Midrás* a *Zsoltárok* 76:3-hoz.

¹⁵⁸ *Zsoltárok* 76:3.

Szukkoti vendégeink

Az ünnepeink mindig az „öröm, a felüdülés és a boldogság”¹⁵⁹ ünnepei. A boldog ember természetes késztetése, hogy az örömét megossza másokkal. A belső megelégedettséget magányban is élvezhetjük, de a túlaradó örömnép csak mások társaságában képzelhető el. Boldogságunk kifejezésében rabbijaink szerint különös fontossággal bír, hogy az örömünket megosszuk másokkal, azaz hogy az ünnepi étkezéshez vendéget hívjunk.¹⁶⁰ Ez a micva Szukkot, „az örvendezés ünnepe”¹⁶¹ idején különösen fontos.

A *Zohár* tanítása szerint a szukkoti vendég nem csak az, aki látható formában vesz részt az ünnepi lakomán, hanem az is, aki a spirituális világból van jelen. Szukkot idején – a *szukká* alatt – velünk tart az ünnepelésben hét előkelő vendég (*uspizin*): Ábrahám, Jichák, Jáákov, Mózes, Áron, József és Dávid király.¹⁶²

Az előző lubavicsi rebbe, Joszef Jichák Schneersohn rabbi (1880-1950) ezen felül azt tanította, hogy a szukkoti lakomát chászid *uspizin* is látogatja. Magyarázata szerint az általános chászid irányzat első két nemzedékének mesterei, Jiszráél Báál Sem Tov (1698-1760) és Dov Ber rabbi, a mezericsi mágid (?-1772), illetve az őket követő öt chábád chászid szellemi vezető a *szukká* chászid vendégei. Szokása volt a *szukkában* meg is mutatni: „Itt ül a Báál Sém Tov, amott a mezericsi mágid, ott az álder rebbe¹⁶³, ott a miteler rebbe¹⁶⁴, emitt a *Cemách Cedek*¹⁶⁵, ott a Má-

¹⁵⁹ Így szól róluk az ünnepi liturgia (*Sámuel imája – Zsidó imakönyv* 345., 352. l.).

¹⁶⁰ Lásd például Maimonidészt (Misné Torá, *Az ünnepi pihenés szabályai* 6:18.), aki szerint az ünnepi örömünket mintegy megkoronázza a vendég.

¹⁶¹ Az ünnepi liturgiából (lásd *Sámuel imája – Zsidó imakönyv* 345. l.).

¹⁶² A fenti felsorolás a *Zohár* egyik listáját követi (3:103b.), mely az előkelő vendégeket azon *Szféra* alapján rangsorolja, amit az illető vendég képvisel. Másutt (különösen 1:261a.) az *uspizin* kronológiai rendben szerepel, egy harmadik helyen (3:255a.) Józsefet Salamon királlyal cseréli fel a *Zohár*. Az ezügyben tapasztalható véleménykülönbségről bölcseink között a Talmud a következőket mondja (*Éruvin* 13b.): „Ezek és ezek az élő Isten szavai.” Tehát – bár a mi felsorolásunkban az *uspizin* a *Szférák* rendje szerint szerepel – a személyes istenszolgálatban a fentebb említett egyéb szempontok is fontossággal bírnak.

¹⁶³ Snéor Zálmán rabbi (1745-1812).

¹⁶⁴ Dov Ber rabbi (1773-1827).

¹⁶⁵ Menáchem Mendel Schneerson rabbi (1789-1866).

háRáS¹⁶⁶, és itt a RáSáB¹⁶⁷.” (Chászidok úgy tartják, hogy ez azóta kiegészült vele és vejével a legutolsó lubavicsi rebbével¹⁶⁸, akik Smini áceret és Szimchát Tóra napjának látogatói.)

Bár az *uspizin* a Szukkot minden napján együtt tesz látogatást a sátorunkban, minden nap másuk jelenléte domináns az ünnepen,¹⁶⁹ s az ő életük tanulságaiból vehetünk leckét a saját istenszolgálatunkban.

Az ünnepi csokor – Népünk egysége

Négyfajta ember

A Tisri hónapban esedékes ünnepek igen összetett jelentéssel bírnak,¹⁷⁰ a hozzájuk kapcsolódó micvák szimbolikája is igen gazdag. Ebben az összefüggésben értendő az is, amit a Midrás¹⁷¹ mond a *luláv* és az *etrog* micvájának jelentőségéről: ezek a zsidó nép belső egységét szimbolizálják. Ennek a micvának a teljesítésekor négyfajta fás növény gyümölcsét vagy leveles ágait kell összefognunk – ez a négy: a datolya (*luláv*), a mirtusz (*hádász*), a fűzfa (*árává*), és a cédrátcitrom (*etrog*).

Ez négy, tulajdonságaiban jelentősen különböző fajta növény. Az *etrog* íze és illata is kellemes, a datolyapálma – melyről egy ágat szakaszunk – gyümölcse ízletes, de nincs illata. A mirtusz illata nagyon finom, íze semmi. A fűznek se illata, se íze.

Az íz a Tóra tanulmányozásának szimbóluma, mert a Tóra megértése kézzelfogható gyönyörűség, a finom ízek megtapasztalásának gyönyörű-

¹⁶⁶ Smuél Schneerson rabbi (1832-1882).

¹⁶⁷ Sálom Dov Ber Schneerson rabbi (1860-1920).

¹⁶⁸ Menáchem Mendel Schneerson rabbi (1902-1994).

¹⁶⁹ Ezt jelzi például az, ahogy az invitációt hagyományosan kiterjesztjük az *uspizinra* is: „Lépjen be..., és vele együtt... is!” Bár ez az invitáció nem szokásos a lubavicsiek között, tanulságokat vonhatunk le belőle a személyes istenszolgálatunkra nézve.

¹⁷⁰ A Tisri hónap nevét alkotó héber betűkből ugyanis – a sorrendjük megváltoztatásával – a „valaminek a kezdete, feje” jelentésű szót állíthatjuk elő (*Báál há-Turim* kommentárja 5Mózes 11:12-höz). Amiként a fej irányítja az egész test összetett működését, úgy a Tisri hónapnak egyetemes jelentősége van az egész évre nézve.

¹⁷¹ *Vájikrá rábá* 30:12.

ségéhez hasonlítható. Az illat a micvák beteljesítésének szimbóluma, mert a parancsolatok teljesítésére leginkább a *kábálát ol*, a menny igájának kérdések nélküli elfogadása indít bennünket. Minthogy gyakran nem értjük egy-egy micva teljesítésének értelmét, a megtartásuk kevesebb gyönyörűséggel jár, mint a Tóra tanulmányozása, hasonlóan ahhoz, ahogyan az ízlelés élménye valamivel teljesebb körű kielégülést szerez az embernek, mint a szaglás önmagában.

Ennek a szimbólumrendszernek a kiterjesztett értelmezése segítségével e négy fajtában négyféle embert, négyféle hozzáállást láthatunk. Az etrog azt jelképezi, aki tanulmányozza a Tórát és megtartja a parancsolatokat; a luláv azt, aki tanulmányozza a Tórát, de nem tartja meg a parancsolatokat;¹⁷² a mirtusz azt, aki megtartja a parancsolatokat, de nem tanulmányozza a Tórát; végül a fűz az olyan zsidót, aki se a parancsolatokat nem tartja meg, se a Tórát nem tanulmányozza.

A teljességélményünk függ a felebarátainkhoz való viszonyunktól

A luláv és az etrog micvája megmutatja, hogy egyetlen ember sem élheti át a teljességet, ha nem hajlandó túllépni önmagán, és felebarátaival közösségre lépni. Még az etrog, az a fajta, mely a Tóra tanulmányozásának és a parancsok teljesítésének erényét egyszerre szimbolizálja, sem használható a micva teljesítésére önmagában, csak ha egy kézbe fogjuk és együtt tartjuk a nála alacsonyabb rendű fűzrel. Hasonlóképpen: nem számít, milyen messze jutottunk önmagunk egyéni kiteljesítésében, nem érhetjük el a saját teljességünket sem mások segítségével. A nép egysége nélkülözhetetlen feltétele minden egyes növekedésének és fejlődésének.

¹⁷² A midrási magyarázat semmiképp sem úgy értendő, hogy az, aki ebbe a kategóriába tartozik, egyáltalán nem tart meg egyetlen parancsolatot sem. Épp ellenkezőleg, bölcseink azt tanítják (a *Chágigá* traktátus végén), hogy „az Izraelnek még a vétkesei is oly gazdagok micvában, mint a gránátalma [magokban].” A Midrásnak ezt a kategóriáját inkább úgy kell értenünk, hogy olyan Tóra-tudósokra vonatkozik, akik az istenszolgálatukat mindenestül a Tóra tanulmányozásában való tündöklésre összpontosítják, és a parancsolatokra úgy tekintenek, mintha azok csupán eszköz volnának az áhított cél elérésére, de egyébként önmagukban nincs jelentőségük.

A mirtusz és a fűz által jelképezett kategóriákra ugyanezen alapelv érvényes. Az „íz nélkül” és „illat nélkül” megjelölések egyike sem értendő abszolút értelemben, csak úgy, hogy ami „illat nélküli”-nek van mondva, annak az illata nem számottevő, nem különlegesen finom. Ne feledjük, hogy a fűz által jelképezett kategóriába tartozó zsidót hasonlítja fentebb a Midrás a gránátalmához.

Az egység fogalma nagyon fontos ebben a micvában. Nem csak abban a kíváncsiságban mutatkozik meg, hogy a négy fajtát össze kell fogni, hanem a micva teljesítéséhez szükséges egyedi eszközökkel kapcsolatos kíváncsiságban is. Bölcsseink¹⁷³ például kikötik, hogy csak olyan lulávot lehet e micvához alkalmazni, melynek a levelei összekapcsolódnak. A mirtusz fajtái közül csak olyan használható melynek minden sorban legalább három levele áll együtt. A három levélnek minden sorban együtt kell állniuk, egyik levél sem lehet sokkal magasabban az ágon, mint a többi.¹⁷⁴ A fűz is az egység kifejezője, minthogy a levelei csomókba rendeződve nőnek.¹⁷⁵

Fejlődés a másokkal való kapcsolatunk révén

Az egység motívuma az etrogban is kifejezésre jut. És minthogy az etrog olyanokat jelképez, akiktől több várható el, mint másoktól, az egységhez való kötődése is jelentősebb kell legyen.¹⁷⁶

Az etrog az egység koncepcióját azzal is kifejezi, hogy az egész évben terem,¹⁷⁷ és minden évszakban és éghajlati körülmények között kicsit más és más. Nemcsak megtűri a körülmények változásait és a különféle hatásokat, hanem pozitívan reagál rájuk, és minden befolyást a növekedésére fordít.

Tanulnunk kell az etrogtól, és nem egyszerűen csak eltérni másfajta embereket, köztük olyanokat, akiknek a személyisége, a jelleme nagyon különbözik a miénktől, hanem az érintkezést előnyünkre fordítani, a fejlődésünk segítésére e különféle hatásokkal való találkozást. Ahogyan a Misna tanítja:¹⁷⁸ „Ki a bölcs? – Az, aki bárkitől képes tanulni.”

¹⁷³ Szukká 32a.

¹⁷⁴ Uo. 32b.

¹⁷⁵ Sábbát 20a.

¹⁷⁶ Az אתרוג (etrog) héber szava a Zsoltárok 36:12. akronimjaként szolgál (azaz a vers szavainak kezdőbetűjét tömöríti): „אל תבואיני רגל גאווה – Ne jöjjön rám a gőgnek lába, s a gonoszok keze ne tegyen bújdosóvá!”

¹⁷⁷ Szukká 35a.

¹⁷⁸ Atyák bölcs tanításai 4:1.

Fokozatok és sorrend

Az egység e kifejezői a Szukkotban¹⁷⁹ összekapcsolódnak a közvetlenül előtte megült ünnepekben, a Ros Hásánában és a Jom Kippurban kifejeződő egység-motívumokkal. De van különbség az egység megközelítése szempontjából a Szukkot és a „félelmetes napok” között.

A félelmetes napok idején az egységre irányuló figyelmünk e napok személyes spirituális tapasztalatában gyökerezik, mindannyian, de külön-külön lépünk túl önmagunkon, és teremtünk kapcsolatot a lelkünkben mélyen nyugvó isteni szikrával. A léleknek ezen a szintjén nincs elkülönülés az ember és az Isten között, és nincs különbség egyik ember és a másik között. Ros Hásána és Jom Kippur alkalmával tehát képesek vagyunk egyetlen kollektív entitásként, közös létezőként imádkozni.

Ezt a megtapasztalást – legyen bármilyen intenzív – rendszerint visszaesés követi. Az az egységélmény, amiben a félelmetes napok idején van részünk, a lelkünk olyan rétegében gyökerezik, mely messze túl van azon a tartományon, amit a hétköznapi, mindennapi működésünk érint, és miután elmúlnak az ünnep napjai, visszatérünk a mindennapok világába, újra átéljük az elkülönültségünket. A Szukkot viszont arra tanít minket, hogy meg kell maradnunk az egységben úgy is, olyan szinten is, melyen az individuális létezés sem merül feledésbe, úgy is, hogy egyikünk etrog, a másikunk fűzfa. Legyenek bár különbségek a képességeink és azok fejlettségi foka között, együtt állunk, egyetlen kollektív entitás összekapcsolt részei vagyunk.

Az ünnepek egymásra következése igen fontos. A félelmetes napok mindeneket átjáró tapasztalása, a lényegi egység élménye, melyben részesítenek bennünket, előkészítik a Szukkot által tanított leckét az egységről. A félelmetes napok intenzív spirituális történései kizökkentenek bennünket az öntudatos énléményünkből, és képessé tesznek az értékek újraértékelésére, hogy akként kapcsolódhassunk felebarátainkhoz, ahogy annak lennie kell.

Az egység örömteli kötelékei

Ez a folyamat, ez az előrehaladás a mélyebb egység felé a Szimchát Torában éri el a csúcspontját, amikor a tudós és az analfabéta, a hívő és a hitetlen, zsidók mindenféle háttérből és életmódból egyesülnek a Tóra-

¹⁷⁹ Az egység kifejezésre jut a szukká micvájában is. Ahogyan bölcseink tanítják (*Szukká* 27b.): „Az egész Izrael megfér egy sátorban.” De míg a szukká a nép kollektivitását van hivatva kifejezni, a luláv és az etrog micvája az egységben való individuális, személyes részvétel kifejezője.

tekercsekkel bemutatott túlárado örömű táncban. Azok a személyes különbségek, melyek máskor megosztják őket, ez alkalommal elhalványulnak.

Ez az egység nyer plasztikus kifejezést a Szimchát Torá körtáncainak hagyományában. A körnek nincs kezdete, nincs vége, minden pontja egyforma távolságra van a középpontjától. Szimchát Torá alkalmával elfeledkezünk arról, ki a „fej” és ki a „farok” közöttünk. A közös középóóint egyesít minket, és összeolvaszt egyetlen közös entitásban.

Míg a Szukkot arra tanít bennünket, hogy individuumnak megmaradva is egységben kell népet alkotnunk, a Szimchát Torá tovább visz ennél. Ez utóbbi ünnep alkalmával mindannyian elengedjük a személyes létezésünk tudatának nyűgét: tökéletesen túllépünk magunkon. A Szimchát Torá élménye ugyanakkor nem visszatérés a félelmetes napok szintjére, mely utóbbiak alkalmával a spirituális tapasztalás révén lépünk túl önmagunkon, a kapcsolat közöttünk a mindennapi tapasztalás világán túl jön létre. Szimchát Torá idején viszont az egység kapcsolai a mindennapi tapasztalás kézzelfogható szintjén mutatkoznak meg: közös evésben-ivásban, táncban.

Az egységnek ezek az örömteli kötelékei azt az időt hirdetik előre, amikor majd: „nagy gyülekezetként fogunk visszatérni ide”:¹⁸⁰ egységes nemzetként fogunk visszatérni Izrael földjére. Abban az időben lesz, ahogy a próféták ígérk: „örökös öröm a feükön”.¹⁸¹ Adassék meg nekünk mihamarabb.

¹⁸⁰ *Jeremiás* 31:7.

¹⁸¹ *Jesájá* 35:10.

Maimonidész, Mose ben Máimon, a Rámbám:

Széfer Áhává: A szeretet könyve

A tfilin, a mezuzá és a Tóra-tekercs szabályai

7. fejezet

A Tóratekercs

A saját Tóratekercs írásának kötelessége

1. §. Minden egyes zsidó férfi számára tevőleges parancsolat, hogy írjon magának egy Tóra-tekercsset, mint arra a vers utal¹⁸²: „Most tehát írjátok föl magatoknak ezt az éneket”, azaz írd le a teljes Tórát, amely tartalmazza ezt az éneket is. Ennek az értelmezésnek az az alapja, hogy a Tórát nem szabad szakaszonként leírni.

Még ha valakire az ősei hagytak is egy Tóra-tekercsset, akkor is micva, hogy írjon egyet magának. Ha kézzel írja, az olyannak tekintendő, mint ha személyesen vette volna át a Szináj-hegyen. Ha pedig nem tudja, hogyan kell írni, akkor másokkal kell íratnia.

Aki a Tóra-tekercsnek akár csak egyetlen betűjét is egybeveti az eredetivel, az úgy tekintendő, mint ha maga írta volna az egész tekercsset.

2. §. Elrendelés, hogy a király a teljes uralkodói hatalma érdekében írjon magának még egy Tóra-tekercsset azon kívül, amit közemberként birtokolt, mert meg van írva¹⁸³: „És midőn ül királyi trónján, írja le magának”. Ezt a tekercsset a Legfelső bíróságnak kell egybevetnie a Jeruzsálemi Szentély udvarán őrzött tekerccsel.

Azt a tekercsset, amit még közemberként birtokolt, a könyvtárában kell elhelyeznie, azt pedig, amit azután írt vagy íratott magának, miután király lett, állandóan magánál kell tartania. Amikor hadba száll, magával kell vinnie. Amikor visszatér, akkor is nála kell legyen. Amikor bírói székében ül, mellette legyen. Amikor ebédel, vele szemben legyen.

¹⁸² 5Mózes 31:19.

¹⁸³ Uo. 17:18.

Ahogy a vers mondja¹⁸⁴: „És legyen mindig vele, és olvasson benne élete minden napján”.

3. §. Ha egy királynak nem volt Tóra-tekerce mielőtt király lett, a trónra lépése után két Tóra-tekercest kell írnia; egyiket a könyvtárában kell elhelyeznie, a másik pedig állandóan elkíséri, sosem hagyja el személyét, kivéve éjszaka, vagy amikor a fürdőházba, az árnyékszékre megy, vagy amikor alszik.

A sorok és a fejezetek

4. §. Érvénytelen az olyan Tóra-tekercs, amelyet vonalazatlan pergamenre írtak, vagy amely részbe *gvilre* részben *kláfra* lett írva¹⁸⁵. Ugyanis vagy teljes egészében *gvilre*, vagy teljes egészében *kláfra* kell írni.

Hogyan kell megírni egy Tóra-tekercest? Nagyon gondosan és szép írással, az egyes szavak között egy kis betűnyi helyet hagyva, az egyes betűk között pedig egy hajszálnyit. A sorok között egysornyi térközt kell hagyni.

Minden sornak harminc betű hosszúságúnak kell lennie, hogy háromszor kiférjen benne a *lömispöchotéchem* szó. Minden hasábnak egyformán ilyen szélesnek kell lennie. A sor nem lehet ennél rövidebb, nehogy a hasáb véletlenül jegyzetnek tűnjön, sem pedig szélesebb, hogy az olvasó szeme ne tévedjen el a szövegből.

5. §. Annak érdekében, hogy megfelelő mennyiségű hely maradjon két szakasz között, a betűk méretét nem szabad csökkenteni.

Ha az írnoknak egy ötbetűs szót kell írnia egy sor végén, és az nem fér ki teljesen, nem szabad két betűt a hasádba, hármat pedig a margóra írnia, hanem hármat a hasádba, és kettőt a margóra. Ha a sor végén nincs már hely legalább három betű leírására, akkor hagyja üresen, és folytassa a következő sor elején.

6. §. Ha az írnoknak a sor befejezése után egy két betűs szót kell írnia, akkor azt már tilos a két hasáb közé írni, inkább a következő sor elejére írja.

A következő szabály arra az esetre vonatkozik, amikor valakinek egy nagyjából tíz betűből álló szót kell elkezdenie egy sor közepén, és a ha-

¹⁸⁴ Uo. 19.

¹⁸⁵ A feldolgozott bőrt egészben *gvilnek* nevezik. Ha ezt szétválasztjuk, a külső részt *kláfnak* a belsőt *duchszusztosznak* nevezzük.

sáb széléig már nincs annyi hely. Ha a szó fele befér, és csak a fele nyúlik túl a margón, akkor úgy kell írni. Ha ez nem lehetséges, akkor a sor végét üresen kell hagyni, és a következő sor elején kell folytatni.

7. §. A Tóra egyes könyvei között négy üres sort kell hagyni, nem többet és nem kevesebbet, és a következő könyvet a következő sor elején kell kezdeni.

A Tóra egészét a hasáb alján, a sor közepén kell befejezni. Ha sok sor marad a hasábból, rövidebb sorokat kell írni, a sor elején kezdve, de nem befejezve, úgy, hogy az utolsó három szó „Izrael szeme előtt” a hasáb legalsó sorának közepére kerüljön.

A betűk és az írás különleges pontossága

8. §. Vigyázni kell a kelleténél nagyobb illetve kisebb betűkre, a pontozott betűkre, a rendestől eltérő betűkre – például az áthajló *pére* –, és a torz betűkre, amelyeket az írnokok a hagyomány láncán keresztül egymásról másoltak.

Hasonlóképpen vigyázni kell a koronákra, és a betűkre tett koronák számára. Vannak betűk, amelyeknek csak egy koronájuk van, másoknak hét. Ezek a koronák olyan alakúak, mint a *zájin*. Hajszálvékonyaknak kell lenniük.

9. §. Az összes fenti dolgokat csak azért említettük, mert ezek a micva teljesítésének legtökéletesebb módjai. Ha viszont valaki megváltoztatja a tekercs fentebb ismertetett szerkezetét, vagy nem precízen helyezi el a koronákat, attól a tekercs még érvényes, ha egyébként minden betűje helyesen van írva.

Hasonlóképpen: Ha valaki csökkenti vagy növeli a sorközöket, növeli vagy csökkenti a sorok hosszúságát, a tekercs elfogadható, amennyiben a betűk nem érintkeznek, egyetlen betű sem marad ki, egyet sem tettek hozzá, egyetlen betű formáját sem változtatták meg, sem pedig a szakaszok formáját – sem a nyitott sem zárt szakaszokét.

10. §. Léteznek másféle szabályok is, amelyeket bár nem említ a Talmud, nemzedékről nemzedékre hagyományosan követnek az írnokok. Ezekbe tartozik, hogy

a) a hasábokban a sorok száma nem lehet negyvennyolcnál kevesebb, és hatvannál több

b) minden egyes szakasz között mintegy kilenc betűhelyet üresen hagynak úgy, hogy háromszor bele lehessen írni az *áser* szót

c) a Vörös-tengernél elmondott ének¹⁸⁶ fölötti öt sor első szavai a „nyomult”, a „szárazföldön”, az „Örökkévaló”, a „holtan” és az „egyiptomiakon” legyenek. Az ének alatti öt sor pedig az „és kezébe vette”, az „utána”, a „lovat”, az „és elmentek” végül a „majd megérkeztek” szavakkal kezdődjön.

d) a *Háázinu* ének¹⁸⁷ fölötti hat sor a „hívom fel tanúul”, az „után”, az „útról”, a „későbbi”, a „haragra indítva” és a „gyülekezetének” szavakkal kezdődjön, az ének alatti öt pedig az „és ment”, az „elmondást”, az „amelyekkel”, az „e” és az „ahova” szavakkal.

A feltétlenül szükséges pontosság

11. §. Az összes fenti részlet mind a micva teljesítésének legtökéletesebb módjához szükséges, azonban nem nélkülözhetetlen, így, ha valaki el is tér ezektől, attól még a tekerics nem érvénytelen.

Ezzel ellentétben: Ha valaki a rövid formáját írja egy olyan szónak, amelyet hosszú formában kell, vagy hosszú formában írja le azt, amit röviden kellene, akkor a tekerics érvénytelen.

Ugyanez a szabály érvényes arra, ha valaki az olvasott szót és nem a leírtat írja az olyan helyeken, ahol a Tóratekericsben leírt szó helyett más szót olvasunk fel¹⁸⁸ – például ahol *jiskávená*-t írunk¹⁸⁹, és *jisgálená*-t olvasunk, vagy ahol *uvátöchorim*-ot írunk¹⁹⁰, és *uvápolim*-ot olvasunk.

Hasonlóképpen: Ha valaki egy nyitott szakaszt zártnak ír vagy fordítva, vagy ha egy egyszerű Tóra-szakaszt ének-formában ír le, vagy egy éneket prózai szakasz formájában, akkor a tekerics érvénytelen. Nem hordozza a Tóra-tekerics szentségét, hanem olyan bibliakönyvnek tekintendő, amelyből a gyermekeket tanítják.

A javítandó Tóratekerics

12. §. A kijavítatlan Tóra-tekericset nem szabad harminc napnál hosszabb ideig őrizetlenül hagyni, hanem ki kell javítani, vagy el kell temetni.

¹⁸⁶ 2Mózes 15:1-19.

¹⁸⁷ 5Mózes 32:1–43.

¹⁸⁸ Lásd még erről a 23. oldalon írottakat

¹⁸⁹ Uo. 28:30.

¹⁹⁰ Uo. 28:27.

Az olyan Tóra-tekercest, amelyben hasábonként legfeljebb három hiba van, ki kell javítani, ha négy, akkor el kell temetni. Ha a tekercs nagyobb része az ellenőrzés után pontosnak bizonyul, a többi részében pedig hasábonként négy hiba van, akkor a tekercset ki kell javítani – feltéve, ha a hibás részben legalább egy olyan hasáb akad, amelyikben négy-nél kevesebb hiba van.

13. §. Mikor érvényesek a fentiek? Amikor valaki egy szónak a rövid formáját írja a hosszú helyett, és ezért kénytelen extra betűket a sorok közé írni. Ha azonban valaki egy szó rövid formája helyett a hosszút írja, a tekercs még akkor is kijavítható, ha különben mindegyik oldalon sok a hiba. Ugyanis, ilyen esetben eltávolítanak és nem beleírnak egy betűt.

14. §. Szabad olyan tekercseket írni, amelyek külön-külön tartalmazzák a Tóra öt könyvét. Ezek a tekercsek azonban nem hordozzák a Tóra-tekercs szentségét.

Ne írjon azonban senki olyan tekercseket, amelyekben csak egy-egy szakasz van – még gyermekek részére sem, hogy azokból tanuljanak. Mindazonáltal ez mégis megengedett, ha az illetőnek végső soron szándékában áll egy egész Tóra-könyvet befejezni. Ugyancsak szabad csak egyes Tóra-verseket tartalmazó tekercset írni, ha az illető soronként három egymástól távol álló szót ír.

15. §. Szabad egyetlen tekercsre írni a Tóra, a Próféták és a Szent Írások minden könyvét.

A Tóra minden egyes könyve között négy üres sornak kell lennie, a Próféták mindegyik könyve között pedig háromnak. Ugyancsak három-három sort kell üresen hagyni a tizenkét „kispróféta” könyvei között, hogy ha valaki el akarja vágni, megtehesse.

A Próféták rendje pedig a következő: *Józsua, Bírák, Sámuel, Királyok, Jeremiás, Jechezkél, Jesájá*, és a Tizenkét „Kispróféta”.

A szent írások rendje ez: *Rút, Zsoltárok, Jób, Példabeszédek, Prédikátor, Énekek Éneke, Siralmak, Dániel, Eszter, Ezrá, Krónika*.

16. §. Minden szent szöveget csak előre megvonalazott felületre szabad írni. Ez még akkor is érvényes, ha papírra írják. Vonalazás nélkül legfeljebb három szót szabad írni. Ennél többet tilos.

Az olyan tekercs, amely a Tórát, a Prófétákat és a Szent Írásokat is tartalmazza, nem hordoz olyan fokú szentséget, mint a Tóra-tekercs, hanem olyan, mint az olyan tekercs, amely csupán a Tóra egyik könyvét tartalmazza, mert egy könyv hozzátétele a tekercshez, a szentségét illetően ugyanolyan érvényű, mint ha kihagytak volna egyet.

9. fejezet

Hogyan készül a Tóratekercs**A tekercs magassága és átmérője**

1. §. Tóra-tekercsset nem szabad úgy készíteni, hogy a pergamen szélessége – azaz a tekercs magassága – nagyobb legyen, mint az összetekert tekercs kerülete – de a kerület se legyen nagyobb, mint a tekercs magassága.

Mi a megfelelő magasság? Ha a tekercsset *gvil*re írják – ami vastagabb –, hat ökölnyi, azaz huszonnégy hüvelykujjnyi. Ha a tekercsset *kláfra* írják, lehet ennél akár több akár kevesebb, úgy, hogy a magassága egyenlő legyen a kerületével. Ha valaki hat ökölnyinél rövidebb *gvil* tekercsre ír, és tömöríti az írását, vagy hat ökölnyinél hosszabb tekercsre ír, és széthúzza az írását úgy, hogy a tekercs magassága mindvégig megegyezzen a kerületével, akkor az a tekercs az előírásnak megfelel.

2. §. Minden hasábhöz a következő margókat kell hagyni: a hasáb alatt négy hüvelyknyit, a hasáb fölött három hüvelyknyit, a hasábok között pedig két hüvelyknyit.

Ahhoz, hogy ezek a margók meglegyenek még további egy hüvelyknyit kell rászámítani minden pergamen ív elejéhez és végéhez, és további helyet az összevarrásukhoz. Így, amikor a pergamendarabokat összevarrják, végig az egész tekercsben mindenütt két hüvelyknyi távolság lesz a hasábok között.

Ugyancsak kell egy külön részt hagyni a tekercs elején és végén arra, hogy rá lehessen tekerni a pálcákra.

Mindezek a mértékek a micva legmegfelelőbb végrehajtásának mértékei. Ha valaki nagyobbra vagy kisebbre veszi őket, attól még a tekercs nem érvénytelen.

A méretek pontos kiszámítása

3. §. Hogyan kell úgy megszerkeszteni a megírandó tekercsset, hogy a tekercs magassága azonos legyen a kerületével? Először is egyenlő nagyságú pergameneket kell készíteni, amelyeknek szabott szélessége hat ökölnyi.

Utána föl kell tekerni a pergamenek mindegyikét azonos módon, szoros tekercsbe. Így kell tekerni szorosan a pergameneket, amíg a tekercs

kerülete hat ökölnyi hosszú nem lesz. Ekkor egy vörös zsinórral megmérni, amely a tekercset körüléri.

4. §. Utána egy mérőrudat kell készíteni, negyven vagy ötven hüvelyk hosszút. A rúd minden egyes hüvelykujjnyi részét felekre, harmadokra és negyedekre kell osztani, hogy pontosan lehessen mérni vele, még fél és negyed hüvelyknyit is. Ezzel a rúddal mindegyik pergament meg kell mérni, és hüvelykben meg kell határozni a hosszát, egészen addig, míg a tekercs teljes hosszát kiszámítottuk.

5. §. Ezután próbaként vesz az ember két vagy három pergament máshonnan, hogy lássa az írása méretét, s ír egy próbahasábot.

Az írásra használt hasáb magassága nyilvánvalóan tizenhét hüvelykujjnyi lesz, mivel – a huszonnégy hüvelykujjnyiból – fent háromujjnyi, lent pedig négyujjnyi margót hagyunk. A hasáb szélessége azonban az írás szélességétől függően változhat. Hasonlóképpen, az írástól függően változik a hasábokon belüli sorok száma is, főként mert a sorok között egysornyi térközt kell tartani.

6. §. Miután az ember leírta a maga tetszés szerinti próbahasábját, a mérőrúddal megméri a szélességét. Ezután hozzáadja a két hüvelyk szélességet a hasábok közötti helyre, és kiszámolja, hogy ezzel az írásmérettel számolva hány hasábból áll majd a teljes tekercs.

Miután már tudja, hány hasáb számára van hely a tekercsen, annak a tekercsnek az alapján, amelyből másolni szándékozik, ki kell számolnia, hogy az egész Tóra belefér-e annyi hasádba, amennyi az új tekercsre az írása mérete alapján számolva ráfér.

Ha a teljes Tóra belefér ennyi hasádba, a tekercs a megfelelő módon lesz írva. Ha a számítások szerint a kelleténél több hasábot tartalmaz, akkor húzni kell az írást, hogy kevesebb hasáb férjen el a tekercsen. Ilyenkor kell írni egy újabb próbahasábot, és újra el kell végezni a számolási műveletet míg megfelelő eredményt nem kapunk.

7. §. Miután a másoló már tudja a hasáb szélességét és az írás nagyságát, fogja a pergamentekercset, és mindegyik pergament vonalakkal hasábokra osztja – annak a próbahasábnak megfelelően, amelynek alapján a fenti számítási műveletet elvégezte. Ha a pergamenre ráférő utolsó hasáb után három-négy hüvelyknyi szélességnél több marad, csak egy hüvelykujjnyi meg a varráshoz szükséges darabot kell meghagyni, a többit pedig le kell vágni.

Amiatt pedig nem kell aggódni, hogy végül újabb pergameneket kell majd fűzni a tekercshez, hogy pótoljuk a levágott darabokat. Ugyanis ez

nem történhet meg, mivel az írást a tekercs eredetileg kiszámított hasábszámának megfelelően osztjuk be.

8. §. Hasonlóképpen: ha valaki hat ökölnyi kerületnél vastagabb vagy vékonyabb tekercsét kíván készíteni, hasonló számításokat kell hogy végezzen. Így, ha az illető nem téved a számolásban, a tekercs magassága egyenlő lesz a kerületével, nem lesz se hosszabb, se rövidebb.

A használt egységek pontos mérete

9. §. A hüvelyknyi szélesség alapja, amellyel ezeket a számításokat végezzük – és amivel az összes Tórával kapcsolatos számítást végezzük –, egy átlagos ember hüvelykujja. Pontosan megmértük, mekorra ez, és úgy találtuk, hogy egyenlő hét szorosán egymás mellé helyezett átlagos árpaszem szélességével, amely körülbelül két hosszában egymás mellé tett árpaszem hosszának felel meg.

Ahol „ökölnyi szélesség” van írva, az négy ilyen hüvelyknyi szélességet jelent. Ahol könyök van írva, az hat ökölnyit jelent.

A Maimonidész Tórája

10. §. Abban a Tóra-tekercsben, amelyet én írtam, a hasábok szélessége négy hüvelyknyi volt, kivéve azokat a hasábokat, amelyekre a Vörös-tenger éneke és a *Háázinu* ének íródott: ezek hat hüvelyk szélesek voltak. Minden hasábban 51 sor, és a teljes tekercs 226 hasáb. A tekercs összesen körülbelül 1366 hüvelyk hosszúságú volt.

11. §. Az a hat hüvelyknyi többlet, amit a számítást elvégezve kapunk, a tekercs elején és végén lévő margóhoz kellett. A tekercsét koszból készített pergamenre írtam.

Ha valaki ezekhez a mértékekhez igazodva vagy ezektől csak a kicsit eltérve – azaz két-három hasábbal hosszabbal vagy rövidebbel – kíván tekercsét írni, nem kell számolással bajlódnia, mert minden nehézség nélkül olyan tekercse lesz, amelynek a hossza egyenlő a kerületével.

A pergamen ívek

12. §. Egy pergamenre nem szabad három hasábnál kevesebbet, és nyolcnál többet írni. Ha valakinek akkora pergamenje van, amekkorára kilenc hasáb kifer, ossza ketté olyanformán, hogy az egyik része öt, a másik négy hasábot tartalmazzon, hogy ne legyen az ívek között túl nagy az eltérés.

Mikor érvényes ez? A tekercs elején vagy a közepén. A tekercs végén azonban, még ha csak egy vers jut is egy hasádba, azt a hasábot egy külön pergamenre kell írni, és azt odavarni a másik pergamenhez.

13. §. A pergamenek összevarrásakor csak kóser házi- vagy vadállat inait szabad használni, ahogyan a tfilin varrásához is. A nem rituálisan leölt vagy vadállatok által megölt állatok inai mindazonáltal elfogadhatók.

Ez egy Mózesztől fenmaradt, a Szináj-hegyről származó szóbeli törvény. Következésképp ha valaki nem inakkal varrja össze a pergameneket, vagy nem kóser állat inait használja, a tekercs mindaddig nem érvényes, míg el nem távolítják a fonalat, és újra össze nem varrják a pergameneket.

14. §. A pergamenek összevarrásakor nem szabad a pergameneket teljes hosszukban egymáshoz varrni, hanem alul-felül varratlanul kell hagyni egy-egy részt, nehogy a pergamen közepe szakadjon el a Tóra összegöngyölésekor.

A Tóra-tekercshez két fa rudat kell készíteni: egyet az elejéhez, egyet a végéhez. A tekercs elején és végén az erre a célra hagyott pergamenrészeket inakkal hozzá kell varrni ezekhez a pálcákhoz, hogy a tekercset föl lehessen rájuk göngyölni. A pálcák és az írott hasábok között helyet kell hagyni.

A szakadt tekercs

15. §. Ha Tóra-tekercs beszakad, és a szakadás két sort érint [úgy hogy a betűk között szakadt], akkor a szakadás még összevarrható. Ha három vagy több sort érint, akkor már ne varrják össze.

Mikor érvényes ez? Ha egy régi Tóra-tekercsről van szó, amin már nem látható, hogy cserzőgubacs nedvével kezelték [és ezért a szakadás láthatóan a rothadástól van]. Ha azonban megállapítható, hogy azzal kezelték, az esetben még akkor is össze szabad varrni, ha a szakadás három sornál többet érint. Hasonlóképpen, ha hasábok vagy szavak között van szakadás, össze szabad varrni.

Mindezeket a szakadásokat csak olyan inakkal szabad összevarrni, amilyeneket a pergamenek összevarrásához használtak. Varráskor vigyázni kell, hogy egyetlen betű se tűnjön vagy torzuljon el.

10. fejezet

A kóser Tóra tekercs

Az érvényesség feltételei

1. §. Kimondhatjuk tehát, hogy húsz olyan feltétel van, amelyek mindegyike külön-külön is érvénytelenítheti a Tóra-tekercsset. Ha egy tekercsben ezek bármelyike kimutatható, a tekercs nem hordozza a Tóra-tekercs szentségét, hanem a gyermekek oktatására által használt Biblia könyvnek tekintendő. Nyilvános Tóra-olvasásra nem használható.

Ezek az érvénytelenítő feltételek a következők:

- a) a tekercsset nem kóser állatból készített pergamenre írták;
- b) a tekercsset kóser állatból készített pergamenre írták, de a bőr cserzése elmaradt;
- c) olyan pergamenre írták, amelyet nem Tóra-tekercs céljából cseriztek;
- d) a pergamennek arra az oldalára írták, amely nem megfelelő az írásra, azaz a *gvilen* a hús felőli oldalra, vagy a *kláfon* a szőr felőli oldalra;
- e) részben *gvilre*, részben pedig *kláfra* írták;
- f) *duchszusztoszra* írták¹⁹¹;
- g) megvonalazatlan pergamenre írták;
- h) nem maradandó fekete tintával, hanem mással írták;
- i) valamilyen más [nem héber] nyelven írták;
- j) hitetlen írta, vagy mások, akik nem megfelelőek az írásra;
- k) az Örökkévaló neveit áhítat nélkül írták le;
- l) akár csak egyetlen betű is kimaradt;
- m) akár csak egyetlen betűt is hozzátettek;
- n) egy betű egy másikhoz ér;
- o) egy betű formája annyira eltorzult, hogy nem lehet elolvasni, vagy más betűnek olvasható. Ez akkor is érvényes, ha már eredetileg ilyen volt, és akkor is, ha szakadás, lyukadás vagy kopás miatt lett ilyen;

¹⁹¹ Lásd a 185. lábjegyzetet.

p) fölösleges távolság van betűk között, ami miatt egy szó két szónak látszik, vagy túl kicsi a hely két szó között, ami miatt egy szónak látszanak;

q) a [nyitott és zárt] szakaszok formáját megváltoztatták;

r) az énekek formáját megváltoztatták;

s) más szakaszokat írtak ének-formában;

t) a pergameneket nem kóser állat inával hanem mással varrták össze.

Minden más tényező csak a micva teljesítésének legkívánatosabb módjához szükséges, de nem abszolút követelmény.

A Tóra eladása vagy temetése

2. §. A szabályos Tóra-tekercs a nagy szentségnek kijáró tisztelettel kezelendő. Tóra-tekercs még akkor sem szabad eladni, ha nincs mit enni. Ez a tilalom még akkor is érvényes, ha valakinek sok tekerce van, és azért akar eladni egy régit, hogy újat vegyen helyette.

Tóra-tekercs kizárólag két céllal szabad eladni:

a) Tóra-tanulás folytatása érdekében;

b) házasságkötés érdekében.

Még ezekben az esetekben is csak akkor szabad eladni, ha nincs más semmi eladható tulajdona.

3. §. Az elhasználódott vagy alkalmatlanná vált Tóra-tekercs kiégett agyagtartályba kell helyezni, és egy Tóra-tudós mellé el kell temetni. Ez a módja a földbe helyezésének.

A tekercs elhasználódott ruháit egy olyan ember halotti ruhájául kell felhasználni, akinek nincs senkije, aki eltemesse. Ezek eltemetésének ez a megfelelő módja.

A Tórának kijáró tiszteletadás

4. §. A következők mind szent tárgyaknak tekintendők: az a tok, amelyet a Tóra-tekercs számára készítettek elő, s amelybe a tekercs ténylegesen belehelyezték; hasonlóképpen a Tóra-tekercs ruhája; egy mozgatható láda vagy szekrény, amelyben a Tóra-tekercset tartják [ez még akkor is érvényes, ha a tekercs a tokjában van]; hasonlóképpen a szék, amely azért van odakészítve, hogy arra tegyék a Tóra-tekercs, és amire a tekercs ténylegesen ráhelyezték. Ezeket nem szabad kidobni, hanem amikor elkopnak vagy eltörnek, el kell temetni őket.

Ezzel ellentétben az emelvény, amelyen a kántor áll a Tóra-tekericset tartva, illetve a gyermekek tanítására használatos táblák, nem számítanak szentnek.

Hasonlóképpen szent tárgyként kezelendők a Tóra-tekerics számára készített ezüst és arany gránátalmák, díszítések; világi célra nem használhatók; eladni csak akkor szabad őket, ha az ellenértékükért Tóra-tekericset vagy Biblia könyvet szándékoznak vásárolni.

5. §. Szabad Tóra-tekericset egy másik Tóra-tekericsre helyezni, és – még mondani is fölösleges, hogy – Biblia könyvekre is. A Biblia könyvek helyezhetők a Próféták könyveire és a Szent Írásokra. Ezzel szemben a Próféták könyveit és a Szent Írásokat nem szabad Biblia könyvekre tenni, se a Biblia könyveket Tóra-tekericsre.

Semmiféle szent írást, még a Tóra törvényeinek és példázatainak szövegeit sem szabad eldobni. Nem szabad árnyékszékbe lépni olyan talizmánnal, amely a szent írásokból vett verseket tartalmaz, illetve csak olyannal, amely bőrrel fedett.

6. §. Még tokjában és ruhájában lévő Tóra-tekericcsel a kézben sem szabad fürdőházba, árnyékszékbe vagy temetőbe lépni. A tekericset csak úgy szabad olvasni, hogy legalább négy könyöknyire legyünk a holttesttől vagy az árnyékszéktől.

Meztelenül nem szabad Tóra-tekericset kézbe venni. Tilos olyan díványra ülni, amelyen egy Tóra-tekerics van.

7. §. Mindaddig nem szabad nemi kapcsolatot létesíteni olyan helyiségben, ahol Tóra-tekerics van, amíg:

a) ki nem viszik a tekericset;

b) vagy tokba nem helyezik a tekericset, azután tokjával együtt olyan tárló eszközbe helyezik, amelynek nem ez az eredeti rendeltetése. Ha azonban a tárolóeszközt erre a célra szánták, akkor még tíz egymásba helyezett ilyen tok is egyetlennek számít;

c) vagy nem állítanak fel egy legalább tíz tenyér magas elválasztó falat.

A fentiek csak akkor érvényesek ha nincs más elérhető helyiség. Ha azonban van, akkor csak abban az esetben szabad nemi kapcsolatot létesíteni, ha előbb kiviszik onnan a Tóra-tekericset.

8. §. A Tóra-tekericset bármely személy akár tisztátalan – például a havivérzés állapotában lévő nő – tarthatja és olvashatja. A Tóra szavai nem fogékonyak a rituális tisztátalanságra. Ez arra az esetre érvényes, amikor az illető keze nem piszkos, nem szennyezett vagy sáros. Ha még-

is, akkor előbb kezét kell mosnia, és csak utána veheti kézbe a tekercset. Nem-zsidó is tarthatja és olvashatja a Tórát.

9. §. Aki látja, hogy Tóra-tekercset visznek, annak föl kell állnia. Mindaddig állva kell maradnia mindenkinek, amíg a tekercs a rendeltetési helyére nem ér és ott meg nem állapodik, illetve addig, amíg már nem látni a tekercset. Utána le szabad ülni.

10. §. Micva kijelölni egy állandó helyet a Tóra-tekercs számára, és azt szembetűnő módon megtisztelni és dicsőíteni. A Kötáblákra vonatkozó tiszteletadási köteleességek mindegyike Tóra-tekercsre is vonatkozik.

Tóra-tekercs előtt nem szabad köpni, meztelenséget mutatni, lábbelít levenni, és nem szabad a tekercset teher módjára, fejen hordozni. A közelben levő Tóra-tekercsnek csak akkor szabad hátat fordítani, ha az olyan helyen van, melynek szintje legalább tíz ököllyel eltér attól, ahol az illető áll.

11. §. Olyan embernek, aki egyik helyről a másikra utazik egy Tóra-tekercsrel, nem szabad a Tóra-tekercset zsákba tenni, számárhátra tenni, és aztán fölülni a számárra. Ha azonban tolvajoktól tart, akkor ez mégis megengedhető. Amikor viszont nincs veszély, akkor lovaglás közben a keblén kell tartania a tekercset.

Aki Tóra-tekercs előtt ül, annak tisztelettel, áhítattal és félelemmel kell ülnie, mert a Tóra a Föld minden lakója előtt hűséges tanú [az Örök-kévaló és a zsidók közötti szövetség tanúja], ahogyan az Írásban áll¹⁹²: „Ott legyen tanúul ellened”.

Az embernek a tőle telhető legnagyobb mértékben meg kell adnia a tiszteletet a Tóra-tekercsnek. A korai nemzedékek Bölcsi azt mondták: „Aki megszentelteti a Tórát, annak személyét megszentelteti a népe. Aki megtiszteli a Tórát, annak személyét megtiszteli a népe.”

¹⁹² 5Mózes 31:26.

Szimchát Tóra: Gondolatok, kérdések és válaszok a Tóráról

Az élő Tóra

Igen hatásos pillanata a zsinagógai istentiszteletnek, amikor a frigszekrényt kinyitják, teljes pompájukban előtűnnek a fenséges Tekercsek, s a Tóra büszkén végigvonul a sorok között a *bimá* emelvényhez. De könnyögök, mondja már meg valaki, mi történik, miután az ajtók újra rázárodnak a tekercsekre. Hát a Tóra nem más, csak egy farudakra feltekert, teleírt pergamen? Ami azt illeti, a Tóra igen tetszetős külsejű, és jó a kapcsolata az emberekkel. Noha ez afféle „antropomorfizmus”, mégis mondhatjuk, hogy a Tóra az ember nyelvén beszél.

A Tóra élete során már bejárta szinte az egész világot, messze elsodródva Szináj-hegyi szülőhelyétől és Izrael Földjétől. Látogatást tett Irak-Babilonban és Irán-Perzsiában, ahol kisarjadt belőle a Talmud és a Kabbala, kiűzetéseket és elnyomatásokat élt át a Közel-Keleten, Afrikában és Európában, és keresztül-kasul bejárta Észak-, Dél- és Közép-Amerikát. Öreg a Tóra? Nagyon. És ódivatú? Sosem! Előrehaladott évei ellenére a Tóra még ma is telve van élettél és energiával; kifejezetten jó passzban van! „Élet fája ez azoknak, akik megragadják...” (Példabeszédek könyve 3:18), karja soványnak és cingárnak tűnik ugyan, de markának szorítása erős, és megáll a saját lábán.

Változnak az idők, trendek és divatok jönnek-mennek, ám a tórai értékek és hagyományok változatlanok maradnak. Évről-évre ugyanaz a nóta, és bár ősi az üzenet, mindig újabb és újabb szempontok merülnek fel, mindig van egy új csavar, egy üdítő gondolat. „Válaszd az életet!” mondja, utat és irányt mutatva az embereknek, jó erkölcsre, szilárd morálra tanítva őket.

Ihlető tanító, bölcsessége egész testét beborítja. Sok mindenhez ért, ismeri a történelmet egészen a kezdetekig – ő szolgált modellül annak idején az egész világ megteremtéséhez. Gyönyörű a szövege, pedáns kézírással írott, írásjelekkel – itt-ott egy-két ponttól eltekintve – nem vesződik. Mégis minden betűje jelentéssel teli, az alapvető, szó szerinti magyarázattól kezdve, a mélyebb szövegmagyarázaton át egész a homiletikáig és a misztikáig.

Óriási tudása ellenére a Tóra megtalálja a hangot még a legkisebb gyermekkel és a kezdővel is. Kiterjedt levelezést folytat emberek százazeivel – minden egyes levél és minden egyes személy döntő fontossággal bír – bármelyik hiányzik, az az ő teljességéből vesz el.

És mennyire szereti a gyerekeket! A gyerekek meg egyszerűen imádják őt; ők az ő büszkesége és öröme. A gyermekek nélkül bele is halna öregségébe. A kisgyermekek még a pátriárkáknál, a bölcseknél és a prófétáknál is biztosabb garanciát jelentenek számára a hosszú életre. A Tórának különös örömet okoz, amikor Sávutkor látja, ahogyan a gyerekek felolvassák belőle a Tízparancsolatot. Gyarapszik öleléseiktől és csókjaiktól, s ugyanígy a gyermekek is!

Értéke felülmúlja a rubinét és más drágaköveket. Páratlan szépségű, gyönyörűen berendezett és szőnyeggel borított lakhelye hímzett függönyökkel és ízlésesen faragott ajtókkal ékes. Ajtaja előtt sosem huny ki a fény, örök jelzőtűz ez az egész világ számára. A Tóra nem szeret bezárkózni belső szentélyébe. Szeret kiszabadulni, de ez a szerencsétől függ.

Hétköznapiokon hétfőnként és csütörtökönként nagyjából 20 percet tölt zárt ajtókon kívül, míg szombatokon és ünnepnapokon ez az idő akár egy óra is lehet.

Bokáig érő, elegáns, királyi bíbor, fejedelmi kék vagy karmazsinvörös puha bársonyruhája csillogó flitterekkel, aranyrojtokkal díszített, főünnepékkor azonban előnyben részesíti a tiszta fehér viseletet. Ezüstékszerei közé tartozik egy nagy, vésett brass, valamint egy kezet formázó medallionnal ellátott ezüst nyaklánc.

A Tóra számára nagy-nagy öröm és boldogság, amikor egy Bár Micvá-fiú büszkén felolvassa élete első máftirját, amikor egy újszülött kislány megkapja zsidó nevét, vagy egy vőlegényt hívnak fel hozzá esküvője előtt. A tűnődés pillanatai sem hiányoznak életéből, például a *Jizkor*, amikor a már eltávozottakra emlékezünk.

A Tóra a társaság lelke a gyülekezet éves Szimchát Torá-táncán. De nem szereti, ha csupán különleges alkalmakkor jut az emberek eszébe. Kétségtelenül szépek a pompás szertartások, de magányosnak és elhagyatottnak érzi magát, amikor az emberek minden idegszálukkal a megélhetésükre koncentrálnak, és róla teljesen elfeledkeznek.

Izraellel sok-sok éve megkötött házasságának Sávutkor van az évfordulója, s történetesen éppen ezen a napon ünnepli a születésnapját is. Izraellel kötött házasság olyan frigy volt, amelyről nem lehet nem megemlékezni!

Házasságának sajnos megvoltak a maga hullámhegyei és hullámvölgyei, és az igazat megvallva, férje lehetett volna hűségesebb is hozzá. De a dolgok most már remélhetőleg jobbra fordulnak, és a pár már alig várja, hogy hamarosan, ha Isten is úgy akarja, beköltözzön harmadik otthonába, Jeruzsálemben.

Minden, amit tudni akart a Tóráról...

Alapfogalmak:

Tóra (Tajre): Mózes öt könyve, képzett író által előírással pergaménre írva.

Szofér (szajfer) sztám: az a képzett író (Tóra-másoló), aki a Tórát, valamint a *tfilin*-ben és a *mezuzé*-ben elhelyezett bibliai szövegeket leírja a szigorú, részletes előírásoknak megfelelően. Istenfélő, felnőtt zsidó férfi lehet *szofér*. A *sztám* három héber betű rövidítése: **sz** (számech = *széfer*), **t** (táv = *tfilin*), **m** (mem = *mezuzá*). Ez a három szent használati tárgy (*tásmisé kdusá*), amelyeket kizárólag a *szofér* írhat. Ezenkívül ír(hat) még tekercsre különböző prófétai szövegeket (*háftárotot*), Eszter-tekercset (*Megilát Esztert*), de az ezekre vonatkozó előírások összehasonlíthatatlanul enyhébbek. A *szofér* a héberben "számológ" is jelent: így is nevezték a *Talmud*-bölcseket, mivel olyan nagy tiszteletben tartották a Tórát, hogy számon tartották minden betűjét (*Talmud, Kidusin* 30a.).

Tóra-olvasás (lejnolás, kriát hátorá): A Tóra-tekercs nem dísz tárgy, nem ereklye, amit múzeumban, üveg mögött tartanak. Normális körülmények között, ha nincs Ros Chodes vagy különleges ünnep, négyszer egy héten használják a Tóra-tekercset, illetve olvassák fel belőle a hetiszakasz (*szedra, szidrá*) vonatkozó részeit: hétfőn és csütörtökön, valamint szombat reggel és délután. Ehhez nem kell egyéb, mint egy kóser Tóra-tekercs és legalább tíz felnőtt zsidó férfi (*minján*).

Ki köteles Tórát írni, íratni?

Alapvetően minden zsidó köteles írni vagy íratni magának Tóra-tekercset, még akkor is, ha örökölt egyet, mert írva van: "...pedig írjátok le..." (5Mózes 31:19.). Ha valaki saját kezűleg írja a Tórát, az olyan, mintha ő maga vette volna át a Sínai-hegyen, és aki akár csak egy betűt is kijavít benne, az olyan, mintha az egészet ő írta volna (*Talmud, Mönáchet* 30a.). Eszerint tehát minden zsidó köteles Tórát írni magának, és ha nem tud írni, mások írjanak neki (Maimonides: *Hilchot Széfer Torá* 7. fejezet eleje).

Nagy *micvá* Tóra-tekercset írni vagy íratni, illetve részt venni ebben. A szent munka befejezésekor szokás megtisztelni egyes jeles embereket egy-egy betű írásával. A Tórát nagy tiszteletben tartják, díszes ruhába öltöztetik, és nagy elővigyázattal hozzák-viszik, nehogy megsérüljön. Amikor előveszik a frigyszekrényből, illetve mielőtt visszateszik, körül-

hordozzák, és a jelenlévők csókot hintenek öltözetére (amelyet héberül *möilnek*, jiddisül *mentelének* neveznek). Ugyancsak nagy tiszteletnek örvendenek azok, akik a közösséget megtisztelik azzal, hogy *Tórát* íratnak, és egy templomnak adományozzák. A közösség megbecsülése veszi körül őket, és a *Tóra* védelme alatt állnak, amint írva van: "Az élet fája ez azoknak, akik támogatják, és boldogok segítői..." (*Példabeszédek* 3:18.). Egyébként a két rudat, amelyekre a *Tóra*-tekercs fel van csavarva, a zsidó hagyomány "az élet fájának", *éc chájimnak* nevezi.

Van, aki az örök érvényű *Tóra* írásával, illetve íratásával szülei, szerettei emlékét örökíti meg.

A *Tóra*-írás módja

A *Tórát* kóser állat bőréből készült pergamenre írja a *szofér*, külön erre a célra készült tintával, lúdtollal, miután megvonalmazta a pergamenlapot, melyre legalább 42, legfeljebb 60 sort írhat. Megkezdése előtt arra gondol, hogy a *Tóra*-tekercs írásával Isten parancsát teljesíti. Ugyancsak kóser állat ereiből készült fonállal varrják össze a megírt lapokat. Az írás nagy szakértelmet igényel, mert a legkisebb hiba is érvényteleníti a *Tóra* használatra alkalmasságát (vagyis "kóserságát"). Isten Nevének leírása előtt a *szofér* megmerítkezik a rituális fürdőben (*mikve*). A *Tórában* 304 805 betű van.

A *Tóra*-másolók két fő betűtípust használnak: a régebbi, úgynevezett Bét Joszéf-betűt és a valamivel újabb, Ári-féle betűt. Ezek tíz betűnél különböznek egymástól. Van még egy Valis nevű betűtípus is, amely hasonlít a nyomtatott betűkhöz.

A *Tóra* jelentősége népünk számára

A *Tóra* a zsidó élet alapja és lényege, létezésünk, fennmaradásunk záloga. A szétszórás évezredeiben a *Tóra* fénye világította be a zsidók sanyarú életét, az üldöztetés során ez volt a világítótorony, a reménység pislákoló fénye. Az üldözött, ide-oda vándorló zsidó batyujában cipelte magával a megváltás reményét ígérő *Tóra*-tekercset. Ezt tanulja a zsidó gyerek hároméves korától, ezért nem volt a zsidók között sohasem analfabéta. A *Tóra* mint a zsidó szellemi függetlenség záloga ott volt minden kis falusi zsinagógában, ott égett a máglyákon a hívekkel együtt, amikor a "pergamen" elégett, és a betűk "az égbe repültek" (*Talmud, Ávodá Zará* 18a.). Napjainkban is a *Tóra* a zsidó identitás záloga és kezeje szerte a világon, ahogy azt Száádjá gáon mondotta: *Éjn umátenu elá börtorátá*, "Népünk nem nép a *Tóra* nélkül."

A Tóra – Mózes öt könyve – az úgynevezett Írott Tan a bölcseink által elfogadott Szóbeli Tannal, a zsidó törvény, a *háláchá* forrásával együtt a zsidóság fennmaradásának garanciája, míg el nem jön a Messiás, akit állhatatosan várunk, még ha késlekedik is, nap, mint nap.

* * *

A technológia a Tóra szolgálatában

Kérdés: Mikor elfogadhatatlan az akár 0.000328 százalékos hiba?

Válasz: A *Széfer Tóra* (a Tóratekercs) esetében. Egy teljes Tóratekercsben 304805 betű található, és ha csak egyetlenegy is kimaradt, vagy rosszul írták, az egész tekercs érvénytelenné válik és ki kell javítani.

Kérdés: Ki, vagy jobban mondva, mi képes egy Széfer Tórát kevesebb, mint négy óra alatt végigolvasni és megtalálni a szövegben megbúvó hibákat?

Válasz: Egy optikai scanner-rel felszerelt számítógép, azaz egy olyan gép, amelyik "lát" és amelyet arra programoztak, hogy észrevegye a Tórában esetleg előforduló hibás vagy elmosódott, ill. a felesleges vagy hiányzó betűket, melyek miatt a Tóra érvénytelenné válik.

Míg a hagyomány azt kívánja, hogy ezeket a tekerceket kézzel írja egy jól képzett szofér, azaz írnok, a Háláchá szerint elfogadható, hogy gép ellenőrizze az elkészült munkát, legalábbis a *Vaad Mishmereth SZTÁM* munkacsoport szerint, amely ezt a vállalkozást beindította. Az izraeli és brooklyni székhelyű, fogyasztóvédelemmel foglalkozó cég legfőbb célkitűzése a Tóratekercek integritásának megőrzése. Az ügyvezető igazgató, Jáákov Basch rabbi szerint a Tóratekerceket ilyen módon a korábbi 40 óra helyett most már 4 óra alatt meg lehet vizsgálni.

A számítógép egy olyan programot használ, amely a Tóratekercsben előforduló betűkre épül. A tekercek betűit egy "lencse" olvassa le az erre a célra készült fénymásolatokról. Ehhez a lépéshez 125 Mbyte memóriára van szükség. Ezután egy hibalistát nyomtatnak ki, amelyeket ezután az írnok (*szofér*) kijavít. A zsidó törvények ugyanakkor előírják, hogy amennyiben a Tóratekercsben hemzsegnek a hibák és azokat már lehetetlen kijavítani, akkor el kell temetni. A számítógép képes valam-

ennyire még a betűk alakját is ellenőrizni és kiválóan alkalmas a hiányzó, vagy felesleges, ill. az elmosódott és összeérő betűk megtalálására.

A programot a *Vaad Mishmereth SZTÁM* két elkötelezett és odaadó alapítója, David L. Greenfield rabbi és Shmuel E. Granatstein rabbi dolgozta ki, Charles Naiman, a massachusettsi Technológiai Intézet professzorának segítségével. Az egyes betűk formájának, ill. a számítógépes technológia mélyreható és alapos ismeretének alapján dolgoztak ki olyan algoritmusokat, amelyek lehetővé tették egy olyan számítógépes program megírását, amely felismeri a Tóra héber betűit. Az elmúlt tizenhat év során folyamatosan tökéletesítették ezt a programot.

Ma már bármely zsinagóga ellenőriztetheti Tóratekercseit a számítógéppel, és a Váád utána megbíz egy írnokot a hibák kijavításával. A számítógépet szakértő kezeli egy írnok jelenlétében.

Basch hangsúlyozta, hogy a számítógép semmiképpen sem helyettesítheti az írnokot, csupán segíti munkájában, és így "az írnoknak több ideje marad tulajdonképpen munkájára, az írásra."

Statisztika

A Tóratekercs megírásakor kétféle hiba fordulhat elő. Az egyik a szöveghiba, pl. hiányzik egy betű, vagy a kelleténél több betű fordul elő, ill. egyik-másik szó vagy betű helyett más áll. A másik a formai hiba, azaz egy adott betű írásmódjának hiányosságai. Ez utóbbi hibatípust hét-évenként kétszer kell ellenőrizni, mivel a betűk megrongálódhatnak az évek múlásával. Ezeknek a hibáknak a kiküszöböléséhez tapasztalat és biztos ítélőkészség kell, ám egy gyakorlott szófér, azaz írnok hamar észreveszi.

A szöveghibákat azonban írás közben követik el és csakis egy nagyon gondos, egy hibátlan szöveggel való betűről-betűre haladó összevetés során derülnek ki. Ezt másképpen korrektúrázásnak nevezik, és itt bizony már gyakoriak a gondatlanság miatti elnézések, ill. az emberi fáradtságból, vagy a türelem elvesztéséből fakadó hibák. A számítógépet voltaképpen ennek a korrektúrázásnak az elvégzésére programozták.

Az új számítógépes eljárás kezdeti fázisában statisztikákat is készítettek, melyek riasztóak, ám egyben felettébb tanulságosak is. A számítógép alig talált hibát a negyven évvel, vagy még korábban írt Tóratekercsekben, míg az elmúlt negyven évben írt tekercsek 76 százaléka tartalmazott valamilyen hibát. Az elmúlt tíz évben készített tekercsek esetében ez az arány tovább romlott, mivel 80 százaléuk hibásnak bizonyult. Azoknak az új, még nem használt Tóratekercseknek, amelyeket nemrég-

ben ellenőriztek, alig 10 százaléka bizonyult mindenfajta szöveghibától mentesnek.

A mai kor írnokai egészen másfajta körülmények között dolgoznak, mint a korábbi századokban élt elődeik. Magasan képzett szakemberek, ám sokkalta több nyomás nehezedik rájuk. Anyagi szükségleteik nagyobbak s ez arra kényszeríti őket, hogy többet dolgozzanak. Életformánk zaklatottsága nehezebbé teszi az elmélyülést. Ráadásul, a hajdani írnokok a kijavított hibák alapján kapták a fizetségüket és ez fokozta éberségüket. Ezért van, hogy a szöveghibák napjainkban gyakoribbak, mint a régebbi korokban.

Erre a helyzetre keresett megoldást Greenfield rabbi és Granatstein rabbi, amikor kidolgozták a számítógépes korrektúrázási programot. A programot világhírű rabbinikus tekintélyek támogatják és többen kifejezték azon meggyőződésüket, hogy a számítógépes technológia pusztán e célból fejlődött ki. Sőt, néhányan még azt is kijelentették, hogy kötelességünk ezt a lehetőséget kiaknázni a hibák gyakorisága miatt. Mivel a statisztikák szerint túl magas a hibaszázalék, néhány rabbi egyenesen azt állítja, hogy kötelességünk minden egyes Széfer Tórát megvizsgáltatni. Még az a javaslat is felvetődött, hogy olyan Tóratekercsből, melyet a gép nem ellenőrzött, ne lehessen felolvasni a zsinagógában.

Ezt a számítógépes programot néhány jótékony személy nagylelkűsége tette lehetővé, akik mintegy kétmillió dollárt adományoztak e hatalmas vállalkozásra.

Helyénvalónak tűnik, hogy e beszámolót Móse Haziz, a 17. században élt rabbi *Misnát Cháchámim* művéből vett profetikus szavakkal zárjuk: A rabbi egy helyütt korának Széfer Tórái és mezüzéi érvényessége felett kesereg. "Egész gyülekezetek és közösségek függenek ezektől a Tóráktól, tfilinektől és mezüzéktől. Aligha véletlen, hogy állandóan panaszkodunk és nincs jajkiáltásunkra válasz. Szívem megtört, és nem vagyok képes e helyzetet orvosolni. Bárha megszánna minket Isten, és az eljövendő nemzedékek idején valamiféle megoldást találna ."

Talán hamarosan eljön ez a nap. Talán már el is jött.

Szimchát Tóra: Chászid filozófia

a lubavicsi rebbe, Menáchem Mendel
Schneerson rabbi írásai alapján

A határokat nem ismerő öröm

A *Sátrak* ünnepének hét napja alatt a szabad ég alatt álló *szukában*, sátorban eszünk. A nyolcadik nap már független ünnep, *Smini Áceret*, „az ünnepi gyülekezet nyolcadik napja”. A heti *Tóra*-olvasás éves ciklusa a következő napon fejeződik be, amelyet *Szimchát Torának*, a *Tóra* örömeinek is neveznek. Talán ez az év legvidámabb ünnepe. Hétszer táncoljuk körbe a zsinagógát a *Tóra* tekercseivel, és akit csak lehet, megtisztelünk azzal, hogy *Tórát* vihet: evvel azt a köteléket erősítjük meg, amely a zsidó népet a *Tórához* és az Örökkévalóhoz köti. Ez a tánc a *hákáfot*.

Miért marad ilyenkor a Tóra takaróban?

Minden tartózkodásunk és félénkségünk feloldódik a Szimchát Torá túlárado táncában. Ilyenkor minden zsidó természetes vágyat érez arra, hogy a karjaiba vehessen egy *Tóra*-tekercset, és táncra perdüljön vele. Az öröm rejtett forrásai, olyan erők, melyekről tudomásunk sem volt, kerülnek felszínre ez alkalommal.

Ennek a boldogságnak a forrása, egyben a figyelem középpontja természetesen a *Tóra*, de mégis, a *hákáfot* ideje alatt a *Tórát* egyszer sem nyitjuk ki, úgy perdülünk táncra vele, hogy takaró borítja a tekercset. Szimchát Torá idején nem is szokás tanulmányozni a *Tórát*, inkább ellenkezőleg: mert a *Tóra* tanulmányozását rendszerint fegyelmezett tanulmányi rend irányítja, Szimchát Torá alkalmával viszont olyan módon közelítjük meg, énekkel és tánccal, hogy annak úgyszólván semmiféle látható kapcsolata nincs az értelemmel.

A Tóra legjava

A Szimchát Torá alkalmával szokásos ünneplés oka, hogy az értelem nem az egyetlen eszköze az embernek, amellyel kapcsolatba léphet a *Tórával*. A *Tóra* egy dimenziója csak az, amit az értelem megragadhat és

feldolgozhat, de van másik dimenziója is, és ez határtalan, minden emberi megértésen túl van. A Tóra e korlátlan dimenziója az igazi lényege, mert: „Az Isten és az Ő Tórája egyik.”¹⁹³

Amint az Isten korlátok nélküli létező, meghalad minden határt és kötöttséget, olyan az Ő Tórája is, mely az emberi értelem minden korlátját túlhaladja. Ennek megfelelően tehát az embernek a Tórával való kapcsolatában tükröződnie kell ennek a korlátlanságnak. Ezért jelentették ki őseink, amikor a Tóra adatott a Sínai-hegyen:¹⁹⁴ „*Náásze venismá*” – azaz: „Megtesszük, és meghallgatjuk.” Ezzel az értelmet mintegy meghaladva kötelezték el magukat az Isten akaratának: ez az elkötelezettség ugyanis nem függ a megértésünk aktuális szintjétől. Minthogy előbb az mondatott ki: „*Náásze*”, azaz: „Megtesszük”, nyilvánvalóvá tették ezzel, hogy az Isten akaratát követő engedelmisségünk feltétel nélküli.

A Tóra megértésének intellektuális dimenziója létfontosságú, de nem önmagában képezi annak lényegét. Azért, hogy az ember kapcsolatba kerülhessen az istenséggel, a korlátlan messzeségben lakozó Tóra alászállt, értelmes gondolatok, törvények és elvek formájában megnyilvánult, hogy tanulmányozható és felfogható legyen, és hogy az életünkre alkalmazni tudjuk. De ezek mégis csak külső dimenziói a Tórának, nem pedig a legbelső lényege.¹⁹⁵

A Tóra dimenzióinak intellektuális kategóriákba öltöztetése része a folyamatnak, melynek révén az Isten kapcsolatba lép az emberrel. A Szimchát Torá alkalmával ugyanakkor az ember nyúl ki az Isten felé, és igyekszik kapcsolatba lépni a Tórának azon aspektusával, mely az Istennel egy. Ez megkívánja tőlünk, hogy túllépjünk azokon a kötöttségeken, melyeket az értelmes észhasználat pányváz az emberre. Éppenséggel ez történik meg akkor, amikor a zsidó hívő táncra perdül a Tóra-tekerccsel a Szimchát Torá idején.¹⁹⁶

¹⁹³ Zohár I:24a, II:60a. Lásd még *Tánjá* 4. és 23. fejezetek.

¹⁹⁴ *Széfer Smot* 24:7; *Sábát* 88a.

¹⁹⁵ Ebből a nézőpontból tekintve nincs különbség aközött, ahogyan egy gyermek tanulmányoz egy verset a *Chumásból*, és ahogyan egy Tóra-tudós értekezik valamely talmudi témáról. Mindkettő olyan eszközökkel él, melyeket az Isten alkotott, hogy lehetővé tegye az embernek a vele való kapcsolatot. Mindkét tapasztalat lényege túlmutat azon, hogy az eszköz egyszerű-e avagy bonyolult, a fontos az a belső összeköttetés az Istennel, amit létrehoz.

¹⁹⁶ Az ünnep elmúltával természetesen úgy kell visszatérnünk a Tóra módszeres tanulmányozásához, hogy ez a lényegi kapocs, amit megtapasztaltunk, részévé váljon az értelmi folyamatainknak, a gondolkodásunknak. A *hákáfat* szokás szerint

Egység a táncban

Tanultak és tanulaltanak egyképpen vesznek részt a Szimchát Torá örömnepében, mert ez az ünnep olyan részét érinti a léleknek, mely határtalan természetű lévén, teljességgel ellene van mindenféle osztályozásnak és rangsorolásnak. A léleknek ezen a szintjén nincs különbség egyik zsidó és a másik között. Az alapvető közösség, mely mindannyiunkat összeköt, arra indít, hogy kéz a kézben táncoljunk, együtt, megfedkezve a személyes különbségekről, melyek egyébkor falakat és határokat képezhetnek ember és ember között.

A Tóra „lába”

A hatodik lubavicsi rebbe, Joszef Jichak Schneersohn rabbi (1880-1950) szokta volt mondogatni, hogy Szimchát Torá alkalmával maga a Tóra vágyik a táncra – de minthogy a Tóra-tekercsnek nincs lába, nekünk, zsidóknak kell a lábaként szolgálnunk, és körülhordozni az emelvény körül a zsinagógában.¹⁹⁷

A lábnak nincs független akarata, tökéletesen alá van rendelve a fejnek, amely irányítja, engedelmeskedik a kívánságainak kérdés nélkül. Ilyen mély és teljes a mi önkéntes alárendelődésünk a Tórának Szimchát Torá idején, túllépünk önnön személyes, individuális létezésünkön, és a „Tóra lába” leszünk.

Ez a metafora a Tóra tanulmányozásában való egész évi előrehaladás szükségességére is figyelmeztet, minthogy a láb mint szimbólum az előrehaladás fogalmával kapcsolódik össze szorosan. Ez az előrehaladás hatással van a Tórára magára és a zsidó népre is, mert amint a láb képes eljuttatni a fejet olyan helyekre, melyeket egyedül nem volna képes elérni, a zsidó nép képes a Tórát felmagasztalni és a lényegét napvilágra juttatni.

a Tóra felolvasására szolgáló emelvény körül zajlik, bevezetőjéül pedig a nők és férfiak felmondják az *Átá háretá* kezdetű verseket, felelgetős formában. Ez a két momentum is arra emlékeztet, hogy a Szimchát Torá korlátokat nélkülöző ünnepelésének is van kapcsolata a Tóra intellektuális dimenzióival: a racionális és a természetfeletti dimenziók a Tórában ugyanis elválaszthatatlanok!

¹⁹⁷ Így is érthetjük az ünnep leírására szolgáló „közös örömünk ideje” formulát: a boldogságunkat nem csak az egész zsidó néppel osztjuk meg, a Tóra maga is részt kíván ebből az örömből.

Biztonságos „földetérés”

Ezen gondolatok fényében értékelhetjük a helyén a Szimchát Torát a Ros Hásánával és Jom Kipurral kezdődő ünnepek rendjében. Ezek az ünnepek mind az Istennel való kapcsolatunk legbelső lényegére irányítják a figyelmünket. A Szimchát Torá a csúcspontja ezeknek, egyben a fordulópont is a Tisri hónap intenzív spirituális élményei és a földközeli hétköznapiak között.

Ennek a „földetérésnek” a biztonságát szolgálják a Szimchát Torá örömei. Ez az az idő, amikor megtapasztaljuk, hogy az „Izrael, a Tóra és az egyedül szent Isten, áldassék, valóban egyek”,¹⁹⁸ és ez a tapasztalás megalapozza az istenszolgálatunkat az egész évre. Ez az ünneplés megerősíti az Istennel és az Ő Tórájával való kapcsolatunkat, amit nem korlátoz az intellektus, az egész évre, az életünk minden területén.

Ez az ünneplés ugyanakkor megelőlegezi azt a végső nagy ünnepet, ami a Messiás eljövételét fogja köszönteni, az Üdvösség korszakának hajnalát. Jöjjön el minél hamarabb!

¹⁹⁸

Zohár III:73a.

Rabbi Slomo Ganzfried:

A *Sulchán Áruch* kivonata

128. fejezet

Elul havának szabályai (16 pontban)

1. Ros chodes elul (havának újholdnapjától) jom kipur utánig tart a kegyelem ideje. Habár a Szent – dicsértessék! – az egész esztendőben teljes szívvel fogadja a megértők bűnbánatát, ezek a napok mindamellett alkalmasabbaknak és Idősebbeknek szemeltettek ki megtérésre, hogy az irgalom napjaivá és kegyelem napjaivá legyenek. Mert elul hó újholdján ment fel Mose a Szináj hegyére, hogy átvegye a második kőtáblákat és fönt időzött negyven napig és tisri hó tizedikén jött le, mikor Izrael bűnének engesztelése befejeződött. Azóta szenteltettek ezek a napok a kegyelem napjaivá és tisri hó tizedike az engesztelés napjává. A legtöbb helyen az a szokás, hogy *erev ros chodes elul*, elul havának újholdját megelőző napon böjtölnek és a jomkipur kátán imáit végzik, hogy felkészítsék szívüket a megtérésre. Ha az újhold napja sábatra esik, a vezeklő napot csütörtökre tolják előre. A mi nagy mesterünk, a szent Ári, rabbi Jicchák Lurjá – áldássá legyen az emléke! – írja: az Írás e versében (2Mózes 21:13.): "De aki nem leskelődött, hanem az Isten juttatta kezébe, rendelek majd neked..." az utóbbi *לִידוֹ וְשִׁמְתִּי לָךְ* szavaknak kezdőbetűi az *אלול* (elul) szavat adják, amivel azt mondja nekünk, hogy ez a hónap a kegyelem ideje annak, aki megtérést fogad minden bűnéért, miket az egész esztendőben elkövetett. Rámutat továbbá arra is, hogy a tévedésből elkövetett bűnökért is bűnbánást kell tanúsítani ebben a hónapban. Azt is mondták továbbá az ily írásjelzések magyarázói, hogy a Tóra e versében (5Mózes 30:6.): "...és körülmetéli az Örökkévaló, a te Istened – *אֶת לְבָבְךָ וְאֶת לֵבב* – a te szívedet és magzatodnak szívét", héberül ideiktatott szavainak kezdőbetűi az *אלול* (elul) szót adják. Hasonlóképpen az *Énekek énekének* (6:3.) versében az "Én a kedvesemé, kedvesem az enyém – *אֲנִי לְדוּדִי וְדוּדִי לִי*" szavaknak a kezdőbetűi az *אלול* (elul) hó nevét alkotják. Továbbá ugyanígy *Eszter könyvének* (9:22.) versében: "...ki-ki felebarátjának és adományokat a szegényeknek – *אִישׁ לְרֵעֵהוּ וּמִתְּנוּת לְאֶבְיוֹנִים*" szavak kezdőbetűinek összetétele az *אלול* (elul) hónap neve. E három jelmondat e három dologra mutat rá: a bűnbánó megtérésre, az imára és a jótekonyságra, melyekre ebben a hónapban törekedni kell. "És körülmetéli..." a bűnbánó megtérésre utal, "Én a kedvesemé..." a szeretet dala, az ima – és a harmadik : "Kiki a felebarátjának..." a jótekonyságra. És ez

utóbbi vers a cedaka értelmezésével: előbb a felebarátjának, ami azé, azután adományt a szegényeknek a magából.

2. Ebben a hónapban sófart szoktak fújni, *ros chodes* (az újhold) második napján kezdik és mindennap a *sácharit* (reggeli) ima után négy hangot (*tökiá, svárim, truá* és *tökia*) fújnak, csak *erev ros hasáná*, újév előtti napon szakítják meg a rendet, hogy szünetet tartsanak az önkéntes fúvások és a micvaköteles fúvások között. A sófár fúvásának ebben a hónapban az az oka és célja, hogy a népet bűnbánatos megtérésre ébreszse. Mert olyan a sófár természete, hogy felébreszt és felriaszt, miként az Írás mondja (*Ámosz 3:6.*): "Megfújják-e a sófárt a városban, hogy a nép meg ne riadna?". A mi országainkban továbbá az is szokás, hogy elul hó ros chodesének (újholdjának) második napjától a smini áceret (szukkot 8. záró ünnepe) napjáig, minden reggel és este az ima után elmondják a 27. *zsoltárt*: "Zsoltár Dávidtól: az Örökkévaló a világosságom és az üdvösségem...". Ez a szokás a versnek azon Midrás magyarázatán alapszik, mely szerint: "az Örökkévaló a világosságom", ros hasáná (újév) napjára és "az én üdvösségem", jom kipur (az engesztelés) napjára, "a sátrába – *בְּסֹכֶתָהּ*" rejt, ez pedig szukkot (a sátrak) ünnepére mutat. Zsoltárokat is szoktak mondani együtt a közösséggel, mindenütt a helyi szokás szerint. Mihelyst elul hava belépett, jom kipur (az engesztelés) napjáig, ha az ember levelet ír a felebarátjának, köteles jelezni levelének az elején vagy a végén, hogy imádkozik érte és áldja, hogy a beköszöntő napokon írásuk be és pecsételtessék meg a jó élet könyvébe.

3. A jámbor cselekvések emberei ebben a hónapban megszokták vizsgálni a tefilinjeiket (imatokjaikat és a mezuzákat) és mindazt, amin valami hibahiány van, – egyéb parancskötelességeknél is, – helyreigazítja.

4. Tisá böáv után az első sábaton és a következő hat sábaton a vigasznak hét haftáráját (a prófétai olvasmányt a Tóraszakasz felolvasása után) olvassák. Ha elul újholdjának első napja sábatra esik, elhalasztják az *Ánijá szoárá* haftáráját és az újhold napi *Hásámájim kishi* haftárát olvassák, mert abban is szó van Jeruzsálem vigasztalásáról *Ki técé* hetiszakasz sábatján, amikor a *Ráni ákárá* haftárát olvassák, kiegészítik azt az elhagyott *Ánijá szoárá* szakasszal, mely az Írásban is követi. Aki elul újholdjának sábatján tévedett és az *Ánijá szoárá* haftárát mondotta, ha észrevette. mielőtt a haftára után az áldásszakaszokat elmondotta, mondja utána mindjárt az újhold *Hásámájim kishi* haftáráját és azután a bráchákat, ha pedig csak a haftárát követő áldásszakaszok elmondása után vette észre, mondja el utánok az újhold *Hásámájim kishi* szakaszát bráchák nélkül. Ha elul hó ros chodese (újholdja) a hét első napjára esik, elhagy-

ják a *Máchár chodes* (holnap újhold) háftárját, mert abban nincs szó Jeruzsálem vigasztalásáról és az *Ánijá szoárá* háftárát mondják.

5. A roshasanát (újévet megelőző hét első napjától kezdve és azontúl minden nap korán kelnek a *szlichot* (könyörgő imák) szertartásához. Ha ros hásáná a hétnek második vagy harmadik napjára esik, a *szlichot* imákat már az előző hét első napján kezdik meg. S mikor korán kelnek, mossák meg a kezeiket, mondják az áldást a kézmosásra, és a bráchákat a tórára. A *szlichot* elmondása után másodszor is mossák meg a kezeiket, de már bráchá nélkül.

6. A *szlichot* könyörgések előimádkozója öltse magára a *cicittel* (szemlélő szálakkal) ellátott *talitot* (imaköpenyt), még mielőtt az *Ásré* versekkel bevezetett *145. zsoltárt* megkezdi. És mivel kétség forog fenn arra nézve, hogy mondjon-e bráchát a talitára, ha még éjjel van, mikor felölti, vagy ne mondjon, ezért ne a maga *tálitját* vegye, sem a községét, hanem kérje másnak a *tálitját* kölcsön. Ha egyáltalán nem található *tálit*, elmondhatja a *szlichot* és az *slos eszré midot* (Isten 13 tulajdonsága) könyörgéseket *tálit* nélkül is. Némely helyütt az a szokás, hogy a *szlichot* előimádkozója a reggeli sácharit, a délutáni mincha, sőt az előző esti mááriv imának is az előimádkozója, őt illeti az elsőbbség a gyászolóval, a körülmetélővel és azzal szemben, kinek *Jahrzeitja* (szülei halálának az évfordulója) van. Jó a *szlichot* mondásánál állni, de akinek nehezebbre esik az állás, az legalább akkor álljon, mikor az *Él melech josév* és a *slos eszré midot* (Isten 13 tulajdonsága) imáját mondják. (A *viduj*, bűnvallomás mondásának szabályát l. lej. 131:9.).

7. Ügyeljenek nagyon arra, hogy a *szlichot*nak és a félelmes szent napoknak előimádkozójául olyan embert válasszanak, aki erre méltó és nagy a Tóratudásban és jótevésben, - amennyiben csak lehet ilyet találni, – kell, hogy már harmincéves legyen, mert akkor már lecsillapodott ifjúsága heves vére és alázatos a szíve és kell, hogy nős is legyen és legyenek gyermekei, mert az a szívét önti ki és szíve mélységéből ejti ki a könyörgéseket. Hasonlóan válogassák meg gondosan a *tokéát*, aki ros hásáná (újév) napján a sofár kürtöt fújja, szintúgy azt, aki a sofárt fúvónak a hangokat diktálja, hogy Tóratudók és istenfélők legyenek, amennyire csak lehet közöttük ilyet találni. Általában minden zsidó alkalmas minderre, akit a község ilyennek elfogad. Ha azt látja, hogy a megbízatása viszályt keltene, tartózkodják tőle akkor is, ha a másik erre nem is érdemes.

8. Ki az apját vagy az anyját gyászolja, gyásza éve egész tizenkét havában ne legyen ros hásáná és jom kipur napján a közösség előimádkozója, kivéve ha erre nincs ott olyan érdemes mint ő. Más rokonát gyászolónak gyásza első 30 napjában, kinek régebből szokásjoga az előimádko-

zás vagy a sófarfúvás, meg lehet ezt engedni, mert a ros hájáná vagy a jom kipur megszünteti a harminc nap gyászát. De ha nem szerzett rá szokásjogot és akadna más, ki éppen oly érdemes mint ő, szigorúbban kell venni. De a szelichót akár minden napján, még *erev ros hájáná*kor (az újév előtti napon) is bármely gyászoló is lehet előimádkozó, csak a *sivá*-ban, gyásza első hetében nem.

9. Az egyén, aki egyedül mondja a szelichótkönyörgéseket, a *slos eszré midot* szakaszát nem szabad mint imát és kérelmet elmondania, hanem csak, mint Tóraolvasmányt a megfelelő hanglejtéssel és dallammal. Még olyan helyen is, hol más ima említi Isten 13 tulajdonságát, pl. az *uzchor lánu brit slos eszré* és hasonlóknban, ki kell azok említését hagynia. Szintúgy ne mondja az aram nyelvű könyörgéseket, pl. a *Máché umászé...*, a *Márán dövismájá...* szakaszokat is csak tíz felnőtt *minján* együttesében.

10. A gyászolónak nem szabad távoznia házából azért, hogy a szelichót könyörgésekhez a zsinagógába menjen, kivéve *erev ros hájáná* (újév előtti napon), mert akkor több szelichótkönyörgést mondanak.

11. A nagy és félelmes napok előimádkozója meg a sófar fúvó már három nappal ros hájáná előtt tartsák magukat távol minden olyan dologtól, ami tisztátalanságot okozhat és tanulmányozzák ki-ki képessége szerint az ünnepi imák és ünnepi költemények magyarázatát és a sófarfúvás szabályait. *Muszár* (erkölcsoktató) könyveket is tanuljanak, melyek felerkentik az ember szívét, hogy féljen az Örökkévaló rettenetességétől és fensége fényétől, mikor fölkel megítélni a földet. Ha nem akad olyan sófarfúvójuk, aki Tóratudós volna, nézzenek utána, hogy a *mákri*, a sófarhangok diktálója legyen mindenesetre Tóratudós és legyen gyakorlott a sófarfúvás szabályaiban, hogy az esetben, ha tévedés esnék a sóvár-fúvásban, tudja, mit kell tennie és megvizsgálni is tudja a sófárt, hogy kóser (alkalmas)-e.

12. Sokan böjtölni szoktak a tíz bűnbánó napon, és mert ezekből (a tízből) hiányzik az a négy nap, amelyen nem böjtölhetnek, ezek a ros hájáná két napja, a közbeeső sábat és az *erev jom kipur*, jom kipur előző napja, ezért ezek helyett négy napot böjtölnek a ros hájánát megelőző szelichótnapok közül, azaz a szelichót első napján, *erev ros hájáná* (újév előtt való napon) és közbenső napok közül két napon, rendszeren a hét második és ötödik napját vállalják, de ha ezeken valamely micvakötelesség örömlakomája volna, ehetnek azon és helyette más napon böjtöljenek. Avagy; ha tudják, hogy valamely micva teljesítésnek öröme lakomát fognak tartani, böjtöljenek helyette már egy nappal azelőtt (l. fent. 127:3., 14.).

13. *Erev ros hásaná*, újév előnapján a sácharit (reggeli) ima után ki szoktak menni a temetőbe leborulni az igaz jámborok sírjára, alamizsnát is adnak ott a szegényeknek, hogy serkentsék azokat a szent jámborokat, akik már a földben vannak, hogy szóljanak jó szót érettünk az ítélet napján, – és azért is, mert az igaz jámborok sírhelye szent és tiszta hely, az onnan felhangzó ima inkább meghallgatásra lel, mert szent a föld, amelyen áll és a Szent – dicsértessék! – az ottan nyugvó igazak érdemében kegyelmet gyakorol. De ne az ott pihenő halottakhoz intézze kérését, mert az már majdnem annyi volna, mintha a halottakat idézné, hanem kérje a Mindenhatót – áldassék! –, hogy könyörüljön meg rajta a porban pihenő igaz jámboroknak érdemében. Amikor a temetőbe ér és a sírokat már harminc napja nem látta, – el kell mondani az *Áser jácár etchem bádin...* áldást (1. fent. 60:11.), mikor a sírhoz ér, mondja el a *Jöhi rácon...* "Legyen akaratod, hogy az itt eltemetett (*itt az illetőnek és anyjának héber nevét mondja utána*) nyugalma tiszteletben részesüljön és hogy az érdeme legyen a segítségemre". Ha a kezét a sírra teszi, csak a balkezét tegye és ne a jobbot, és mondja ezt az írásverset (*Jesájá* 58:11.): "Az Örökkévaló vezessen téged mindig, telítse meg fényességgel lelkedet, üdítse fel csontjaidat, hogy légy olyan, mint bőven áztatott kert, és mint a forrás, melynek soha ki nem apad a vize. Nyugodjál békében, aludjál békében, míg eljön a vigasztaló, aki békét hirdet!" (Mikor a kezét a sírra teszi, gondoljon a fenti írásvers mondásakor arra, hogy a versnek 15 szava van, amennyi a kéz csontja-íze.). Ne menjen ugyanaznap kétszer ugyanahhoz a sírhoz. Aki oly sírkőnek a feliratát olvassa, melynek betűi a kőből kiállók, vigyázzon, mert annak olvasása káros az emlékezetre (a misztikus tanok szerint) Ilyenkor ajánlatos elmondania a reggeli imából az *Áhává rábá* imát egészen *ulójáchedchá böáhává* szavakig.

14. *Erev ros hásaná* napján mindenki böjtölni szokott a délutáni ima utánig, akkor egyék valamit, hogy ne böjtölve lépjen az ünnepbe, az egész napon tórával, a micvakötelességek teljesítésével és bűnbánatos megtéréssel és különösképpen felebarátja ellen elkövetett vétkek jóvátételével foglalkozzék és ne várjon ezzel *erev jom kipurig* (az engesztelési nap előttig), hanem siessen már ma bocsánatot kérni felebarátjától.

15. *Erev ros hásaná* napján az ünnep tiszteletére kimossák a ruhákat és megnyiratkoznak, de ügyeljenek arra, hogy még délelőtt vágassák le hajukat. A mikvafürdőben alábuknak és sábatruháikat öltik fel *ros hásaná* napján, megmutatván, hogy bízva bízunk a Mindenhatóban, – dicsértessék neve! – hogy fényre deríti a mi jogainkat.

16. *Erev ros hásaná* napján fel szokták oldani a fogadalmakat. (Ezt jelzi a Tóra (4Mózes 30:3.): *לֹא יִחַל דְּבָרוֹ כְּכֹל* – "...meg ne szegje szavát, mind aszerint..." héber szavak végső betűinek összetétele az *אלול* [elul]

szavát adják.) Aki nem érti, hogy mit mond a szent nyelven, mondja olyan nyelven, amelyen ért. (A szerző a német-jiddis nyelvet említi.)

129. fejezet

A ros hásaná (újév) szabályai (23 pontban)

1. Ros hásanától jom kipurig minden kádis imában megismétlik a *lőélá* szót, vagyis úgy mondják *lőélá lőélá* (és nem a *váv* kötőszóval – *ulőélá*) és mert a *kádis*ban 28 szónak kell lennie (a betoldott szó miatt), az egész esztendőben úgy mondják *lőélá min kol birchátá* most pedig *lőélá mikol birchátá*.

2. Ros hásaná és Jomkipur napján valamennyi *Ámidá* imát meghajolva és lehajtott fővel mondják, de mivel a *Mágén Ávrahám*, Ábrahám pajzsa áldás mondásánál és a *Mojdim*, "Hálát adunk" szakasz elején és végén meg kell hajolni, azért mielőtt ez imahelyekhez ér, egyenesedjék ki, hogy úgy tudjon meghajolni, ahogy bölcseink – legyen áldássá az emlékü! – azt elrendelték. Nem is szabad meghajolni azoknak az áldásszakaszoknak az elején, vagy a végén, ahol bölcseink azt el nem rendelték. Ezért jobb egyenes tagokkal és alázatos szívvel és könnyekkel imádkozni. Azt a szokást, hogy némelyek hangosan szoktak imádkozni, meg kell szüntetni, mert ellenkezőleg halkán kell imádkozni, mint az egész esztendőn át. Némelyek megengedik, hogy egy kissé felemeljék a hangjukat, de ne nagyon, ügyelni kell arra, hogy az imát pontosan ejtsék ki és ne változtassanak semmi pontozaton, keressen ki-ki olyan rendes *szidur*, vagy ünnepi *máczor* imakönyvet, amely egészen pontos, hogy abból imádkozzék.

3. Az *ámidá* imában az egész esztendőben *háÉl hákados* („Szent Isten”) és *melech ohév cödáká umispát* („a törvényt és jótékonytságot kedvelő király”) szavakkal fejezik be az illető imaszakokat, kivéve ros hásanától jom kipur utánig, amikor azt kell mondani *hámelech hákados* („Szent király”) és *hámelech hámispát* („a törvény királya”) mert e napokban a Szent – dicséértessék! – megmutatja uralmát, hogy ítéljen a világ fölött.

Aki tévedett és azt mondotta *háÉl hákados* vagy kétséges előtte, hogy *hámelech hákados* vagy *hámelech hámispát*-ot mondott-e, ha ezt még mondása közben (amennyi idő alatt a *Sálom löchá rábi!* szavakat kimondja) vette észre, mondja utána: *hámelech hákados* és nem kell előlről ismételnie. Ugyanez a szabály a *hámelech hámispát* áldásnál is. De ha ennyi időnél később vette észre a *hámelech hákados bráchánál* ejtett tévedését, előlről kell kezdenie az egész imát, (még ha csak kétséges is előtte), mert az első három *bráchá* (áldásmondat) egynek számít

(mint fentebb 19:2-ban mondtuk). Még az előimádkozónak is előről kell megismételnie a tefilla hangos recitálását és a kedusát is el kell másodszor is mondani, de a *hámelech hámisját* áldásnál az egyeseknek sem kell még ugyanazt az áldásszakaszt sem megismételniük, mivel a *melech* szót amúgyis megemlíti ebben az áldásban. Ha az esztendő folyamán tévedett és *hámelech hákados* vagy *hámelech hámisját* szavakkal fejezte be a bráchákat, nem kell megismételnie.

4. A sábat esti (mááriv) imában a hét áldását magában foglaló *Mágén ávot* imaszakaszban a *háÉl hákados* helyett szintén a *hámelech hákados*-t mondanak. Ha az előimádkozó tévedett és most is *háÉl hákados* mondott és még mondás közben észreveszi tévedését, mondja mindjárt utána *hámelech hákados*-t és folytassa. De ha később veszi észre, ne ismétlje.

5. Ha az *Ámidában* elfeledte betoldani a *Zochrénu...* vagy a *Mi chámochá...* vagy az *Uchtov...* vagy az *Uvöszéfer chájim...* mondatokat és csak akkor vette észre, mikor már a *Báruch átá Hásém* szavakat elmondotta, mivelhogy Isten nevét már kimondotta, fejezze be a bráchát, folytassa rendje szerint, nem kell ismételnie. Ugyanez áll arra, ki az *Uvöchén tén péchdöchá...* szakaszt feledte el és már befejezte a *Hámelech hákados*-sal, sőt ha csak a *Báruch átá Hásém* áldáskezdetet mondotta, fejezze azt be a *Hámelech hákados*-sal és folytassa az *Átá böchártánu* szakasszal.

6. Az *Ámidát* e napokban az *...osze hásáalom* bráchával fejezik be, de vannak, akik nem változtatnak a szövegen és akkor is a *...et ámo Jiszáél básáalom* szavakkal fejezik be az áldást. A *kádisokban* azonban azt kell mondani *Osze hásáalom bimromáv...*

7. Ha ros hásáná sábatra esik, némely helyen az esti imát a *Löchi nöránöná...* zsoltárokkal kezdik, mint más sábat estén, másutt meg a *Mizmor löDávid...* zsoltárral és vannak, hol a *Mizmor sir löjom hásábát...* zsoltárral. Minden közösség a maga szokásához ragaszkodik.

8. Az első estén a mááriv ima befejezése után mindenki a *Lösáná to-vá tikátév vötéchtém* szavakkal "Jó esztendőre írássál be stb." köszönti a felebarátját, a nőknek így mondják: *...tikátévi vötéchtémi*. Nappal már nem mondják, mert a beírás délelőtt már véget ért. Vannak, akik a második estén is szokták mondani, mert az ítélet beírása néha csak a második napon ejtetik meg.

9. Az esti lakománál a jó esztendő előjeleként különböző szokásokat gyakorolnak: mézbe mártják a *hámojci* áldás kenyerét és miután egy olajbogyó nagyságának megfelelő darabot ettek belőle, ezt mondják: *"Jöhi rácon....* Legyen kegyes akaratom, hogy jó és édes esztendőt újíts reánk!" Azután egy kevés édesalmát mártanak a mézbe, elmondják rá a

kellő ...*bojré pri háéc* bráchát, megeszik és azután mondják a *Jöhi rácon setöchádés*.... Szokás valamely állatnak a fejét enni és azt mondjuk: "*Jöhi rácon*.... Legyen kegyes akaratod, hogy főként járjunk elől". Lehetőleg báranyfejet szerezzenek, hogy ez Jicchak bozótba akadt kosának is emléke legyen. Olyan zöldséget is esznek, aminek a neve az ország nyelvén jót jelent, mint németül *Mö(e)hren*: sárgarépa és azt mondják utána: "Legyen kegyes akaratod, hogy szaporodjanak érdemeink". Halakat szoktak venni enni is annak jelzésére, hogy gyarapodjanak és szaporodjanak, miként a halak. – Ne főzzék a halakat ecetben, mert ros háján napján nem esznek savanyított és keserű dolgokat, hanem kövér húst és mindenféle édességet esznek. Diót és mandulát sem szoktak enni, mert az *עגוז* (*egoz* – dió) szónak számértéke a *חט* (*chét* – bűn) szó számértékével egyenlő, de még inkább, mert köhögési ingert és neszt okoznak, ami zavar az imánál. Az asztalnál ebédszünet közben tanuljanak Tórát. Némelyek a Misna Ros háján traktátusát szokták tanulni.

10. Helyes, hogy a házasság Ros háján két éjszakáján tartózkodjanak a nemi érintkezéstől, még ha sábatra esik is. Ha az az est a nő tevilájának – tisztulása mikva fürdőjének – határideje, ne mulassza el az idejét, hanem a férfi merüljön reggel a mikvában alá, hogy megtisztuljon tisztátalanságától.

11. Ros háján napján, mikor az "*Ávinu málkénu chátánu*... Atyánk, királyunk, vétkeztünk előtted" imát mondja, ne üssön öklével a mellére, mint hétköznapon, vagy jom kipur napján, mert ros háján, jom tov és ünnepen nem mondják a bűnvallomást, hanem gondoljon a jelentésére: Apánk, Királyunk, vétkeztünk előtted, azaz: Apáink vétkeztek előtted, mert bálványokat szolgáltak, de nekünk nincs királyunk, csak te, azért Atyánk, Királyunk, tégy velünk jót a neved kedvéért (ez az első három mondata).

12. Mikor a széfer tórát (a Tóra tekercset) a frigyládából kiveszik, a *Slos eszré midot*, Isten tulajdonságát felsoroló írásverseket szokták elmondani, a *Vájáávor*-nál kell kezdeni és mondja: "Az Örökkévaló elvont előtte és hirdette az Örökkévaló...". Némely helyen sábat napján nem mondják a 13 tulajdonságát felsoroló írásverseket, – sem az utána következő *Ribono sel olám*...-ot.

13. A sófarhangok időmértéke: Eleve ez a szabály; a *truá* (riadó) = kilenc kisebb rövid hangból áll, a *svárim* (törthangok) három egymást követő megtört hang, minden egyes törthang olyan hosszú legyen, mint a *truá* rövid hangjából három, amiből következik, hogy a *sevárim* is kilenc kisebb hangidő. Vigyázni kell nagyon arra, hogy a *svárim* hangjait ne húzzák, – nyújtsák annyira, hogy egy-egy *sever* (törthang) kilenc rövid

hang fúvásának idejéig tartson, mert ezzel így még megtörtént esetben sem tett eleget a kötelességének. A *tökiák* hosszúra nyújtott egyszerű hangok. Amikor a sófarhangok rendje: *tökiá, svárim, truá, tökiá*, mind-egyik *tökiának* olyan hosszú időt kell igénybe vennie, mint a *svárim* és a *truá* hangok ideje együtt, vagyis 18 rövidebb hang idejét. Amikor a sófarhangok rendje: *tökia, svárim, tökiá*: a *tökia* hangok mindegyikének annyi ideig kell tartani, amennyi időt a *svárim* igénybe vesz, vagyis kilenc rövid hangidőt. Ugyanígy a *tökiá, truá, tökiá* rendjében. A *muszáf* ima előtt történő fúvásnál a *svárim* hangokat a *truá* hangokkal egy lélegzetvétellel kell fújni. Ezért, aki előmondja, a kettőt egyszerre diktálja: *svárim-truá*. A *muszáf* ima ismétlése közben történő fúvásoknál két lélegzetvétellel fújja, mégse tartson köztük szünetet, hanem közvetlenül kövessék egymást. Aki előmondja, akkor is együtt, egymásután mondja mindkettőt.

14. Mikor a sófárfúvó a bráchákat mondja, a közönség ne mondja most Isten neve említésénél *Báruch Hu uváruch sömo!* dicséretet (1. fentebb, 6:8.), hanem hallgassák figyelemmel a bráchákat és minden áldásmondat végén mondják rá áhítattal az ámen-t és tilos ez időtől kezdve mindaddig, míg a muszaf ima közben történő fúvások elhangzottak, beszélni, ezért ne hirdesse a szolga (*samesz*): "Ima közben illő a hallgatás", ha máskor meg is szokta tenni.

15. A sófárfúvások rendje közben a közönség a *Jöhi rácon...*-t szokta mondani, mely az ünnepi imakönyvben kinyomtatva látható, de ügyelni kell arra, hogy az abban említett angyal neveket ne mondják ki szájukkal. Sok községben nem is mondják a *Jöhi rácon...*-t és ez a helyesebb. A lényeg, hogy sófárhangok teljes szívvel való bűnbánatra – megtérésre serkentsenek. Amint azt Maimonidész (rabbi Mose ben Májmon) írta (a bűnbánatos megtérés szabályainak 3:4-ban) és ezek a szavai: Habár a sófár fúvása ros hásaná napján az Írás törvénye, rendelete (tehát nem szorul indokolásra) mégis intőjelet is látunk benne, mely azt mondja: Ébredjétek alvók alvásotokból és szendergők serkenjétek fel szendergésetekből, vizsgáljátok meg tetteiteket, térjétek meg bűnbánattal és gondolatok Te remtőtökre! Azoknak szól ez, akik az idő hiúságaiban elfeledték az örök igazságot és életéveiket hiábavalósággal, üres hiúságban tévelyegve töltik, ami nem használ, nem is ment meg. Tekintsetek magatokra, javítsátok meg útjaitokat és cselekedeteiket, hagyja el minden egyes közületek a maga gonosz útját és gondolatát, amely nem jó, stb. Ez a szava hozzánk.

16. Mikor az előimádkozó az *amidá* ismétlésének az *Álénu...* imánál a "...*váánáchnu korim* – és mi térdet hajtunk" szavakat mondja, a közönség vele együtt hajt térdet és hajlik meg, de nem borul arcra csak jom kipur napján, az *Ávodá* rendjében. Az előimádkozó is térdet hajt, de neki az *amidá* alatt tilos a lábait felvenni a helyükből, ezért az a szokás, hogy

kissé távolabb álljon az emelvénytől és így legyen a térdhajlásra helye lábainak az elmozdítása nélkül; akik mellette állnak, segítsék őt a felállásban, hogy ne legyen kénytelen a lábait elmozdítani. A tefilla ismétlése közben ne az előimádkozó fújja a sófárt, kivéve, ha biztos abban, hogy gondolatát nem zavarja meg ezáltal.

17. A tefilla ismétlése közben történő fúvásoknál elütők a szokások arra nézve, hogy mennyit fújjanak. Minden község a maga hagyományos szokásaihoz ragaszkodik. Ugyanígy különbözők a szokások az ima után való sófárfúvások tekintetében is. Amikor a hagyományos helyi szokás szerint befejezték valamennyi (100) hang fúvását, el kell rejteni a sófárt, hogy ne fújjanak többet vele, még annak, aki a második napon akar sófárt fújni sem szabad az első napon azért fújni, hogy gyakorolja.

18. Ha körülmetélés van, azt a *háftára* (ünnepi prófétai olvasmány) után, a sófárfúvás előtt kell elvégezni. Jele ennek: Gondolj Ábrahám szövetségére (ez a körülmetélés) és Jicchák áldozatul való megkötözésére (ez a sófár, a kosnak a szarva). Sábát napján *Ásré...* után történjék a körülmetélés. Ha a gyermeket a szülő anyja mellett kell körülmetélni, akkor az a zsinagógából való távozás után történjék meg.

19. Aki a sófárfúvás kötelességét már teljesítette és mások számára kell fújnia, szintén elmondhatja a bráchákat (áldásmondásokat). Mindamelletts sokkal helyesebb, ha az mondja el a bráchákat, akinek a kötelességét még teljesítenie kell. Aki nők részére fújja, – és maga már hallotta, ne mondja maga a bráchákat, hanem a nő mondja el, a nők ugyanis eredetileg mentesek volnának a sófárfúvás kötelessége alól, mert ez határidőhöz szabott parancskötelesség. Vannak, akik azt mondják, hogy aki már megfelelt a kötelességének, egyáltalán ne fújja a sófárt nők részére és aki nők részére akarja fújni, az fújja nekik, mielőtt ő maga hallotta a zsinagógában a fúvásokat, mondja el a fúvásokra a bráchákat és vegye szándékába, hogy a fúvásával maga is eleget tegyen a kötelességének. Csak a nap első három órájában ne tegye, mert akkor egyes egyéneknek még nem szabad fújni. Vagy fújja nekik abban az időben, amikor a zsinagógában fújják, vagy akkor, mikor a zsinagógában a fújást befejezték, de vegye szándékába, hogy az ott hallott fúvásokkal még nem teljesíti a maga kötelességét, hanem csak azokkal a sófárhangokkal, melyeket ő fúj a nők előtt és mondja el a bráchákat is reájuk. Ha azután vissza is megy a zsinagógába a muszaf imára az abban az *Ámidá*-ban elrendelt sófárfúvásokat meghallgatni, ez a megszakítás nem kényszerítő ok arra, hogy a bráchákat megismételje, mert valamennyi sófárhang fúvása egy micva teljesítése. Ha a nő gyenge és már a sófárfúvás előtt kell ennie, – ehet.

20. Mikor a zsinagógából kijönnek, menjenek nyugodtan, méltóságteljesen, örömmel és vidám szívvel bízva abban, hogy imáinknak és sófárfúvásainknak a hangját az Örökkévaló meghallgatta irgalommal és egyenek és igyanak, ahogy az Örökkévaló jóságos keze megadta. Mindamellettt óvakodjanak attól, hogy túlzottan bőséges lakomát egyenek, az istenfélelem ragyogjon az arcukon. Tanuljanak, vagy mondjanak Tóraszavakat az asztalnál. Az asztali áldás után ne aludjanak, hanem menjenek a zsinagógába és a *mincha* (délutáni) imáig mondjanak a közösséggel zsoltárokat. Akinek nagyon fáradtnak érzi magát, az alhat egy keveset, mielőtt a zsinagógába megy.

21. A *mincha* (délutáni) ima után valamely folyóvízhez mennek, (hogy megemlékezzenek Jicchak áldozatul való megkötése érdeméről, mert az áll a midrásban: Mikor Ábrahám apánk Jicchak fiával annak áldozatul való megkötözésére ment, a sátán folyó alakot öltött, hogy őt akadályozza, és Ábrahám apánk nyakig vízben ment át a folyón és mondotta: "Segíts meg engem Istenem, mert lelkemig hatolt a víz!" Másik oka továbbá, hogy elismerjük aznap magunk fölött uralkodónak a Szentet – dicsértessék! – a királyokat pedig folyó mellett szokás felkenni, mintegy jelzésére annak, hogy (mint a folyó vize) folyják szüntelen uralma, meg ne szakadjon). Jobb, ha ez a folyó a városon kívül van és halak is vannak benne (emlékére annak, hogy bennünket ezekhez az élő halakhoz hasonlítottak, amint ezeket hálóba fogják, úgy fog bennünket is a Halál és az Ítélet hálója, annál inkább gondoljunk tehát bűnbánatos megtérésre. Még más oka, hogy a rossz szem éppenúgy ne kapjon erőt rajtunk, mint a halakon, hanem szaporodjunk és sokasodjunk, miként a halak. Vannak, kik azzal indokolják, hogy a halaknak nincsen szempillájuk, állandóan nyitva a szemük, könyörögjünk mi is Ahhoz odafönn, akinek állandóan nyitva a szeme). Ha nincsen ott olyan folyó, amelyben halak vannak, más folyóhoz vagy kútforráshoz mennek, ahol a "*Mi Él kámochá...* – Ki olyan hatalmas, mint Te..." írásverseket (*Michá* 7:18.) mondják, amint azt az imakönyvekben a *Táslich* imarendjében találjuk. Meg szokták ott a ruha széleit rázni, ami általában intelem arra, hogy az ember gondoljon a vétkeinek a levetésére, mindazonáltal kutassa át és vizsgálja meg útjait, hogy ruhái legyenek fehérek és minden bűntől mentesek. Ha az első nap sábatra esik, a második napon mennek a folyóhoz.

22. Ha azután visszatért a zsinagógába, de még van idő a *mááriv* (esti) imáig, óvakodjék baráti társaságtól is, hogy e napon – Isten mentse! – üres fecsegés bűnébe ne jusson, hanem foglalkozzék tórával, olvassgassa a zsoltárokat, vagy erkölcsoktató műveket, mert szent e nap a mi Urunknak.

23. Ros hájáná két ünnepnapját egy hosszú napnak tekintik és egy szentséget képeznek (l. fentebb 99:2.). Azért vitás a törvényt szabályozók között az, hogy a második estén a kidusnál, az ünnepi gyertyák meggyújtásánál, vagy a második napon a sófárfúvásnál el kell-e a *sehechejánu* áldást is mondani, vagy nem, némelyek szerint, mert a két nap egy szentség és az első napon már mondott minderre *sehechejánu*-t, a második napon nem kell már ezt az áldást elmondania. Ezért az a szokás, hogy a második este kidusához valamilyen új gyümölcsöt tesznek az asztalra, hogy a kidusnál mondott áldás a gyümölcsre is vonatkozzék, vagy öltön új ruhát magára. Ha ilyenekkel nem rendelkezik, az nem akadály, mondja csak el a *sehechejánu* áldást a kidusnál, (mert mi azoknak a törvényt szabályozóknak a véleményének a lényegéhez igazodunk, kik szerint a *sehechejánu* áldást el kell mondani.). Ugyanígy mondja el a nő is a második este az ünnepi gyertyák meggyújtásánál (ha egyáltalában szokott *sehechejánu* áldást is mondani, akkor mindenesetre), ha csak lehet, öltön ő is új ruhát, vagy tegyen oda új gyümölcsöt, hogy a *sehechejánu* bráchája erre is vonatkozzék. Ha nincs neki, nem akadály. Szintúgy a sófárfúvó, ha csak teheti, öltön az ünnep második napján új ruhát. Ha az ünnep első napja sábatra esik, nincsen erre szükség, mert hiszen még nem mondták a sófárna a *sehechejánu* áldást.

130. fejezet

A tíz bűnbánati nap szabályai (6 pontban)

1. A tíz bűnbánati nap, mint a neve is mutatja, a bűnbánatos megtérésre van kiszemelve. Minden ember köteles teljes bűnbánattal megtérni az Örökkévalóhoz, – áldassék neve! – mielőtt eljő a nagy és félelmetes nap: jom kipur (az engesztelés napja), mert mondva vagyon: az Örökkévaló színe előtt tisztuljatok meg (3Mózes 16:30.) és mondva vagyon: Kenessétek fel az Örökkévalót, amikor megtalálható, (Jesájá 55:6.) amire azt mondják a bölceink, – legyen emléküek áldássá! –: ez a tíz nap ros hájánától jom kipurig. Azért kell, hogy az ember ezekben a napokban vizsgálja meg a tetteit és térjen el gonosz cselekedeteitől. A kétséges bűn még súlyosabb megtérést, javulást kíván, mint a bizonyos bűn, mert az ember jobban megbánhatja, ha tudja, hogy bűnt követett el, mintha nem is tudja. Azért kellett a kétséges bűnért való áldozatnak drágábbnak lennie a vételáldozatnál. Foglalkozzék többet a tórával, a parancskötelességek teljesítésével és jótékonyság gyakorlásával és foglalkozzék kevesebbet üzleteivel. Azt írja rabbi Mose Kordova – áldássá legyen az emléke! – hogy e napokat az ember olyanoknak tekintse, mint a félünnepeket és csak a kényszerülten szükséges munkákat végezze, inkább tartozik jóvátenni a maga és embertársa között felmerült ügyeket, mert azokra

nincs is engesztelés, míg vissza nem adja az elraboltat, a kizsaroltat (elcsaltat) és meg nem engeszteli, hogy megbocsásson neki.

2. Illő, hogy az ember e napokban oly szigorításokkal éljen, aminőket az egész esztendőben nem szokott alkalmazni, mert hiszen mi is azt kérjük az Örökkévalótól, – áldassék neve! – hogy kegyes szeretettel éljen mivélünk szemben, aki pl. egész esztendőben megeszi a nemzsidó kenyerét, ezekben a napokban csak zsidónak (chálát elvont) kenyerét egye, s más hasonlót.

3. Az evés utáni asztali imában ugyanazt a "*Haráchámán Hu jöchádés...* – Az Irgalmas újítsa nekünk..." könyörgő mondatot szokták mondani, mint ros hájáná napján.

4. Ezekben a napokban nem szoktak házasságot kötni.

5. *Sábát suvá* (a jom kipurot megelőző sábát) napján máftirnak csak tekintélyes embert hívhatnak fel.

6. Vannak, akik az újhoidat csak a jom kipur kimenetelének estéjén szokták megszentelni, mert akkor már örvendezhetnek, addig viszont gonddal terhesek voltak. Mások szerint pedig ellenkezőleg, jobb megszentelni azelőtt, hogy gyarapítsa érdemeit. Különben minden az időjárástól függ. Olyan helyeken, ahol már e napokban beszerezhetők az *etrogok*, *lulávim* (pálmaágak) és *hádászim* (mirtuságak), a jámbor emberek buzgalmukban már előbb vásárolják meg őket még e napokban, hogy e költséges micvakötelesség teljesítése is gyarapítsa érdemeinket.

131. fejezet

Az erev jom kipur (az engesztelés napját megelőző nap) szabályai (17 pontban)

1. *Erev jom kipur*, jom kipur előtt való napon kora reggel szokás a *kápará* engesztelő szertartást végezni, mert a kegyelem akkor érezhető a legerősebbnek. Férfiak részére kakast (és nem kappant), nők részére tyúkot, áldott állapotú nők részére kakast és tyúkot vesznek, és pedig kakast azért, hogy hátha fiú lesz a gyermek, ha meg leány lenne, elég az anyának és a leányának egy tyúk. Más embereknél is vehetnek ketten egy engesztelési állatot. Rendesen fehér színűeket választanak, mert mondvá vagyon (*Jesájá* 1:18.) »Ha bűneitek olyanok is lennének mint a karmazsin, olyan fehérékké lesznek, mint a hó«. De amikor veszi, ne keressen kimondottan fehérre, ne is vegye drágábban, mert ez az Emóri útjaihoz volna hasonló, hanem csak hogy ha mások között fehér is akad eléje, azt vegye meg. Az engesztelésre szolgáló állatot mindenki a kézbe veszi és elmondják az *Írásversekből* álló "*Bné ádáam... – Ember fiait...*" imát, majd a feje fölött

körüllengette elmondja háromszor a "*Ze chálifáti...* – Ez az én váltságom..." mondatot. Ha másoknak a feje körül lengeti, azt mondja "*Ze chálifátchá...* – Ez a te váltságod...". De először magának lengesse és csak azután másoknak. Jó ha az állat levágása is kora reggel történik, mindjárt a körüllengetés után. De ne gondolja az ember, hogy az az állat valóban az engesztelése, hanem csak azt gondolja, hogy mindazt, ami ezzel a szárnyassal történik, megérdemelné, hogy reá is jöjjön bűnei miatt, panasolja fel bűneit és a Szent, – áldassék! – irgalmasan, könyörülettel fogadja bűnbánatát. Szokás ezeknek a kaparaszárnyasoknak a beleit, máját és veséit a háztetőre vagy udvarra dobni olyan helyre, ahonnan a madarak könnyen elvehessék, mert illő, hogy ezen a napon megkönyörüljünk a teremtményeken, hogy mi rajtunk is könyörüljön az Egek ura. Továbbá, mert a kaparaszárnyasok (mint minden madár), rablottat ettek, vegye az ember a szívére, hogy tartózkodjék a rablástól. Ha (ott és akkor) tyúkok nem találhatók, vehetnek libát vagy más az áldozatra annak idején nem alkalmas elő állatot, némelyek szerint még halakat is, de gerlicéket és galambfiókákat nem szabad, mert azok alkalmasak voltak az áldozásra és úgy tűnnék föl, mintha (itt a Szentélyen) kívül is szentséget akarna áldozni. Némelyek a kapara állatokat oda szokták adni a szegényeknek, de sokkal jobb azokat pénzzel megváltani és a pénzt adni a szegényeknek.

2. Nem mondják a reggeli imában sem a *Mizmor lötodá...* sem *Táchánun* sem a *Lámnacéach...* zsoltárokat, még az *Ávinu málkénu...*-t sem mondják, csak ha jom kipur (az engesztelés napja) sábátra esik, akkor mondják előző napon reggeli imában az *Ávinu málkénu...* imát.

3. Micvakötelesség e napon a lakomát evésben, ivásban meggyarapítani és aki *erev jom kipur*, jom kipur előző napján micvakötelességből eszik és iszik, annak az olybá számít, mintha aznap is böjtölne. Micvaérdem halat enni az első lakomán.

4. Az embernek a felebarátja ellen elkövetett vétkeit a jom kipur (engesztelés) napja sem engeszteli ki, míg ő ki nem engeszteli a felebarátját, mert mondvá vagyon (3Mózes 16:30.): "...mind a ti vétkeitektől az Örökkévaló színe előtt megtisztuljatok"; vagyis bűneiteket az Örökkévalóval szemben kiengeszteli a jom kipur, de az embernek a felebarátjával szemben elkövetett vétkeit nem engesztelheti meg a jom kipur, míg ő ki nem engeszteli (meg nem békíti) a felebarátját. Ezért kell minden embernek szigorúan és pontosan vennie, ha másoknak a pénze van jogtalanul a tulajdonában, hogy azt nekik visszaadja és őket kiengesztelje. Ha pedig oly pénz van birtokában, melyről kétséges, hogy jogosan megilleti-e őt vagy nem, tudassa felebarátjával, hogy kész mindjárt jom kipur után a szent Tóra törvényei szerint ítélkező bíróság elé állni, de vegye is őszintén ma-

gára, hogy aképpen is cselekszik majd, ahogyan a bíróság ítél. Ha nem is vétkezett felebarátja ellen csak szóval, akkor is bocsánatot kell tőle kérnie és köteles maga elmenni azt kiengesztelni. Ha ez nehezebbre esik, avagy ha úgy érzi, hogy közvetítő által sokkal könnyebben elnyerheti bocsánatát, tegye meg közvetítő által. Az az ember pedig, akitől bocsánatot kérnek, bocsásson meg teljes szívvel, és ne legyen kegyetlen, mert ez nem Izráelnek tulajdonsága, hanem Ézsaué, akire azt mondja az Írás (Ámosz 1:2.): "haragját megtartja örökre". Így mondja a gibeonitákra is, mert nem bocsájtották meg és mert nem engesztelődtek ki (2Sámuel 21:2.): "a gibeoniták nem Izrael fiai közül valók". Ellenkezőleg, Izrael sarjának az a tulajdonsága, hogy nehezen haragszik meg és könnyen kiengesztelhető. Ha az ellene vétkező jó és bocsánatát kéri, bocsásson meg neki teljes szívvel és készséges lélekkel, ha bármily sokat és nagyon sértette, ne álljon bosszút és ne tartson haragot. Ellenkezőleg, ha az ellene vétő nem bírja rá magát arra, hogy tőle bocsánatot kérjen, a megbántott ember adjon módot és alkalmat az ellene vétőnek arra, hogy tőle bocsánatot kérjen. Aki jom kipur napján nem tünteti el gyűlöletét, annak imája, – Isten mentse! – nem nyer meghallgatást. Míg mindenkinek, aki túl teszi magát sérelmein, eltüntetik (megbocsájtják) vétkeit.

5. Ha meghalt az az ember, aki ellen vétett, vigyen tíz férfiút és állítsa azokat annak sírja mellé és mondja előttük: Vétkeztem Izráel Istene és vétkeztem ezen (héber nevén megnevezi) férfiú ellen, azok pedig azt felelik: Legyen megbocsájtva néked! Legyen megbocsájtva néked! Legyen megbocsájtva néked! Ő maga mezítláb menjen a sírhoz, el is kell mondania előttük a vétkét, ha az nem megalázó a halottra. Ha a halott sírja, attól a helytől, hol a vétkező lakik, 3 párszánál (1 párszá = 4 mil, 1 mil = 2000 rőf, összesen tehát 8000 rőfnél) távolabbra fekszik, nem kell személyesen odamennie, hanem megbízottat is küldhet, és ez a megbízott vigyen magával tíz férfiút, menjen velök az illető sírjához és jelentse ki előttük: Íme, én, N. N.-nek megbízottja, nyilvánosan elismerem, hogy nevezett N. N. azért küldött, hogy nevében és helyette bocsánatot kérjek az e sírban nyugvó N. N.-től, amiért védekezett ellene, stb. Aki halála után gyalázott meg valakit nem kell elmennie annak a sírjához, hanem kérjen a halottól bocsánatot ott, ahol meggyalázta. Ha pedig rossz hírért költötte, vegyen magára vezeklő bűnbánatot azért, mert áthágta elődeinek azon átoktilalmát, hogy halottnak rossz hírért költeni (és terjeszteni) nem szabad.

6. Micvaérdemet szerezhet magának minden ember azzal, hogy a jom kipur előtti napon a mikvébe (rituális fürdőbe) megy magát alábuktatni, hogy megtisztuljon a magömlés tisztátalanságától, továbbá megtérése jeléül is, mint az idegennek is alá kell merülnie a mikvában, amikor zsidóvá lesz. Azért ifjak és hajadonok is bukjanak alá a mikve vizében.

Ügyelni kell arra, hogy az alámerülés ideje alatt ne legyen a testükön semmi testület a víztől elválasztó, tehát eltávolítható dolog (1. lejjebb 161. fej.). A *mikvében* való alámerülés ideje tulajdonképpen délután van. A nőnél házasságát megelőzően előfordulhat az, hogy az érintkezés után való három napon belül is eltávozik fogantató magva és akkor ez olybá veendő, mint az éjszakai magömlés és tisztátalanság, erre pedig *mikvében* való alámerülés nem használ, hanem vegye elejét a dolognak úgy, hogy a *mikvében* való alámerülése előtt fürödjék meg jó meleg vízben, azután már nem veszejt el, ha azonban a *mikvében* való alámerülés előtt, vagy nem sokkal havi vérzésének meghatározott ideje előtt közösült, amikor a nő fogantatása gyakori, tilos a lehetséges fogantatás magvát elpusztítani, miért is ne fürödjék meleg vízben, de a hideg vízben alá kell merülnie. Aki – mitől Isten mentsen! – gyászoló, még a gyász hetében is megfürödhet és alámerülhet körülbelül egy vagy két órával az est beállta előtt, még a *mincha* (délutáni) ima előtt is, de a gyászolás egyéb szabályait, pl. a gyászpádon ülést és a bőrcipő felvételének tilalmát meg kell tartania az est beálltaig.

7. Szokás, hogy minden családfő egy gyertyát állít a háza részére, mert Mózes jom kipur napján szállott le a második két kőtáblával, és a tórát fénynek mondjuk, – és egy másik gyertyát elhunyt atyjának és anyjának lelkéért, hogy engesztelést szerezzen nekik. Az egyik gyertyát ott hon szokták meggyújtani, hogy egészen a másnapi havdala (az ünnep elbúcsúztatása) idejéig égjen és arra mondja a havdala brácháját (1. lej. 133:28.), a másikat pedig a zsinagógában gyújtják meg. Ne készítsék a gyertyákat a bálványtemplomok viaszkjából. Mivel vannak némelyek, kiket súlyosan érint, ha megtörténik, hogy jómhakipurimkor kialszik a gyertyája, bár emiatt semmi aggodalomra nincs okuk, mégis jó annak használatától tartózkodni, – adja a gyertyát a zsinagóga szolgájának, az állítsa oda, ahova akarja, de ő maga ne tudja, hogy a szolga hova állította. Mikor a *mincha* imához megy, vigye a gyertyát magával a zsinagógába és tegye a helyére, hogy azután estalkonyat előtt, mindjárt meggyújthassa, mert később, ha már a *mááriv* (esti) imához mennek a zsinagógába, az idő nagyon rövid.

8. Mikor a *mincha* (délutáni) imához mennek a zsinagógába, már a sábatí ruhát szokták felöltöni. A *mincha* ima *Ámidájában* a 18. áldásszakasz után mondják a *Viduj*, bűnvallomást azaz *Eloháj nöcor...* előtt mondják el a *Jihju lörácon...* zsoltárverset és kezdik azonnal az "Istenünk és atyáink Istene jusson eléd..." szavakkal a bűnvallomást egészen a "és rossz betegségekkel" szavakig, azután mondják az *Eloháj nöcor...* szakaszt és abban újra a *Jihju lörácon...* zsoltárverset. Ha azalatt, míg ő a *Viduj*, bűnvallomást mondja, kezd az előimádkozó a tefilla hangos ismétlé-

sébe, – mivel ő a *Jihju lörácon...* Írásverset már elmondotta, felelhet *ámén*-nel a bráchákra és mondhatja a közönséggel a *Kdusá* és *Mojdim* imákat (l. fent. 18:14.).

9. A *Viduj*, bűnvallomást állva kell elmondani és hajtsa meg magát, mint a *Mojdim* imánál szokta. Amikor a bűnöket sorban említi, üssön az öklével a szívére, mintegy azt mondván: te okoztad nékem, hogy vétettem stb. A bűnvallomásnak sorrendjét, mint az imakönyvekben vannak, mindenki egyformán mondja, de ha valaki tudja olyan bűnét, mely a *Viduj*, bűnvallomásban megemlítve nincsen, mert halkán mondja a bűnvallomást, helyes, ha külön említi meg azt a vétket és szomorú szívvel és könnyeket ontva tesz róla vallomást. Ugyanígy kell tennie, ha a tudott bűne a bűnvallomásban felsoroltak egyike, hogy ezt a vallomásban nagyobb, keserűbb megbánással említse. Azokat a bűnöket, melyeket az elmúlt jom kipuron már bevallott, bár tudja, hogy azokat azóta nem tette többet, mindazonáltal újból bevallhatja, megbánhatja, sőt dicséretre méltó, ha megteszi, így mondja az Írás (*Zsoltárok* 51:5.): az én vétkem mindig előttem vagyok.

10. A *mincha* (délutáni) ima után nem mondják az "*Ávinu málkenu...* Atyánk, Királyunk..." imát, akár hétköznapra, akár sábbatra esik a jom kipur.

11. A *mincha* (délutáni) ima után a *málkot* (l. *5Mózes* 25:2.) fenyítést szokták végeztetni magukon, bár ez a fenyítés nem igazi (bírói), mégis alkalmas arra készíteni az ember szívét, hogy elkövetett bűneit megbánja és elhagyja. Ehhez borjúbőrből vágott szíjat használjanak, ha nincs is egy arasz széles (mint a bíróságé), a magát megfenyíttető arccal észak felé, háttal dél felé hajoljon meg, hajtsa térdet. A fenyítés tartama alatt a *Viduj*, bűnvallomást szokták mondani. A fenyítést alkalmazó a *VöHura chum* (*Zsoltárok* 78:38.) írásverset mondja el háromszor, annak háromszor tizenhárom = 33 szavával számlálja a 39 málkot ütést.

12. Este előtt eszik az elválasztó lakomát. A *hámojci* kenyér darabját mézbe mártják éppen úgy, mint ros hásánakor. Csak könnyen emészthető eledelt, pl. szárnyahúst egyenek. Ennél a lakománál nem szoktak halat enni. Ne egyék, ne igyék hevítő dolgokat, pl. erősen fűszerezett vagy sáfrányozott eledeleket. Nagyon kell ügyelni arra, hogy a hétköznap egy részével megtoldják a szentséges napot, vagyis, hogy még nappal, röviddel az alkonyodás előtt hagyja abba étkezését. A hitbuzgók még előbb, kb. egy órával az est beállta előtt hagyják abba. Ha abbahagyta, mikor utána még hosszú volt a nap és szándéka is később még enni vagy inni, kell, hogy ezt már az evése után járó asztali ima előtt elhatározza és hatá-

rozottan kijelentse, vagy legalább is szívében gondolja, hogy e megszakítással még nem veszi magára a böjtöt.

13. A mi országainkban jom kipur előestéje előtt nem szoktak melegen eltenni edelt a böjt után való szükségletre, ahogy szokás erev sábatkor eltenni sábatra, mert olybá tűnik, mintha jómhakipurimról készült volna hétköznapi, továbbá azért sem, mert mohó falánkságnak tűnnék.

14. Az vagyon az Írásban (*Jesájá* 58:13.): "és tiszteltnek az Örökkévaló szent napját", ezt úgy magyarázzuk (*Sabát* 119a.): ez jom kipur napja, amelyen nincsen evés, nincsen ivás, micvakötelesség tehát azt tiszta ruhával és (gyertya-, mécse-) fénnel megtisztelni. Ezért terítenek ki a zsinagógában szép takarókat és gyújtanak több fényt, amit az Írás a megtisztelés módjának nevez, mert az vagyon mondva (*Jesájá* 24:15.): "*bö-urim* tiszteljétek meg az Örökkévalót", amit Onkelosz targumjával úgy fordítunk: "fényekkel tiszteljétek meg az Örökkévalót". Estalkonyat előtt terítenek takarókat az asztalokra és gyűjtják meg a gyertyákat a lakásban éppúgy, mint erev sábat alkonyata előtt. Ott kell meggyújtani a gyertyát abban a szobában, hol a felesége fekszik, hogy a nemi érintkezést kerüljék. A gyertyák meggyújtásakor ezt az áldást mondják: "Áldott vagy Te... s megparancsolta nekünk, hogy gyűjtsuk a jom kipur gyertyáját (mécse-sét)". Ha pedig sábatra esik, ezt mondják "...hogyan gyűjtsuk a sábat gyertyáját és a jom kipur gyertyáját (mécse-sét)". (A *Sehechejānu* bráchára vonatkozólag l. fent 103:4.)

15. Fel szokták venni a „kitel”-t, ez a halottak ruhája (fehér palástja) és ezáltal az ember szíve jobban megalázkodik, és inkább megtörik. Még a gyászoló is felveheti. És mert imára szánt ruha, nem menjen ki benne illemhelyre. A nők is fehér és tiszta ruhákat vesznek fel a nap tiszteletére, de ne ékesítsék magukat ékszerekkel, az ítélettől való félelme miatt.

16. Az a szokás, hogy az apa és az anya megáldja fiait és leányait, mielőtt a zsinagógába mennek, mert akkor már beköszöntött a nap szentsége, az irgalom kapui már kinyitottnak. Ebben az áldásban azt könyörögik, hogy pecsételtessenek meg jó életre és legyen a szívük szilárd az Istenfélelemben és sírva és könnyezve esedeznek, hogy fogadtassák szívesen imájuk. Ezzel fiaik és leányaik is készségre serkennek, hogy jó utakon járjanak és az igazaknak (jámboroknak) ösvényeit őrizzék. Némelyek elmennek rokonokhoz is, olyanokhoz, akik tóratudósok és igaz jámbor emberek, hogy áldást nyerjenek tőlük és megkérjék őket, hogy imádkozzanak érettük is a szent és félelmetes napon. Ezt még oly korán kell tenniük, amikor estig még hosszú a napszaka, mert est idejére már készeknek kell lenniük arra, hogy a nap szentségét lelki nyugalommal és higgadtsággal fogadják.

Az áldás rendje „*Jövérechechá... – Áldjon meg téged...*”, „*Jö-szimchá... – Tegyen téged...*”. Ehhez azután mindenki tiszta nyelvi készsége szerint hozzátoldhatja a maga kérő áldását. Azután mondja el ezt az imát: „Legyen Atyánk az egekben a kegyes akarata, hogy adjon a szívedbe hozzávaló szeretetet, tőle való félelmet, legyen az Istenfélelem a te arcodon életednek minden napján, hogy ne vétkezzél, teljék kedved a tórában és a parancsokban. Szemeid mindig egyenesen nézzenek, a szád bölcsességet szóljon, a szíved Istenfélelemről elmélkedjék, kezeid foglalkozzanak a micvaparancsok teljesítésével, a lábaid fussanak megtenni mennyei Atyádnak az akaratát. Adjon néked igaz és jámbor fiúkat és leányokat, akik egész életükben tórával és micvákkel foglalkoznak. Legyen áldott a te forrásod és teremtsé eléd a te élelmed keresetét megengedett és könnyű módon és bőségesen az ő gazdag kezéből és nem húsból, vérből való emberek adományából, olyan keresetet, mely szabaddá tesz az Örökkévaló szolgálatára. Írassál be és pecsételtessél meg Izráel összes jámborai között boldog és hosszú életre! *Amen!*”

17. Szokás a *tálitot* (imaköpenyt) felvenni, de vigyázni kell arra, hogy még nappal vegye fel és mondjon rá bráchát. Ha estakonyig késett vele, ne mondjon már áldást rája.

132. fejezet

Jom kipur estéjének rendje (5 pontban)

1. Ezekben az országokban az a szokás, hogy *Kol nidré* előtt a közönségnek a legtekintélyesebbje kivesz egy *Széfer Tórát* (Tóratekercset) és körüljárja vele a felolvasó asztalt; a férfiak megölelik és megcsókolják a tórákönyvet és elnézést és bocsánatot kérnek tőle azért, hogy vétettek a tóra tisztelete ellen, és vállalják, hogy a mai naptól kezdve mindezen túl annak az útjain járnak, és többször is elmondják a (*Zsoltárok* 97:2.): „Világosság vagyón vetve az igaznak, – és az egyenes szívűeknek öröm” írásmondatot. Majd megáll a széfertórával az előimádkozó mellett annak jobb oldalán, a község tekintélyes tagjai közül pedig egy másik annak a baloldalán, szintén széfertórával a kezében és hárman együtt mondják: „*Bijsivá sel málá... – A mennyei ítélőszéken...*”. Az előimádkozó háromszor mondja el a *Kol nidrét*, ennek ismert dallamával és minden ember mondja halkán az előimádkozóval. A *Kol nidrét* akkor kell elkezdeni, amikor még nappal van és éneklését nyújtják az est beálltaig. Miután az előimádkozó a *Bárchu*-t elmondotta és felszólítására a közösség a *Báru*ch... áldással felelt, visszateszik a széfertórát a frigyszekrénybe a helyére. Sábát estéjén már a *Mizmor sir löjom hásábát...* zsoltár megkezdése előtt visszatehetik.

2. Mikor az előimádkozó a *Sehechejánu* áldást mondja, azzal a szándékkal tegye, hogy ezzel mentesítse a közösséget az áldás elmondásának

a kötelezettsége alól. Mindamellett helyes, hogy aki hallgatja, ne akarja magát azáltal mentesíteni, hanem mondja el maga is halkán és siessen vele, fejezze be előbb, mint az előimádkozó, hogy annak az áldására *Ámén*-nel felelhessen. A nők, kik már az ünnepi gyertyák meggyújtásakor mondták el a *Sehechejānu* áldást, ugyanúgy, ha a férfi gyújtotta meg a gyertyákat és mondotta már akkor a *Sehechejānu* bráchát, most ne mondják újra a *Sehechejānu* áldásmondatot.

3. Jom kipur este és nappal a *Báruch sém...* mondatot (a *Sám Jiszáél* után) hangosan mondják.

4. Vannak, kik az egész esti ima rendje alatt és az egész napon át állanak. Ha kifáradtak, szabad támaszkodniok valamire. Az oka a talponálásnak, hogy mint angyalok álljanak. Ezért (mert az angyalokra hímnemben szoktunk utalni) nőknek nem szükséges, hogy álljanak. Ha valaki egyszer már állott azzal a szándékkal, hogy ezen túl e napon egész életében állani fog és azután fel akar hagyni a szokással, fel kell magát oldatnia a fogadalom alól.

5. Vannak, akik az éjszakát a zsinagógában szokták tölteni és egész éjjel magasztaló és dicsőítő énekeket mondanak. Ha érzi, hogy aludnia kell, menjen távol a frigyszekrénytől. Az előimádkozók ne virrasszanak, mert azáltal gyengítik a hangjukat. – A lefekvés előtt mondja el mindenki a zsoltárok könyvének első négy énekét, mert elmondásuk ajánlatos védőerő az éjjeli tisztátalanság ellen, – amitől Isten mentsen! A négy éneknek és 306 szavuknak az együttes száma 310, ami a קרי (= magömlés) szó betűinek is a számértéke, továbbá a zsoltárok kezdőbetűi számértékének összege 126, ehhez a négy zsoltárnak és magának az összegnek a száma az öt ez együtt 131, amennyi a סמאל (rossz angyal) neve betűinek számértéke, akit igyekezzék távoltartani magától. Jó, hogy ne övezzék magukat tollpárnákkal, amelyek a testet melegítik, és semmi esetre se takarják be a lábaikat azokkal.

133. fejezet

A jom kipur (az engesztelés napjának) szabályai (31 pontban)

1. Jom kipur napján tilos az evés, az ivás, a mosakodás, a test kenése és a nemi érintkezés. Tilos mindenféle munka és a tárgyak ki-bevitele éppenúgy, mint sábat napján és mivel a szentségtelen nap egy részével kell megtoldani a szentséges napot, azért mindez már valamivel estalkonyat előtt, tehát amíg még nappal van is tilos, ugyanígy a Jom kipur ki-menetelekor is megtoldják valamivel a csillagok feltűnte után.

2. Némelynek megengedik, hogy amikor a gyermeknek enni adnak, közvetlen ételhez és italhoz nyúljanak, mások ezt is megtiltják. Ha tehát lehetséges, kerüljék el.

3. Tilos a mosdás (lásd a 124:7–9. pontjait), de jom kipur napján is csak az élvezetre szánt mondás tilos (l. továbbá a 159. fej.) Igen nagyon kell tehát ügyelni arra, hogy ne mosakodjék jobban, mint amennyire éppen kénytelen. A *mincha* (délutáni) a *nöilá* (záró) és *mááriv* (esti) imához, mivel az egész napot imával és ünnepi énekekkel foglalkozva tölti, megtartja kezei tisztaságát, ne mossa meg azokat.

4. A kóhénok, akik a papi áldásra az emelvényre (*duchán*) mennek, mivelhogy a »duchenoláshoz« a papi áldáshoz egészen a csuklóig kell megmosni kezeiket, ha reggel csak az ujjukat mosták le és akkor mondták rá a kézmosásra járó áldást, mindamellest most, mivel az a kézmosás a papi áldáshoz nem elegendő és ezért most a csuklóig mossák meg a kezeiket, kötelesek másodszor is elmondani a kézmosásra rendelt áldást. Miért is jobb, ha reggel a csuklóig mossák meg a kezüket, hogy ne legyenek kénytelenek később a bráchát megismételni.

5. Aki beteg, ha nincs is veszélyben, mosakodjék meg rendes módján. A menyecske házassága első harminc napján belül mossa meg az arcát is, hogy az ura előtt csúnyának ne tűnjék.

6. Aki – mitől Isten óvjon! – látja, hogy rajta Jom kipur napján éjjeli tisztátalanság esett meg, ha még nedves, törölje le valami kendővel, ha már megszáradt, csak a bemocskolt helyeket mossa le, mert ugyanaz a szabály áll rája, mint a székletre, de ne jobb ruhadarabbal mossa le, hogy ki ne facsarja. Tilos a mikvában alámerülnie, még ha máskülönben az esztendő minden napján szokott is a mikvában fürödni. Közölje baját egy Tóratudóssal, hogy mi esett meg vele a félelmetes és szentséges napon, az majd kioktatja, mit kell tennie, hogy megbocsáttassék neki és sokáig éljen.

7. A test kenése tilos még piszok eltávolítása céljából is, akár testnek bármelyik részén is. De a beteg, ha nincs is veszélyben, bekenheti magát rendes szokása szerint. Akinek kiütései vannak, – mivel a mi országainkban az egészséges emberek nem szokták kenni magukat, – tilos a szent napon magát bekennie, mivel nyilvánvaló, hogy csak orvoslás céljából teszi.

8. A bőrcipő felvétele tilos, némelyek még az olyan faszandálnak a fölvevését is megtiltják, mely nincsen, bőrrel bevonva, de nádból, vagy szalmából fonottat, vagy posztóból készültet szabad felvenni. A bőrcipő felvételének tilalmát még szigorúbban kell venni akkor is, ha iszapos, sáros, vagy agyagos helyen, sőt ha nemzsidók közt is kell járnia, de ha

nagyon nehezére esik iszapos, sáros vagy agyagos helyen bőrcipő nélkül járni, vegyen fel olyan cipőt, melynek nincsen sarka, vagy ha csak sarkos cipője van, vegye a ballábára valót a jobb lábára és a jobb lábára valót a balra, ha elütnek egymástól. A zsinagóga ajtaja előtt azonban vesse le és rejtse el azokat és ügyeljen arra, hogy se a levételnél, sem a felvételnél ne érintse pusztá kézzel a cipőket, mert különben meg kell mosnia kezeit.

9. Szabad állani párnákon és takarókon, még ha bőrből vannak is, de az *Ámidát* helyettesítő ima mondása idején tilos bármin állani. Aki könnyen megfázik, meghűl, annak szabad némi fűre állani.

10. Minden beteg embernek, ha nincs is veszélyben, vagy akinek a lába sebes, és ugyanígy a nőnek gyermeke szülése után harminc napon belül szabad cipőt felvenniök.

11. Tilos a férjnek megérinteni a feleségét még nappal is és tartsa őt jom kipur egész napján *nidá*-nak, tisztátalanságában elkülönítettnek.

12. A viselős és szoptató asszonyok egész napon át böjtölnek, mint minden más ember. Az a szoptató nő, akinek a gyermeke beteg és veszedelemben forog és nem akar mástól inni, csak tőle, – ha pedig böjtöl, az veszedelmes lehet a gyermekre, ne böjtöljön.

13. Ha az áldott állapotban levő asszony valamilyen étel szagát érzi és megkívánja, mivel úgy tudjuk, ha nem adnak neki abból, amit megkíván, veszedelmes lehet rá is meg a magzatára is, ezért ha azt mondja: ennem kell, bár nem változott meg az arca színe, – avagy ha látják, hogy megváltozott az arca színe, bár ő nem szól semmit, azt súgják a fülébe: ma jom kipur van, mert néha e figyelmeztetés által is megnyugszik. De ha nem nyugszik meg, a következőképpen adjanak neki enni: először csak ízlelésre adjanak valamit, pl. belemártják a levesbe az ujját, vagy mást és a szájába teszik, mert néha egy csepp is megnyugtatja. Ha még nem nyugszik meg tőle, az eledelnek nevezett mértéknél (l. alább 15. pont) kevesebbet adnak neki, ha még attól sem nyugszik meg, adjanak neki annyit, amennyi neki kell. Hasonlóképpen járnak el minden más emberrel is, aki étel szagát érezte és megváltozik az arca színe és veszedelmes lehet reá (l. fentebb 33:4.), de ennek mindaddig, hogy meg nem változott az arca színe, ne adjanak enni még akkor sem, ha azt mondja: ennem kell.

14. A gyermekágyas nőre és a veszedelemben forgó betegre az evés és ivás, meg a jom kipur megszenteltségtelenítése tekintetében ugyanaz a szabály áll, mint a sábat megszenteltségtelenítése tekintetében (l. fentebb a 92-93. fej.), de az evés és ivás tekintetében akárhány orvos mondja is, hogy nem kell ennie, sőt ha azt mondják is, hogy az étel vagy ital most megérthet neki, a beteg azonban azt mondja, hogy neki kell, sőt ha maga

mondja is, hogy most még nincs veszély, de ha nem eszik, érzi, hogy rosszabbul lesz és veszedelembbe juthat, hallgassanak rá és adjanak neki enni, mert evés és ivás dolgában ő ismeri és érti magát a legjobban, mint az Írás mondja (*Példabeszédek* 14:10.): "a szív ismeri lelke keserűségét".

15. Amikor az áldott állapotban levő nőnek, a gyermekágyas nőnek, avagy betegnek enni adnak, tegyék eléjük az eledelt és mondják nekik: ha úgy érzed, hogy veszedelembbe juthatsz, ha nem eszel eleget, egyél rendesen, míg azt nem érzed, hogy elég volt, de ha megteheted, hogy nem eszel egyszerre egy egész mértékkel, tedd meg. És egyék egyszerre annyit, mint egy tojáshoz a kétharmada, (mert ez annak az ételnek a mértéke, amely miatt jom kipur napján már a kórész [kiirtás] büntetése jár, akkora, mint egy nagy datolya, amely valamivel kevesebb, mint egy közepes tojás a héja nélkül), azután igyék egy keveset, kisvártatva azután megint ehet ugyanannyit. Annyi ideig kell várnia, hogy a két evése között, az első evés végeztétől a második megkezdéséig legalább is az *áchi-lát prász* időmértéke teljen el (ez négy vagy legalábbis három tojás mennyiségének megfelelő étel elfogyasztásának ideje – lehet 10 percen belül, amely időt mindig hely, idő és körülmények szerint ítélnék meg, l. *Sut Chátám Szofér* VI. 16. fejelet. *Ford.*) Ennyit és így módon ehetnek több ízben is, de ne egyenek ezidőközben semmit, ha ez keresztülvihető és neki elegendő. (Mert ha nem tartották be az említett időszünetet, a két étkezés folytatónak és egynek számít.) Az ital tekintetében pedig ne igyék egyszerre tele szájjal hanem valamivel kevesebbet, várjon utána egy keveset, azután megint ihat. Az ivás közben tartott szünetek ideje is legalább a fent jelzett ideig, vagy legalább is egy negyed log (1/7 liter) ital ivása idejéig tartson. Ezeket a mértékeket már jom kipur előtt percek jelző órán állapítsák meg, hogy pontosan tudják.

16. Akit éhséggörcs fogott el, az éhségtől keletkezett baj, aminek a jele, hogy szemei elhomályosodnak, hogy már alig lát, annak adjanak enni addig, amíg szemei kitisztulnak.

17. Mindazoknak, akiknek adhatnak enni veszély miatt; – ha nincs ott megengedett eledel, adhatnak akkor tiltott eledelt. (L. *Sulchán áruch* 618. fejelet.) Ha tiltott eledelt adnak neki, ajánlatos, hogy megszakításokkal egy olajbogyónál mindig kisebb darabot adjanak, ha az illető ezzel beéri.

18. Ha öntudatnál van, mondja el az evés előtt is, utána is a megfelelő bráchát, de kidust ne csináljon. Az evés után köteles asztali áldásban *Jáále vőjávo*-t kell mondani, ha sábatra esik a *Röcé*... szakaszt is betoldja. De ha ezt elfeledte, nem kell újból kezdenie, mert aznap nem kötelesség kenyeret enni.

19. Kilenc évesnél kisebb fiút és leányt ne hagyjanak böjtölni, ha akarnának is valamely ideig böjtölni, hogy komoly bajuk ne essék – Isten ments! – De aki már betöltötte a kilencedik évét és egészséges, már rá szoktathatják, hogy egy keveset böjtöljön és ne egyék, csak néhány órával azután, mint rendszeren enni szokott. A cipő felvételének, a mosdásnak és testkenésnek tilalmára azonban már rá kell szoktatni kilenc éves kora előtt is.

20. Érdemes jó néhányszor illatos fűszert szagolni és reá bráchát mondani, hogy így pótolják ki százra a napi áldásmondásokat. Mindazideig azonban, hogy az előző élvezése után még nem vonta el attól a figyelmet, tilos másodszor is áldást mondani rája, mert ez hiábavaló bráchá volna. Ezért az előző és követő között oly nagy időszünetet kell tartania, hogy közben biztosan elvonja attól a figyelmét. Jó, ha minden alkalommal más illatszert szagol, ha ugyanaz a fajta is; mégis jobb, ha három fajta; illatozó faág, illatozó fű, virág vagy egyéb illatszer. Ha figyelt az előimádkozónak, a Tórafelolvasónak és a maftirnak minden bráchájára már csak három hiányzik a bráchák számának 100-ra való pótlásához, egészítse ki az ez illatokra járó bráchákkal.

21. Megemlékeznek jom kipur napján a halottakról és imádkoznak azok lelkéért, mert a halottakról való megemlékezés megtöri és megalázza az ember szívét, továbbá, mert a halottaknak is szükségük van engesztelésre, miként a Szifré könyve hozza (5Mózes 21:8. verséhez): "Adj engesztelést népednek", ezek az élők; "akiket megváltottál" ezek a halottak, – tehát a halottaknak is van szükségük engesztelésre. Cedaka jótékonyadományt is felajánlanak értük (és l. fentebb 97:3., hogy a felajánlás után azt kell mindjárt mondani *bli neder*, hogy ne legyen fogadalom.) A halottak érdekében gyakorolt jótett támasztéka az Írásban (2Mózes 30:10.) *Tecáve* hetiszakaszában az áll: "egyszer egy évben szerezzon engesztelést" és mindjárt utána (*uo.* 12.) pedig: "adja kiki lelkének váltságát az Örökkévalónak". Használ a *cödáká* jótett a halottaknak is, mert az Örökkévaló vizsgálja és látja a szíveket: hogyha ez a halott élne, ő is adna cedakaadományt. Az élő pedig könyöröghet azért, hogy a halott ítélete enyhítettessék, miként Dávid Absalomért imádkozott (*Szotá* 10b.) az igaz jámbor életet élt halottak pedig utódaik szószólói. Peszach utolsó napján és sávuot második napján valamint semini ácaret napján is megemlékeznek a halottakról, mert e napokon a szentírásból a *Kal háböchor...* szakaszát olvassák fel, amelyben (5Mózes 16:17.) az áll: "kiki keze adománya szerint", ezért ajánlanak fel jótékony adományokat és mivel amúgy is felajánlanának cedakaadományt, azt a halottakért szokták adni, hogy az Örökkévaló emlékezzék meg róluk jóra és az ő érdemükben velük együtt rólunk is emlékezzék jóra. – Az a szokás, hogy akinek apja is, anyja is él,

a halottakról való megemlékezés tartamára kimegyen a zsinagógából. Sőt az apa vagy anya elhalálozása első évében is kimennek még a zsinagógából.

22. Az aznap körülmetélendő gyermeket *Ásréj*... előtt metélik körül és a körülmetélés áldásmondatait bor nélkül mondják. A mi vidékeinken azonban borra mondják és adnak belőle egy néhány cseppet a körülmetélt gyermeknek szájába azonkívül, amit akkor adtak, mikor a *Bödámájich cháji*... (*Jechezkel* 16:6.) írásszavakat mondták. Más gyermeknek azonban még kóstolni se adjanak a serlegből (mert ez súlyosabb, mint tisé böáv napján). Aki a *möcicá*, véreltávolítást borral szokta végezni, most ne öntse rá a szájával, hanem a kezével, de a *möcicát* mint rendesen, szájjal végezze.

23. Szokás füvet (szénát) szétszórni a zsinagógában. Oka az, hogy az *Ávodá* rendjének (a szentély jom kipuri istenszolgálatának idejében) a szentély emlékére le szoktak borulni arccal is a földre, ez pedig ott, hol a zsinagóga padlója ki van kövezve, tilos, sőt némileg ott is fennáll a tilalom, hol nincs kövezve, azért füvet (szénát) terítenek ki rája, hogy ne közvetlenül a földet érintsék. Ott, hol fű nincsen, vesse arca és a föld közé imaköpenyét vagy valami mást (ami elválasztja).

24. A *nöilá* (záró) ima ideje akkor van, mikor a nap már csak a fák csúcsaira süt, hogy a csillagok feltűntével fejezze be. Néha már az estébe húzódik, mégis mondják a *chatménu* (pecsételj meg minket) imamondatokat, mert az ítékezés nem szűnik meg, míg Izrael idelelni imarendjét be nem fejezte. Azt a verset "*Hájom jifne*... – A nap fordul..." ne mondja, ha már feljöttek a csillagok, mert akkor valótlant mondana, ha nem így mondja "*Hájom páná*... – A nap fordult, a nap lement leáldozott...". Az előimádkozó azonban a papi áldását és utána a *Szim sálom*... szakaszt mondja akkor is, ha, már este van.

25. Azt a szokást, hogy nemzsidó a *nöilá* (záró) ima költeményei elmondásának megkönnyítésére felgyújtja a zsinagógában a gyertyákat, meg kell szüntetni, hanem a még égő gyertyákat helyezték el a zsinagóga különböző helyein, mert ez csak egy rabbinikus sábattilalom kerítését körülkerítő sáncnak, *svut dösvut*-nak a megsértése.

26. A *nöilá* ima után, még ha sábatra is esik és bár még nappal fejezte be, elmondják az *Ávinu málkénu*... imát. Utána a *Smá Jiszráél*... verset egyszer, a *Báruch sém kvod málchuto*... verset háromszor, a *Hásém Hu háElohim* mondatot hétszer, hogy elkísérjük az isteni sechina fenségét, mely most a hét egek fölé távozik. Az előimádkozó örömet kifejező dallammal mondja az egész kádíst. Mire a sófarral tekiát fújnak annak jelzésére, hogy az isteni sechina fenség már a magasba távozott, miként az a

Tóraadása (az isteni megnyilatkozás) után történt, hol midőn a sechina felemelkedett, az vagyon mondva (2Mózes 19:13.): huzamosan szól a harsona stb.; továbbá mondva vagyon (Zsoltárok 47:6.): "fölszálla Isten a riadóban"; emléke ez a jóbelesztendőnek a jom kipur napján fölharsanó szabadság-tekia fúvásának. Ezt a tekiát meg szabad fújni, ha még nem is jöttek fel a csillagok, de már estalkonyat van, még sábbát napján is. De ha még nappal van, nem szabad megfújni. A tekia fúvása után valamennyien háromszor egymás után mondják "Lösáná hábáá biJrusálájim – Jövő esztendőre Jeruzsálemben!"

27. A csillagok feltűnte után a *mááriv* (esti) imát mondják, amihez méltó előimádkozót kell odaállítani, ez imádkozzék lassan áhítattal, a sietőket utasítsák rendre. A mááriv ima *Ámidá* (18 áldásszakasz) imájába az *Átá chonántánu...* szakaszt toldják. Ha sábbátra esett, ez után a *Vájiten löchá...*-t mondják és elhagyják a *Vihi noám...* és a *VöÁtá kádos...* imákat. Az ima után megszentelik a holdat és örömmel és vidám szívvel köszönti egyik a másikat, mint ünnepen.

28. Jom kipur kimenetele után a havdala (a szentséges napot a szent-ségtelentől megkülönböztető (szertartásnál csak oly gyertyára mondhatnak bráchát, mely sábbáton (az ünnepen) át megvolt és nem most vették ki a formakövek közül vagy hasonló formából, sem arra, amelyet olyanról gyújtottak meg. A leghelyesebb egy gyertyát azon a mécsen vagy gyertyán meggyújtani, amelyet a lakásában előző napon gyújtott és a kettőre együtt a bráchát mondani. Ha nincs gyertya a lakásban, hozzon égő gyertyát a zsinagógából, gyújtson meg erről egy másikat és mondja rájuk az áldást. Szükség esetén mondható áldás arra a gyertyafényre is, amelyet a nemzsidó gyertyáján gyújtottak vagy amelyet a kőformából vagy hasonlóból most vettek ki. A havdalát nem kezdik a *Hiné Él jösuáti...* írásversekkel, hanem mindjárt a serleg borra és a gyertyafényre mondják a bráchát és utána a *Hámávdil* áldást, míg ha sábbát is volt, illatos fűszerre is mondanak bráchát és a *Hiné Él jösuáti...* versekkel kezdik a havdalát, mint más sábbát kimenetelekor.

29. Jom kipur végeztével esznek, isznak és vigadnak, mert így hozza a midras: Jom kipur végeztekor mennyei hang száll és szól a világba: "menj, edd örömmel kenyeredet és igyad vidáman borodat, mert kedvesen fogadta Isten tetteidet (vezeklésedet)" (*Prédikátor* 9:8).

30. Akik a micvakötelességeket szigorúan veszik, mindjárt jom kipur kimenetele után fognak hozzá a *szukká* (sátor) készítéséhez, hogy ezzel is teljesítsék az Írás szavát (Zsoltárok 84:8.): "Jámbor tettől, jámbor tethez lépnek".

31. A jom kipurot követő napon korábban szoktak menni az imához a zsinagógába. A jom kipur és szukkot ünnepek közé eső napokon nem böjtölnek, még a Jahrzeit (a szülők halálozási évforduló) napján sem: Nem mondják a *Táchánun* (6. zsoltár) könyörgést sem, mert az öröm napjai, Salamon idejében e napokon avatták fel az oltárokat. Mi is a *szukká* (sátor) építésének, az etrog és luláv csokor többi neme beszerzésének a parancsával foglalkozunk az Urak Urának, Izrael és az ünnepek megszentelőjének a tiszteletére.

134. fejezet

A szukka (sátor) szabályai (15 pontban)

1. Micvakötelesség mindjárt a jom kipurot követő napon a sátrat felépíteni, még ha *erev sábat* (szombat megelőző) napjára esik is. Mert a micvát, ami esedékes, illetve az ember kezeügyébe akad, nem szabad elhalasztani (megsavanyítani). Válasszon tiszta helyet, ahol felállítsa. Minden embernek micvakötelessége, hogy a szukka készítésével és a sátorterítő lerakásával maga foglalkozzék. Ha bármily tisztelt, tekintélyes ember, lelje abban dicsőségét, hogy maga foglalkozik a micvakötelesség teljesítésével. Tulajdonképpen illendő volna már a sátor készítésére is *Sehechejánu* áldást mondani, de arra a *Sehechejánu* bráchára hagyjuk, amelyet az ünnepet felszentelő kidus után mondunk. Igyekezzen minél szebbé tenni a szukkát és díszítse fel anyagi erejéhez mértén szép tárgyakkal és szép szőnyegekkel (takarókkal).

2. A sátor falaira vonatkozólag sok különböző szabály van, amelyekben nem mindenki járatos és ezért egész (teljes) és erős falakat kell állítani, hogy a szél el ne mozdítsa őket és el ne oltsa benne a gyertyákat. Akinek nincs elég anyaga a falakhoz, jobb ha három teljes falat állít, mint négy hiányosat. Akinek a keze anyagi ereje felér annyira, köteles, hogy épített szukkója legyen, felnyitható és esős időben forgón járó, lezárható tetőkkel; amikor megszűnik az eső, a tetőlapot megint kinyitják és a szukka lombteteje szárazon maradt, úgy hogy a sátorban lakás parancskötelességét kellően teljesítheti.

3. A sáortetőt illetőleg is több szabály van, – de mert mi faágakkal és nádszárral szoktuk a szukkát befedni, ezek pedig földből nőtt és töről levágott tárgyak, amelyek tisztátalanságot már nem vesznek fel és nem is egy csomóba vannak együvé kötve, egyébbel már nem kell törődnünk.

4. Eleve szigorúan kell venni, hogy a szukkára ne tegyünk olyan tárgyat, mely a tisztátalanság felvételére alkalmas, hogy arra helyezzük el a lombtetőt, pl. oly létrákat, melyeken a fokoknak tartóik vannak, még kevésbé oly tárgyakat, minő a kapa meg az ásó, melyet még a lombtető fölé

sem szabad tenni, hogy azt lefogják. De megtörtént esetben, ha már rátették, vagy egyáltalán nincsen más tárgyuk hozzá, minden meg van engedve, mert az az álláspontunk, hogy a lombtetőt olyan dolgokkal is meg szabad támasztani (erősíteni), mely tisztátalanságot felvehet.

5. Annyi lombot kell a tetőre rakni, hogy a sátorban az árnyékos rész nagyobb legyen a naposnál, mert olyan sátor, melyben a napos rész nagyobb az árnyékosnál a Tóra szerint alkalmatlan. Azért kell óvatosságból annyi lombot reá tenni, hogy ha össze is szárad, nagyobb legyen a sátor árnyékos része. Arra is kell ügyelni, hogy egy helyen csak három arasznál kisebb szabad levegőtér legyen. Tulajdonképpen annyi szabad üres részt kell hagyni az ágak között, hogy a csillagok láthatók legyenek, mindamellet, ha a lombozat oly sűrű is, hogy a csillagok nem láthatók rajta keresztül, a sátor még használható. De ha olyan sűrű, hogy a sok eső sem hatol át rajta, mert olyan, mint a ház, már alkalmatlan.

6. Az épített sátraknál a deszkák néha magasabbra nyúlnak, mint a falak és ezeken a deszkákon fekszenek azok a rudak, melyekre a lombtetőt helyezik. Ha az ilyen deszka nincsen négy rőf széles, nem teszi a szukkát a szabálytalan lombtető miatt alkalmatlanná, mert Mósé mesterrünknek Szinaj hegyén átvett törvénye, hogy a négy rőfnél keskenyebb deszkáknál ferdének mondjuk a falat. Vagyis a deszkának a lombtetőn túl magasló részét is falakhoz számítjuk és olybá vesszük, mintha a fal fönt meghajlanék. De ne üljenek és ne feküdjenek a deszka alatt, mert ott nincsen sátor jellege, ha négy arasznál keskenyebb is, a sáternak többi része azonban használható. De ha a fal mellett négy arasz, vagy még szélesebb deszkák fekszenek, azt már alkalmatlan lombtetőnek nevezzük, mely az egész sátrat alkalmatlanná teszi. Mindamellet, ha csak egyoldalon ilyen, mint ez némely épített sáternál elő szokott fordulni, hogy az egyik oldalon a tető egy részét deszkával fedik, (hogy az eső megeredtekor oda tessenék mindjárt az edényeket) az nem árt, mert ha csak egy oldalon ilyen, de van más három kóser-szabályos oldalfala, melyen szabályos lombtető nyugszik. Olyan szukka ugyanis, melynek csak három oldalfala van, szintén használható, ha a szukka mértékének megfelelő területet foglalnak körül; azaz legalább is hét négyzetarasz az alapterülete, de a deszka-tető alá ne üljenek.

7. Ha fa lombozata alá állítja sátorát, az nem használható, még ha a fa ágai miatt nagyobb is volna a napos része mint az árnyékos része, úgy hogy a lombtető által, melyet a sátorra helyezett, tette csak igazán szukkává, mégis alkalmatlan. Sőt ha azután le is vágja a fa ágait, a szukká megmarad alkalmatlanságában, mert azt írja a Tóra (5Mózes 16:13.): "A sátrak ünnepét alkosd meg magadnak" és azt úgy magyarázzuk: *Táásze* – alkosd, készítsd, de nem a készet használd (*Szukká* 11b. és l. fent.

9:6.). Ezért miután a fa ágait levágták, félre – fel kell emelnie a lombtetőnek minden ágát, hogy a szukká céljára tegye vissza. Éppen így tilos a lombtetőt feltenni, mielőtt a falakat megcsinálta, mert a micvával azt követeljük, hogy a lombtető feltevésével a szukká már kész és alkalmas legyen.

8. Ugyanez a szabály olyan szukkánál, melyet felnyitható tetőlapokkal készítettek, föl kell nyitni a tetőajtót, mielőtt a lombtetőt fölteszi. Ha azután be is csukja a tetőt és újra kinyitja, nem árt, mert olyan, mintha egy terített terített volna ki rája, és azt megint elveszi. Mindamellett vegyék szigorúan, hogy az ünnep beálltakor a tető nyitva legyen. Arra is kell ügyelni az ilyen sátraknál, hogy a tetőlapok egészen nyitva legyenek és egy irányba essenek függőlegesen a szukká falával; mert ha nem áll egyirányban vele, hanem a lombtetőre hajlik egy kissé, ha nem is oly nagy mértékben, hogy a sátor ezáltal alkalmatlanná váljék, mindamellett vigyázzon, hogy ne üljön olyan helyre, ahova a tető lejt, mert akkor megeshetik, hogy a tető alatt ül (l. fentebb. 6.). Habár az ünnepi sátor az ünnepen mentes attól, hogy rá mezuzát kell tenni, mindamellett azok az épített sátrak, amelyeket az egész esztendőben használnak és mezuzára kötelezettek, nem mentesülnek az ünnepen sem a kötelezettségük alól és nem kell az ünnep után a mezuzát újból feltenni rája.

9. Megfelel az ember kötelességének kölcsönként szukkával is, de jogtalanul eltulajdonított sátorral nem. Ezért tilos szukkát állítani az utcára. Nagyszükség esetén, ha sehogy sem ütheti fel másutt a sátorát, ülhet benne és bráchát is mondhat rája.

10. Óvakodni kell attól, hogy a zsidó ne maga metsze a tetőágakat sátorára, hanem szerezzé meg mástól. Csak szükség esetén vághatja maga, de akkor is csak a föld gazdája engedelmével.

11. Szabad szukkát állítani *chol hámoéd* napján (félünnepen) is.

12. A sátor fát, akár a falakról, akár a lombtetőről tilos a *Szimchát Tóra* után való napig bármire is használni, mert micvára lettek szánva. Tilos egy faszilánkot is elvenni belőlük még arra is, hogy vele fogait tisztítsa, sőt még ha leestek a helyükről is tilos, – még az előre való kikötés sem használ. Ha *Szimchát Tóra* napja *erev sábatra* esik, tilos sábatkor a használatuk. A sátor díszleteinek a használata is tilos, akkor is ha leestek. Mivel pedig tilos a használatuk, tilos sábat- és ünnepnapján az elmozdításuk is a *mukce* félreállított tilalmánál fogva. A szukkában díszként csüngő etrogot azonban szabad megszagolni, mert az illatozásra nem volt *mukce* (félreállítva). A lombtetőre akasztott dísz tárgyakra nézve az a szokás, hogy levételüknek előre való kikötése sem használ, viszont a falakra akasztott díszítéseknek használ levételük kikötése. A festett terítő-

ket (kendőket), melyeket csak fali dísznek akasztanak ki a szukkába, le szokták venni a helyükről, hogy az eső által meg ne rongálódjanak, hanem is kötötte azt ki (mikor odatette), mint általánosságban már eleve ezzel a feltevessel akasztották oda. Mindamellett jobb azt már előre határozottan feltételül kijelenteni, vagyis az első este alkonyatkor álljon oda és jelentse ki: feltételül kötöm ki, hogy legyen szabad e szukkára tett dísz tárgyakat ennem vagy használnom, amikor akarom. De ügyeljenek arra, hogy a szukka azon díszítéseit, melyeket jom tov (az ünnep) napján le akar venni, ne kössék oda csomóval, hanem csak szalaggal fogják le (l. fent 80:45-46.).

13. Mikor a sátrat lebontják, ünnep után se tapossanak a fáira és ne használják azokat valamely méltatlan célra se, mivel hogy már micva kötelességet teljesítettettek velük, mint a szabályt a cicisznél is láttuk (l. fent. 9:19.).

14. Tilos a "*Bászukkot tésvu... – Sátrakban lakjatok...*" (3Mózes 23:42.) írásverset, vagy akármely írásverset a szukka díszítése céljából tökhéjba vagy más hasonlóba vésni, mert azután megszegyenítő elbánásba kerülhet, továbbá mert tilos írásverset szükség nélkül leírni.

15. *Erev szukkot*, szukkot előző napján délután ne egyék az ember kenyeret, hogy a szukkában étvággyal vacsorázzék. *Erev szukkot* napján bőségesebben adjanak cedokó adományt.

135. fejezet

A szukkában való ülés (tartózkodás) szabályai (22 pontban)

1. Azt írja a Tóra (3Mózes 23:42.): "Sátrakban tartózkodjatok hét napon át", vagyis: lakjatok a szukkában, mondotta a Tóra, hogy az ember hét napig a szukkában lakjék, ahogy az egész esztendőben a házában lakik, úgy legyen most tulajdonképpen a lakása is a sátorban, vigye be oda szép dísz tárgyait, szép (szőnyegeit) terítőit, egyék, igyék, tanuljon, sétáljon és aludjék a szukkában. Ha beszélget a felebarátjával, a szukkában beszélgessen, ha egyedül imádkozik magában, a szukkában imádkozzék. Azt is írja a Tóra (uo. 43.): "Azért, hogy tudják meg nemzedékeitek, hogy sátrakban lakattam Izrael fiait, midőn kivezettem őket Egyiptom országából"; azért kell a szukkában való tartózkodásnál gondolnunk arra, hogy a Szent, – dicsértessék! – parancsolta meg nekünk, hogy az Egyiptomból való kivonulás emlékére a szukkában lakjunk. Azon sátrak felett, mely a fentebb idézett: "mert sátrakban lakattam..." írásversben áll, vitatkoznak a misna mesterei (*Szukká* 11b.): Rabbi Eliezer mondja: ezek az isteni dicsőség fellegei, amelyekkel a Szent, – dicsértessék! – körülvette atyáinkat, hogy a nap heve és fénye őket ne sértse. Rabbi Akiba pedig mon-

dotta: valóságos sátrakról szól az Írás, amelyeket táborozásuk idején a nap elől készítettek maguknak, és habár mikor Egyiptomból niszan havában kivonultunk, nem parancsoltatott nekünk, hogy abban az időtájban készítsünk sátrakat, mert az a nyár eleje volt és akkor szoktak az emberek árnyékos sátrakat felütni, és mert akkor nem lett volna felismerhető, hogy azt a Szentnek, – dicsértessék! – parancsára teszik, azért parancsolta meg tehát nekünk, hogy a hetedik hónapban készítsük, ami már az esőzés időszaka, amikor az ember már ki szokott menni a sátorából és a házban, lakásban szokott tartózkodni, mi pedig akkor megyünk ki a lakás házából és megyünk ki lakni a sátorba. Erről mindenki láthatja, hogy a Király parancsa, amit teljesítenünk kell.

2. A szukkát tiszteletben kell tartani, hogy a micvakötelesség ne legyen megvetett (megalázott) a szemében, azért ne vigyenek oda olyan tárgyakat, amelyeket becsben nem tartanak, pl. fazekakat, vízmerítő kannát, edényeket, melyekben lisztet tartanak, sütőteknőt, üstöt, serpenyőt, mozsarat és más effélét. Az ebéd után a tányérokat is ki kell mindjárt vinni onnan, de ivóedények ott maradhatnak a szukkában. Szokás, hogy nem viszünk cseréplámpát a sátorba, mert az csúnya. Ugyanígy ne végezzenek benne szolgai munkát, főző edények, tányérok kimosását, de a serlegeket szabad kiöblíteni. Még inkább tilos benne, – akár edénybe is vizelni, – még akkor is, ha ezt lakóházában megteszi. De a házastársak közösülése meg van engedve, mert hisz a micva (parancs) lényege, hogy a férj a nejével legyen ott. Ha megvetendő tárgyakat állított bele, még nem tette alkalmatlanná a szukkát, de amíg ott vannak, illetve ki nem vitték azokat, ne mondja el benne a *Lésév bászukká* brácháját.

3. A szukkában való evés az első este kötelesség, legalább is egy olajbogyó nagyságú kenyérdarabot kell a sátorban enni, még akinek nehezére esik, az is köteles szukkában étkezni. Ha eső esik (l. lejjebb 9.) és feltehető, hogy egy-két óra múlva megszűnik, várjon és csak azután csináljon kidust (szentelje meg borral az ünnepet) és egyék kellő módon a sátorban. Ha látja, hogy az eső nem szűnik, avagy várt és nem szűnt meg esni, végezze a *kidust* a sátorban és mondja el a *Sehechejánu* áldást azzal a szándékkal, hogy ez a szukkára is vonatkozzék, de ne mondja a *Lésév bászukká* bráchát, mossa meg a kezét, mondja el a *Hámojci* áldásmondatot a kenyérkalácsra, egyék ott megszakítás nélkül egy olajbogyó nagyságának megfelelő kenyérdarabot, azután menjen be a lakóházba és fejezze be ott a vacsoráját. Ez esetben már a keze megmosása és a *Hámojci* bráchá mondása idején gondoljon arra, hogy a lakásában is folytatja étkezését (l. fent. 42:19., 21.). Ha az eső megszűnt, mielőtt étkezése után az asztali imát elmondotta, menjen vissza a szukkába, mondja el a *Lésév bászukká* áldásmondatot, egyék ott egy tojásnál valamivel nagyobb darab

kenyeret és mondja el ott az asztali áldást. Ha akkor szűnt meg az eső, amikor már az asztali imádságot is befejezte, menjen ki mégis a szukkába, mossa meg újból a kezét, mondja el a *Hámojci* és a *Lésév bászukká* bráchát, egyék egy tojásnál valamivel nagyobb kenyérdarabot és elfogyasztása után mondja el az asztali imát. Ha a maga sátrában az eső megszűnése után is csepeg a lombtetőről a víz, de a szomszédságában van olyan szukka, melynek tetejét az eső alatt lezárták, de az eső után megint kinyitották, menjen és egye ott meg vidám szívvel kenyerét.

4. A második este is kötelesség a szukkában enni, ha nehezebbre is esik, a szabály ugyanaz, mint az első estén, és ahogy megírtuk, csak egy különbség van közöttük: ha azt látja, hogy nem szűnik meg az eső, avagy várt és nem szűnt meg, mondja a kidust a lakóházában, egyék ott és az asztali áldás előtt menjen ki a szukkába és egyék ott a *Lésév bászukká* áldás mondása nélkül legalább egy tojás nagyságú darabot, azután menjen vissza házi lakásába és végezze el ott az asztali áldást.

5. Este mikor hazajő a zsinagógából, menjen azonnal a szukkába és szentelje meg kidussal mindjárt az ünnepet, de csak akkor mondja a kidust, mikor már biztosan este van. Mikor a kidusban a *Lésév bászukká* áldást mondja, legyen szándékában ezzel mentesíteni e bráchá kötelessége alól ezt az étkezését, alvását és egyéb dolgait, amit a sátorban a másnapi kidusig végez. A *Sehechejánu* áldásmondásnál pedig az legyen a szándéka, hogy a *Sehechejánu* brácháját az ünnepre is, meg a szukkára is mondja. Azért az első este előbb kell a *Lésév bászukká* bráchát mondani és csak azután a *Sehechejánu* áldását, hogy ez utóbbi bráchá a szukkára is vonatkozzék, míg a második este már a *Sehechejánu* bráchát mondja előbb, azután a *Lésév bászukká* áldást.

6. Ha több családfő eszik egy sátorban, de velük vannak asszonyaik és házuk többi népe is, akiknek jól kell figyelniök a kidusra, hogy eleget tegyenek a kötelességüknek, és ha már most valamennyi házigazda egyszerre mondaná a kidust, két- vagy több hangnak egyidőben való beszédét pedig megérteni nem lehet, nem is hallanák jól a kidust. Ezért jobb ha a kidust egymás után mondják. Ha együtt mondták a kidust, például, ha nincs ott más, akinek csak a kidus meghallgatásával kell teljesítenie kötelességét és az egyik megelőzte a többit és előbb fejezte be a *Bojré pri hágáfen* brácháját vagy egy másik áldásmondatot, ott levő társa pedig csak ő utána fejezte be a maga brácháját, akkor az elsőnek nem szabad *ámén*-t mondani a társa bráchája után, mert ez az *ámén* felelet a *Bojré pri hágáfen* bráchá és a serleg borból való ivás között, – megszakítás volna. A köznép meg szokta várni egymást, és *ámén*-t felelnék egymás bráchájára, de ez szabályellenes, ha nem mindnyájan együtt mondják a bráchát.

7. A többi estén és éppen úgy a többi napon nem kötelesség a sátorban enni, csak ha megállapított étkezését akarja enni vagy aludni akar, kell a sátorban ennie és aludnia. Mi az a megállapított étkezés? Egy tojásnál nagyobb darab kenyér, ha nem is azzal ült neki, hogy rendes étkezésnek számítsa, vagy ha kalácsot vagy akár az öt gabonanemből készült egy tojás mennyiségénél nagyobb eledelt vett, de azt rendes étkezésnek számítva ül neki, akkor köteles azt a szukkában elfogyasztani és a sátorban ülésre a *Lésév bászukká* bráchát elmondani. De gyümölcsöt akár mennyit is eszik és ha rendes étkezésnek számítva ül is neki, szabad ennie a sátoron kívül is. Szintúgy szabad bort vagy egyebet inni, avagy húst vagy sajtot enni a sátoron kívül, de csak ha nem rendes étkezésnek szánta. De ha a bort vagy egyéb italt nem mellékes itókanak, a húst és a sajtot nem mellékes ételnek, hanem rendes ivásnak, ill. étkezésnek szánja, a szukkában kell azt elfogyasztania, de ne mondja a *Lésév bászukká* brácháját. Ezért jobb, ha előbb valami kenyeret eszik, hogy azt és az asztali áldást is elmondhassa. Ez a szabály, de aki oly szigorúan veszi, hogy még vizet sem iszik a szukkán kívül, csak dicséretet érdemel.

8. Szabály szerint még a futólagos alvásnak is csak a szukkában van a helye. Így is teszik, akik pontosan veszik a micvatörvényeket, hogy még szendergésre, futólagos alvásra sem dőlnek le a szukkán kívül. Most az alvás tekintetében a kötelességet már könnyebben szokták venni, a későbbi törvényszabályozók – áldás emlékükre! – több indokolással igyekeznek menteni és igazolni őket, istenfélő embernek azonban szigorúbban kell vennie, és ha csak teheti, oly nagy szukkát kell csinálnia, hogy a feleségével együtt lakhassék benne, ahogy az egész esztendei lakásában lakik, de legalább is arra alkalmas legyen, hogy ő maga benne feküdjék. Ha nem ilyen, akkor megtörtént esetben is pószul: alkalmatlan a sátor.

9. Ha az eső esik, mentes a szukká kötelezettségétől. Milyen esőben mentes? Ha annyira esett, hogy mérlegelheti, nem romlanék-e meg az étele, ha abba esnék, – bár akkor nincs is előtte eledel, vagy felteheti, ha a szobájába így esnék, kimenne onnan egy másik szobába, akkor a szukkából is ki szabad mennie, hogy a házba menjen. Ha étkezését már megkezdte a szukkában és azután kezdett csak esni és bement a lakásába és már ott is enni kezdett, avagy ha az eső miatt már a házában kezdte meg étkezését és azután szűnt meg az eső, fejezze be a lakomáját a lakásban, és nem köteles étkezés közben kimenni a házból a sátorba. Ugyanígy, ha hideg az idő és az ételek kihűlnének (megmerednek) mentes a szukká kötelezettségétől és egyék a lakásában.

10. A szukkában való alvás tekintetében már kisebb eső is bántó, zavar az alvásban, tehát kimehet a sátorból. Ha pedig már bement és lefe-

küdt aludni és azután megszűnt az eső, avagy ha az eső miatt mindjárt a házban maradt lefeküdni, de azután megszűnt az eső, nem lehet fárasztani azzal, hogy az egész éjjel ki-be járjon a sátorba, hanem aludjék a lakóházában reggelig.

11. Aki (bármely okból) mentes a szukká köteleességétől és mégsem megy ki onnan, azt *hedjot*, tudatlannak nevezik, nem is kap érte jutalmat, és a bráchát sem szabad elmondania, mert az hiába mondott áldás volna. Ha az eső miatt kénytelen a szukkából kimenni, ne megvetéssel menjen ki, hanem büntudatos alázattal, mint a szolga, aki megtöltötte gazdájának serlegét, a gazdája pedig korsó vizet önt az arcába.

12. Az a szokás, hogy a *Lésév bászukká* bráchát csak valamely megállapított étkezésnél mondják: és pedig előbb a *Hámojci* bráchát mondják és azután, mielőtt a levágott kenyérdarabból esznek a *Lésév bászukká* áldásmondatot. Egyéb dolgokra, amiket a nap folyamán a szukkában eszik és az egész ott tartózkodására, foglalatosságára, sőt az ott alvásra is a megállapított étkezésnél mondott bráchájával mentesül az újabb áldásmondás alól a legközelebb megállapított étkezéseig. Ha az egyik és másik étkezése közben sem egyéb munkáira, sem a zsinagógába nem ment ki a sátorból, mivel az első étkezésnél egyszer már elmondotta a bráchát és ott maradt, a következő étkezésnél nem kell bráchát mondania; még ha az ünnepnek mind a hét napján sem, ha ott tartózkodott, evett, tanult, imádkozott és aludt a sátrában, nem kell csak egyszer áldást mondania a szukkára, mert nem vonta el figyelmét a szukkáról. Ha futólagosan ki is ment, de vissza akar mindjárt menni, az sem figyelemelvonás és nem kell a következő másik étkezésnél a szukkára újra bráchát mondania. Csak ha a foglalkozására vagy a zsinagógába stb. távozik onnan, sőt ha tanulni vagy valamilyen dolgot elvégezni, mert a házba időzni, már figyelem elvonás és a következő másik lakomán újra el kell az áldást mondania.

13. Ha valaki akár étkezése közben megy el felebarátja szukkájába, és ott annyit eszik, hogy annak mértéke már szukkára kötelez, ott is el kell mondania a *Lésév bászukká* áldást.

14. Aki elfeledte elmondani a *Lésév bászukká* brácháját és csak étkezése közben jut eszébe, vagy akár, amikor már végzett az evéssel, köteles akkor elmondani az áldást, mert az ülése, amivel étkezése után tovább is ott időzik, maga is micvakötelesség teljesítése.

15. A nők mentesítve vannak a szukkakötelességtől, mégis szabad az áldást elmondaniok. A kiskorúak szintén mentesek, mindamelllett, mihelyt a fiú az ötödik életévét betöltötte, atyjának kötelessége őt rászoktatni (nevelni) arra, hogy a szukkában egyék. Ha az atya nincs is otthon, ne engedjék meg, hogy a fiú a szukkán kívül egyék.

16. A beteg és az ápolói mentesek a szukkában való tartózkodástól, de ha a beteg nincs veszélyben, az ápolói csak abban az időben mentesek, amikor a betegnek rájuk szüksége van. Ha betegsége életveszélyes, mentesek a szukka kötelme alól még akkor is, mikor nincs annyira szüksége rájuk.

17. Akinek bármily fájdalma van, az első két este kivételével a többi este és mindennap mentes a szukkában való tartózkodástól, azaz, akit bánt, kinek árt a hideg, vagy a szél, vagy rossz szag stb. Ugyanígy, akinek a sátrában sábat este kialudtak a gyertyák és nagy vesződsége volna este felebarátjának a sátrába elmenni (ételével), szabad bemenni a lakóházába, olyan helyiségbe, hol (világítása már van) gyertyái égnek. De természetesen csak akkor, ha a sátorát már kezdetben kellő módon készítette el és csak véletlen esett meg az az ok, mely miatt nehezére esnék benne ülni vagy aludni, de ha már kezdetben úgy és ott ütötte fel sátorát, ahol rossz a szag, vagy más hasonló ok forog fenn, vagy ahol fél benne aludni, nem teljesíti vele kötelességét akkor sem, mikor nappal benne eszik. Ha a falakon betóduló szél fenyegeti kioltással a gyertyákat, szabad rájuk takarót vagy ruhát teríteni.

18. Akik nappal úton vannak, mentesek nappal a szukka kötelessége alól, mivel nincs idejük szukka után is járniok, mert hiszen mindjárt útjukra kell menniök, de ha vesződség nélkül ülhetnek szukkában, kötelességük szukkában ülni. Este megszálló helyükön, hol meghálni akarnak, fáradsággal is arra kell törekedniök, hogy szukkában időzhessenek, még olyan helyen is, hol szukká nincs, de kevés pénzért megfelelő sátrat állíthatnak, kötelességük arra törekedni, hogy szukkájuk legyen, hogy abban aludjanak. Ha éjjel is járnak az úton, ugyanaz a szabály, mint nappal. Kik a félünnepeken a falvakban járnak, hogy követeléseiket beszédjék, ha ott nem tudnak maguknak szukkát állítani, azt a súlyos terhet is vállalniok kell, hogy minden éjjelre haza mennek a szukká parancsának a teljesítésére.

19. Akik valamely micvakötelesség dolgában járnak, még éjjel is, mikor szállásukon vannak (tehát mikor a micvával nem foglalkoznak), mentesek a szukka parancsának a teljesítése alól, ha a szukka után való járás fáradságos volna, avagy ha nem volna ínyükre szukkában aludni, mert ha abban aludnának másnap fáradtak lennének, ami akadályozná őket micvaparancsuk teljesítésében. De ha ily ok fenn nem forog, kötelesek a szukka parancsának a teljesítésére.

20. Kerteknek, gyümölcsösöknek, termésnek őrei, – ha egy helyről figyelve is, eleget tehetnek őrző feladatuknak, készítsenek maguknak ottan szukkát és tartózkodjanak benne.

21. Akik nem zsidóknál kóser bort csinálnak, mentesek a szukka kötelezettsége alól éjjel is meg nappal, mert vigyázniok kell arra., hogy nemzsidó ahhoz ne nyúljon, de ha a bor oly helyen van, hogy külön őrizet nem szükséges, kötelezettek a szukkára.

22. Akik üzlethelyiségükben tartózkodnak, bár a városon kívül laknak, az üzlet pedig a városban van és az egész esztendő folyamán a legtöbb esetben ott szoktak nappal étkezni, mégis kötelesek a szukkot ünnepe alatt szukkában enni.

136. fejezet

A lulávnak és csokra többi fajtájának szabályai (10 pontban)

1. Már régen az a szokás Izráelben, hogy aki *luláv*ot (pálmaágot) és *etrogot* vesz, de ahhoz nem ért, megmutatja azt községe törvénytánítójának, hogy alkalmasak-e vagy nem, mert több különböző szabályuk van. Iparkodni kell friss lulávnak beszerzésére, mert a száraz luláv csak kényszerűség esetén felel meg. Vannak, kik azt mondják, hogy mihelyst megszűnt a zöld színe, már száraznak tekintendő. A luláv hosszának a mértéke: gerince hossza felső lapjai nélkül négy arasz kell hogy legyen: Kényszerű szükség esetében, ha tizenhárom és egy harmad hüvely szélesség a hossza, használható.

2. A *hádásznak* (mirtuszágnak) háromlevelűnek kell lennie, azaz; hogy minden levélgyökérből három levélnek kell egy sorban egyformán kinyúlnia, hogy ne legyen az egyik magasabb vagy alacsonyabb a másikonál. Kell, hogy a levelek befedjék a szarat, vagyis hogy minden levél csúcsának magasabban kell állania a fölötte álló levél tőszáránál. A messziről hozott mirtuságak között csak nehezen találhatók alkalmasak, azért meg kell vizsgálni őket. Az Isten szavát tisztelő ember iparkodjék friss, zöld, háromlevelű szép mirtuságakat szerezni. A mi országainkban növényknél ügyelni kell arra, nem lettek-é ojtva és nem nőttek-é olyan cserépedényben, melyeknek alul nincsen lyuknyílásuk. Ügyelni kell erre a mi vidékeinken nevelt lulávnál (pálmaágaknál) is. Ha háromlevelű mirtuság nem található, vehet olyat, minek nincs egy soron három levele, de ne mondjon rá bráchát.

3. A mirtuság hosszának mértéke három arasz, kényszerű szükség esetén elég, ha tíz hüvelyk szélesség a hossza. Az egész hádásznak alulról egészen a csúcsáig háromlevelűnek kell lennie. Kényszeresetben, ha a kisebb alsó része nem háromlevelű, de a felsőbb, nagyobb része háromlevelű, szintén használható (kóser). Ügyelni kell arra, hogy a hádászágról a levelek le ne hulljanak, mert ha csak egy részük is lehullott, már külön-

böző szabályokat kell tekintetbe venni, miért is kérdést kell tenni a törvénytudónál.

4. Ügyelni kell arra, hogy a feje, azaz a faág csúcsa ne legyen letörve. Ha csak ily csonka ágai vannak, tegyen kérdést a törvénytudónál. De a kisebb ágakat, melyek a levélszárak között kinőnek, le kell törni, hogy a levélszárakat el ne válasszák.

5. Az *árává* (fűzfa), közismert, a levele hosszúkás, széle sima, szára vöröses, de amíg zöld is, alkalmas, mert ha még a fán marad, megpirosodik. E fajta többnyire vízpatakok mellett nő, azért pataki fűzfának hívják. Amelyek más helyütt nőttek is, alkalmasak, de ha csak lehet, iparkodjanak azok közül venni, amelyek patak mellett nőttek. A fűzfaág hosszának mértéke ugyanaz, mint a mirtuság hossz mértéke.

6. Olyan fűzfaág, mely elszáradt, vagy leveleinek nagyobb része lehullott, vagy az ága csúcshegye letörött, – alkalmatlan. Vannak, kik azt mondják, hogy akkor is alkalmatlanok, ha a leveleik a száron meglazultak és lefelé lógnak. A fűzfaágnál is nagyon ügyelni kell erre, mert azáltal, hogy a luláv kötésébe dugják, továbbá a rázás folytán lehullanak a levelei és akkor már alkalmatlanok a használatra.

7. Vigyázni kell arra, hogy a csokor négy fajtájának egyikét se vágja le maga a zsidó a fáról a maga szükségletére, még ha a föld gazdája engedélyt is adott neki rája, hanem vagy nemzsidó vagy más zsidó vágja le őket és vegyen közülök.

8. Vegyenek három mirtuságot (*hádászt*) és két fűzfaágot (*árávát*) és nem többet, kössék azokat a pálmához (lulávhoz), hogy egy csokrot alkossanak. És ügyelni kell arra, hogy úgy álljanak a csokorban, ahogy nőttek, vagyis hogy metszett részükkel lefelé álljanak, mert ha csak egy ág is fordítva áll benne, megtörtént esetben még utólag sem tett vele eleget a kötelezettségének. A *hádászt* a *luláv* gerincétől jobbra, az *áróvót* attól balra kell kötni, vagyis ha a lulávot felveszi és annak a gerince van vele szemben, a mirtuságak a jobb oldala felől, a fűzfaágak a baloldala felől legyenek. Alul mindegyik egyforma mélyre nyúljon azért, hogy egyszerre fogja meg valamennyit, ha a lulávot felveszi. Mindamellett nézni kell arra is, hogy a mirtuság valamivel magasabb legyen, mint a fűzfaág, és ügyelni kell arra, hogy a *luláv* gerince legalább egy arasszal magasabbra nyúljon, mint a mirtuság. Valamennyit teljes kötéssel kell egymáshoz kötni, vagyis két csomóval egymás fölött. Azonkívül, amivel a különböző fajtákat egymással összekötötte, még három kötést csináljon a lulávon, de a luláv felső részén a csúcsáig legalább egy arasz maradjon kötés nélkül, hogy amikor megrázzák, a levelek mozogjanak. Ha a mirtus köré fonal van kötve, még az egybefogás előtt el kell onnan távolítani, hogy

semmi se válassza el a lulávtól. Ha *jom tov* (ünnap) napján oldódott fel a kötés, tilos *jom tov*-kor csomóra megkötni, csak szalaggal fogják le, vagy ahogy gyűrűvel fogják körül és a kötés szakadt szélét dugják a gyűrűbe, mely körülfogja.

9. A fűzfaágat, amelyet *jom tov* (ünnap) napján metszettek le, akár az első napon, akár a második napon, tilos még kézbe is venni azon a napon, mert az teljesen *mukce*, használatból kizárt. Ha az ünnap első napján vágták, alkalmas a második napon. De ha az ünnap első napja sábbátra esett és akkor vágták, tilos a használata a második napon is. Ha az etrogot vagy a többi fajtát hozták aznap a sábbát határon kívülről, szabad őket felvenni és a micva teljesítésére használni. De ha a városban a várost körülfogó eruvsorompók nincsenek, tilos azokat kivinni abból a házból, amelyben vannak, hanem mindenki menjen oda és ott tegyen velök eleget a kötelességének.

10. Akinek nem kiválóan szép a négy fajtája, jobb ha a felebarátja csokrával tesz eleget a kötelességének. (L. a következő fejezet 8. pontját.) Mindamellet kötelessége, hogy ha csak anyagi ereje megengedi, neki is meg legyen a csokor négy fajtája, hogy legalább a hállél-imánál és a körmeneteknél azt használja.

137. fejezet

A lulávcokor használatának szabályai és a körmenetek rendje (13 pontban)

1. A lulávot a csokorral együtt a jobb kézbe veszik úgy, hogy annak a gerince forduljon az ember arca felé, – az etrogot pedig a balkézbe. És mivel minden micva-parancsra annak teljesítése előtt mondják az áldást, továbbá, mert az etrogot is úgy kell megfogni, ahogy nőtt, vagyis hogy a szárnyele, amelyen a fán lóg, lefelé, bimbaja pedig fölfelé álljon, azért, mikor a bráchá előtt az etrogot a kezébe veszi, megfordítva vegye, vagyis a szárnyele álljon felfelé és a bimbaja lefelé, hogy a felvételével még ne tegyen eleget a kötelességének. És mondja állva az *Ál nötilát luláv* a luláv felvételére a bráchát, (mert a luláv magasabb valamennyi fajtánál, a legtekintélyesebb, róla kapta a csokor a nevét), az első napon a *Sehechejánu* áldást is elmondja. Ha az első nap sábbátra esik, amikor a lulávot nem veszi kezébe, a *Sehechejánu* bráchát a második napon mondják. A bráchá után fordítsa meg az etrogot és vigye, tartsa oly közel a lulávhoz, hogy elválasztó rés ne legyen közöttük és rázza meg együtt mind a négy világtáj irányában, ebben a sorrendben: keletre, délre, nyugatra, északra felfelé és lefelé. Ugyanígy vigyázzon, hogy a hállél ima közben elrendelt luláv rázásnál és a körmenetnél is oly közel tartsa az etrogot a

lulávhoz, hogy elválasztó rés közöttük ne legyen. Ha megfordítva vette a kezébe: az etrogot a jobb kézbe és a lulávot a balba, tegye le s vegye újra most már szabály szerint, de bráchá nélkül a kezébe.

2. A balkezes ember vegye a lulávot a jobb kezébe, ami minden más embernél a balkéz, és az etrogot a balba. Ha megfordítva vette kézbe, tegye le és vegye szabályosan a kezébe, de most már bráchá nélkül. Aki mindakét kezét egyformán használja, olyan mint minden más ember (szabályosan vegye).

3. Helyes, hogy a tefillint még a luláv felvétele előtt vessék le, de legalább is a kézről távolítsák el a szíjat, hogy kezétől az etrogot el ne válassza. Helyes a gyűrűket is levenni az ujjairól.

4. A *luláv* rázásának rendje a *Hálél* imában ez: a *Hojdu* versében Isten nevén kívül hat szó van, minden szónál más irányban kell rázni, Isten nevének kiejtésénél ne rázzák. A *Hojdu* szónál keletre, *ki* szónál délre, *tojv*-nál nyugatra, *ki*-nél északra, a *lölám* szónál fölfelé, a *chásdo* szónál lefelé. Az előimádkozó csak a *Hojdu* és a *Jojmár ná Jiszráél* versénél rázza, a közönség azonban valahányszor a *Hojdu* verset mondja. *Áná* énekversnél az előimádkozó is, a közönség is csak az *Áná Hásém hosiá ná!* szavaknál rázza, és mert az Isten nevén kívül csak három szó van, minden szónál két irányban rázzák. A *Hallél* ima végén álló *Hojdu* versnél az előimádkozó is, a közönség is rázza. A lefelé való rázásnál csak a kezeit eressze alacsonyabbra, de a négy fajta maradjon úgy, ahogy nőtt (felfelé állva). Vannak, akik a lulávot lefelé fordítják. Az ember ne térjen el a helyi szokástól. Nem szükséges arccal abba az irányba fordulnia, amely felé a lulávot rázza, csak a luláv hegyét fordítsa arra. A rázásnak nem kell erősnek lennie, hanem a rezegtetése, hogy a levelei mozogjanak, – is elég.

5. A luláv felvétele előtt tilos bármit is enni. Aki úton van és reméli, hogy olyan helyiségbe ér, ahol etrog és luláv van, továbbá a falvakban lakók, kiknek a lulávot és etrogot ki szokták küldeni, várjanak délig, de ne tovább, mert ünnepen és félünnepen nem szabad tovább böjtölni. Akinek gyenge a szíve ahhoz, hogy délig várjon, ehetik előbb is egy keveset, de aki nem annyira gyenge, az tartózkodjék még az ízleléstől is.

6. Szabad a lulávot visszatenni vízbe és ahhoz még vizet hozzá is önteni, de ne váltsa fel friss vízzel. Félünnepen azonban kötelesség a vizet frissel felváltani, hogy a luláv friss és szép maradjon. Félünnepen minden nap új (friss) fűzfaágat szoktak a csokorba tenni és ez a micva szebbé tétele.

7. A micvakötelesség teljesítésére szánt hódászt (mirtust) tilos az egész ünnep hét napja alatt, még sábbát napján is szagolgatni. Az etrogot

azonban szabad sábat napján szagolni és a *Hánotén ráéch tov bápérot* (aki jó illatot ad a gyümölcsbe) áldást kell rá elmondani. Az ünnep többi napján azonban ne szagolják, ha nem is azért veszik fel, hogy parancskötelességüknek tegyenek eleget vele, mert kétséges, hogy kell-e rá áldást mondani. A lulávot sábat napján tilos kézbevenni még akkor is, ha arra magára vagy a helyére volna szükségünk, mert *mukce* (a használatból félreállított). Az etrogot azonban, mivel szagolni szabad, és nem *mukce* szabad kézbevenni. Szabad a gyapjúkóc közé is tenni, amelyben már jom tov előtt is volt, mert az már előbb felvette a szagát, de ne tegye új (más) gyapotkóc közé, avagy valami ruhadarabba, mert abban most szülné szagot.

8. Az ünnep első napján nem lehet kölcsönvett lulávval és más fajttal megfelelni a parancskötelességnek, mert teljesen és valóban az övének kell lennie, mint írva vagyon: (3Mózes 23:40.): "És vegyetek magatoknak az első napon" – amit úgy magyarázunk: *láchem* – magatoknak: – *miseláchem*: – abból, ami a magatoké, ez kizárja azt, ami kölcsönként. Minékünk azonban, akik Erec Izraél határain kívül élünk és a kétséges megállapítás miatt két napi főünnepet tartunk, a második napon sem lehet kölcsönkéntre bráchát mondani. Ha más azzal a föltétellel, hogy használat után visszaadjuk, ajándékba adja, ajándék, (a magunké) és megfelelünk velök, még ha általában minden megjegyzés nélkül adják is oda, hogy eleget tegyünk velök a kötelességünknek, az is olybá vehető, mintha határozottan kijelentette volna, visszaadás kötelezettsége mellett adja ajándékba. Ha a férj nincsen otthon és a nő akarja valakinek odaadni, hogy az eleget tegyen velök a kötelességének, már a gazda természetétől függ, hogy olyan ember-e, ki szigorúan veszi a jogát vagy nem.

9. Kik közösen vették az etrogot és a többi fajtát, bizonyára azzal a szándékkal vették, hogy a micvateljesítés idejére átadják egymásnak a maguk részének tulajdonjogát. Ezért az a szokás, hogy a hitközség vesz etrogot és az egész közönség eleget tesz vele a kötelességének. Akinek vagyoni ereje azonban azt megengedi, köteles hozzájárulni az etrog árához. Mindamellet jobb olyan egyén etrogjával eleget tenni, akinek mind a négy fajta növénye szép, mert az amit egyes ember enged át a felebarátja tulajdonába, mindig jobb.

10. Az első napon ne adják a *lulávot* és *etrogot* a kiskorúaknak, míg a nagyok mind fel nem vették, mert a kiskorú (fiúnál 13 éves meg egy napos, leánynál 12 éves meg egy napos koráig) a Tóra törvényei szerint maga birtokba vehet valamit, de tulajdonjogát át nem ruházhatja másra.

11. Az ünnep minden napján a muszaf ima után fel szokták vinni a széfer tórát az emelvényre és nyitva hagyják a frigy szekrényt a hosanosz

elmondása utánig, amikor a széfertórát visszaviszik, akinek etrogja meg lulávja van a hosanosz mondása idején körüljárja velük azt az emelvényt, ahova a széfertórát felvitték. Minden napon egyszer járják körül, de a hetedik napon, – az hasánó rábba napja, valamennyi széfertórát kiveszik és viszik fel az emelvényre és hétszer járják körül a szentély emlékeztetőre, amelyben az ünnep minden napján egyszer, a hetedik napon hétszer kerültek meg az oltárt. A körmenetnél mindig jobbra kell menni, mert a széferTóra már az emelvényen van és a közönségnek arccal az emelvényen levő Széfer Tóra felé kell fordulni, mielőtt a körmenetet megkezdik és akkor észak van tőlük jobbra, azért a körmenetet északi irányban kezdik. Akinek etrogja és lulávja van és nem tart velök a körmenetben, nagyon rosszul cselekszik. Néhány helyen hósána rabba és Szimchát Tóra napján az a szokás, hogy miután valamennyi széfertórát kivették már frigyládából, égő gyertyát állítanak beléje (jelzésére annak, hogy a Tóra fény és amikor nincsen ottan Tóra, más fény kell). Nem helyes szokás és meg kell szüntetni, mert a frigszekrétnt tilos akár ideiglenesen is bármily nem szentséges dologra felhasználni.

12. Sábát napján nem tartanak körmenetet, mert a szentélyben sem jártak körül, azért nem is visznek fel széfertórát az emelvényre, hanem kinyitják és nyitva tartják a frigszekrétnt a hosanosz elmondása utánig.

13. Az a szokás, hogy akire az ünnepen gyász szakadt, ugyanúgy az atyját vagy anyját gyászoló a gyászév egész tizenkét havában nem megy körül. Meg kell tisztelnie etrogjával és lulávával olyant, akinek nincsen, hogy az járjon vele körül.

138. fejezet

A Hosáná rábá a Smini áceret és a Szimchát Tóra szabályai (10 pontban)

1. A szukkot félünnepének ötödik napja, a *Hosáná rábá*, az előtte való éjjel virrasztani szoktak, hogy a tórával foglalkozzanak, abban a sorrendben, ahogy azt az erre szolgáló imakönyvek előírják, mert a szukkot ünnepén ejtetik meg az ítélet az emberiségnek ez évben kijáró esővíz felett, már pedig az ember egész élete a víztől függ és ez a nap az ünnep utolsó napja és mindenben a befejezés a döntő. A sácharit (reggeli) imánál éppen úgy mint jom kipur napján valamivel több gyertyafényt gyújtanak a zsinagógában, az előimádkozó felölti a kittelt (fehér halotti köntöst). Éppen úgy, mint a főünnepeken elmondják *Lámnáceách* zsoltárénekeket és a *Mizmor lütodá* zsoltárt is mondják, de nem mondják az ünnepi *Nismát* imát, hanem az *Ejn kámochá* és a Tóra kivétele előtt *Smá*

Jiszráél írásverseket, mint a főünnepnapokon és a *muszáf* ima *kedusájá*-ban a *Náricchá* sábat és ünnepi *kedusát* mondják.

2. A próféták által elrendelt szokás, hogy ezen a napon a *luláv*csokorba tett fűzfaágakon kívül még külön áróvó csomót is veszünk. Mindaz, ami a fűzfaágakat a *lulávnál* alkalmatlanná teszi, alkalmatlanná teszi azokat ebben az árává csomóban is, azért ne vágja le a zsidó a maga szükségletére (amint fentebb a 136:7-ban megírtam), de ha leveleinek akár a nagyobb része is lehullott, még alkalmas akár, ha csak egy levél maradt is az ágon, is alkalmas. Mindamellett a micvateljesítésnek szépsége kívánja, hogy sok levél legyen rajtuk és ágaik hosszúak legyenek. A helyes, szép szokás az, hogy öt szárat vesznek és kötnek a *luláv* levelekhez.

3. Nem veszik fel együtt a *lulávval*, hanem mikor a *Tááne emunim* imaszakaszhoz érnek, leteszik a *lulávot* meg az etrogot és a hosánát, fűzfaágcsomót veszik kézbe, mert akkor imádkoznak a vízért. A hosánák befejezése után megrázzák és ötször a földhöz verik és ez elegendő akkor is, ha nem hiányzik róla levél. A leverés után ne dobjuk a földre, mert az a micva tárgyának megalázása volna. Jobb félretenni és később abba a kemencébe tenni, amelyben a maccót sütik, ha már egy micvára szolgált, végezzenek vele más micvát is.

4. *Smini áceret* estéjén várjanak a *kidussal*, míg egészen este nem lesz és akkor mondjanak a *kidus* (ünnepet felszentelő) imában *Sehechejánu* bráchát is, mert ez önmagában önálló ünnep. Nem mondják már a *Lésév bászukká* áldást sem, mert az esti tefillában és a *kidusban* »a nyolcadik a záróünnep e napjának« mondották és ha a *Lésév bászukká* áldást is mondanák, a kettő ellentmondana egymásnak.

5. A *simini aceresz* estéjén és utána egész nap még a *szukkában* étkeznek, de mint éppen írtuk, nem mondják már a *szukkára* a bráchát. Az étkezés befejezése után elmondják a *Jöhi rácon...* búcsút a *szukkától*. A *szukkában* való alvást e napon már könnyebben veszik és így is tartja a szokás, bár helyesebb volna, ha ezt is még szigorúbban vennék.

6. A nyolcadik napon rövid idővel estalkonyat előtt bevihetik az edényeket (tárgyakat) a *szukkából* a házba. De ne szedjék még rendbe nappal, mert úgy tünnék, mintha egyik ünnepnapról készítenék elő a másikkra.

7. Az ünnep utolsó napja, mely voltaképpen *Smini áceret* második napja, *szimchasz tórának* neveztetik, mert ezen a napon fejezik be a Tóra könyvének olvasását (és ekkor kezdik is meg) és ezért örvendeznek rajta. Az esti ima tefilla imája után a tórákkal körbe járnak, majd visszahelyezik a tórákat, csak egy széfert (Tóratekercset) hagynak künn, annak a

Vözet hábráchá fejezetében három férfi felhívott olvas. Vannak helyek, hol a *Nödárim* szakaszát szokták felolvasni. A Tóra felolvasása után fél kádíst mondanak, visszaviszik a szekrénybe a Tórákönyveket és utána az *Álénu* záróimát mondják.

8. Szimchát Tóra napján több helyütt még az a szokás, hogy a kohénok nem a muszaf imánál, hanem már a sácharit (reggeli) imánál emelik fel áldásra a kezeiket, mert a muszafimánál tartani kell attól, hogy már bortól ittasak. A reggeli imában a *Vötéárév* imaszakaszt nem mondják.

9. Nappal a körmenetek után három széfertórát hagynak künn és az első Széfer Tórában a *Vözet hábráchá* szakaszának felolvasására sok embert hívnak fel, amennyiben *Möoná*-ig ismételten felolvassák. Végül minden kiskorú fiúgyermeket is, a leghelyesebb, ha közöttük a legnagyobb (legidősebb) mondja a bráchát és a többi hallgatja, azután elmondják nekik a *Hámálách hágoél...* szakaszát. Majd ezután felhívják aki a Tóra utolsó szakaszát *Möoná*-tól *chátán Tórát* (a Tóra völegényét), végig olvassa. A második *Széfer Tórából* a *chátán Brésit* (a Tóra megkezdésének) völegénye olvassa a Tóra bevezető szakaszát a hetedik nap végéig, fél *kádis* után a harmadik könyvben olvassák a *máftir* szakaszát (1. fentebb 79:1.). Sok helyen ügyelni szoktak arra, hogy *chátán Tórának* csak tekintélyes embert hívjanak fel, akit már felhívtak a *Vözet hábráchá* szakaszához, az is felmehet chaszan tórának és chaszan berésisznek. Olyan helyen, ahol nincs több, mint csak két *Széfer Tóra*, az elsőben a *Vözet hábráchá* fejezetet, a másodikban a *Brésit* szakaszát olvassák, ezután megint az első veszik elő a maftirnak.

10. Az a szokás, hogy a chaszan Tóra és a chaszan berésisz felhívásuk alkalmával adományokat ajánlanak fel, meghívják mind a barátait és lakomát és örömnünpélyt tartanak a Tóra befejezésének és megkezdésének az örömére. Mert azt mondja a midrás (*Kohelet* elején) a (*1 Királyok* 3:15. verséhez): "Eljött Jeruzsálembe és odaállott az Örökkévaló frigyládája elé... és lakomát készített minden szolgájának" erre azt mondotta rabbi Jicchak: Innen tanultuk, hogy a Tóra befejezésének örömére lakomát készítenek.

Források

Biblia:

Az emlékeztető nap, Az engesztelés napja, A jom kipuri szentélyi szolgálat, A sátrak ünnepe, Dr. Bernstein Béla fordításaiból.

Sámuel könyve – Hanna imája, *Jónás könyve*, Simon Sároni fordítása.

Maimonidész művei:

Misne Torá, Hilchot Kidus Háchodes, Az újhold megszentelésének szabályai, Szentgyörgyi József fordítása. Lektorálta Köves Slomó és Gergely István.

Misne Torá, Hilchot Tsvá, A megtérés szabályai, fordította Klein Károly (Miskolc, 1943).

Misne Torá, Hilchot Tfilin umzuzá vöszéfer Torá, A tfilin, a mezuzá és a Tóra-tekerics szabályai, Szentgyörgyi József fordítása. Lektorálta Köves Slomó és Erdős Anna.

Zsidó jog:

A Sulchán Áruch kivonata, írta Rabbi Slomó Ganzfried, Dr. Singer Leó fordítása (reprint kiadása: Budapest, 1988)

Zsidó liturgia:

Ál chét: A bűnök felsorolása zsidó módra és Kol nidré: A fogadal-mak imája Simon Sároni fordítása. A lábjegyzeteket Naftali Kraus írta.

Zsidó filozófia:

Rabbi Snéur Zálmán Az Örökkévaló szeretetének elérése és megtar-tása, Feig András fordítása. Lektorálta Gergely István és Köves Slomó.

Izrael fohásza – A zsidó újév imarendje, Chábád Lubavics Egyesület, 1997.

Sámson fohásza – Engesztelőnap imarendje, Chábád Lubavics Egye-sület, 1998.

Ros Hásáná a pokolban, Rabbi Ephraim Oshry, Mélységből kiáltok – Rabbinikus kérdések és válaszok a Holokausztból, Chabad Lubavics Egyesület, 2004.

A szukkot: otthonos viszony az istenséggel, Az ünnepi csokor – Né-
pünk egysége, A határokat nem ismerő öröm Varga Benjámín fordítása.
Lektorálta Köves Slomó.

Gondolatok, kérdések és válaszok a Tóráról – Rabbi Israel Rubin,
Naftali Kraus és az *Új kelet* írásaiból.

Bemutakozás

Shmuél Glitzentstein rabbi Eilat-on, Izraelben született 1981-ben. A városi középiskola elvégzését követően először a jeruzsálemi „Torat Emet” Jesivában, majd Kfar Chábádban a Központi Lubavicsi Jesivában tanult tovább. 2001-től a „Kfar Chábád” lubavicsi hetilapnál dolgozott. 2002-ben Thaiföldön, majd Costa Ricában dolgozott és tanult a Chábád kötelékében. Felesége, *Sosáná* tanítónő és a Gán Menachem Iskolában tanít Budapesten; fiatal kora ellenére már három héber nyelvű tankönyvet jelentett meg gyermekek számára. 2008 szeptembere óta élnek Budapesten feleségével és négy gyermekével, ahol feladata a fiatalokkal való foglalkozás.

Köves Slomó, az EMIH vezető rabbija (szül. Budapest, 1979): Rabbinikus tanulmányait a Yeshiva High School-ban (Pittsburgh, Pennsylvania), a francia Institut Supérieur D’études Rabbiniques et Talmudiques-ban és Central Lubavitch Yeshivot-ban (N.Y.) végezte. Letette a szofér (hivatásos tóramásoló) és a mohél (hagyományos körülmetélő) vizsgákat is. A Holocaust óta ő az első hazánkban avatott ortodox rabbi. Rabbivá avatásán 2003-ban Mádl Ferenc a Magyar Köztársaság elnöke és Izrael Állam főrabbi is részt vett. 2007-ben a Debreceni Tudomány Egyetem Történelemtudományi kara doktorrá avatta. Feleségével, *Dvorá Léával* és két gyermekével él Budapesten.

Nógrádi Bálint, Budapesten született 1975-ben. A budapesti Berzsenyi Dániel Gimnázium matematika szakának elvégzése után 1993-ban érettségizett. Tanulmányait az Egyesült Államokban, a Grinnell College, Grinnell, Iowa egyetemén folytatta. 1997. májusában kitüntetéssel szerzett közgazdasági diplomát, azután tanulmányait a New York-i Hadar Hatorah Jesivában folytatta. Feleségével, *Szárával* és négy gyermekével Budapesten laknak.

Oberlander Báruch rabbi, New Yorkban született 1965-ben, a második világháborút Magyarországon túlélő szülők gyermekeként. Izraeli és amerikai jesivák elvégzése után a Central Yeshiva Tomchei Tmimim Lubavitz-ban avatták rabbivá 1988-ban. A lubavicsi rebbe küldöttként 1989 óta él feleségével, *Batshevával* Magyarországon. A Vasvári Pál utcai templom rabbija; az *Egység*, és a *Gut sábesz* főszerkesztője; az ELTE jogi karának 1990 óta előadója. A KERT, Közép-kelet Európai Rabbik Tanácsának 2005 óta elnöke. Feleségével és hét gyermekével él Budapesten.

Jegyzetek

Jegyzetek